

**”Se uusi avioliiton solmu”
Siviiliavioliittokysymys suomalaisessa työväenlehdissä vuosina
1903–1918**

Emma Saarinen
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Lokakuu 2019

Turun yliopiston laatujaarjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

SAARINEN, EMMA: ”Se uusi avioliiton solmu”. Siviiliavioliittokysymys suomalaisessa työväenlehdissä vuosina 1903–1918.

Pro gradu -tutkielma, 82 s.

Kulttuurihistoria

Lokakuu 2019

Tässä tutkielmassa käsitelen siviiliavioliittoa ja siitä käytyä keskustelua suomalaisessa työväenlehdissä vuosina 1903–1918. Tutkin lehtikirjoituksissa siviiliavioliitolle annettuja merkityksiä sekä miten ja millä argumenteilla siviiliavioliittoa työväenlehdissä puolustettiin ja vastustettiin. Tarkastelen myös, miten siviiliavioliitto yhdistettiin kirjoituksissa muihin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin, ennen kaikkea uskonnon- ja omantunnonvapautta koskeviin kysymyksiin, sekä työväen suhdetta kirkkoon ja muihin poliittisiin toimijoihin siviiliavioliittokysymyksen kontekstissa.

Tutkielmani pohjautuu kulttuuriselle lähestymistavalle, jossa tiedostusvälineille on annettu rooli merkitysten tuottajina ja aineistoina. Hyödynnän tutkielmassani kehystämisen käsitettä: katson, että tämän valintojen ja muokkausten prosessin avulla työväenlehdissä rakennettiin siviiliavioliitosta tietynlaista, omien poliittisten ja yhteiskunnallisten tavoitteiden mukaista kuvaa ja pyrittiin samaan tämä yleiseen tietoisuuteen ja hyväksytyksi. Samoin näen työväenlehdet kirjallisen agitaation välineenä, jolla työläisväestöä pyrittiin valistamaan uudesta siviiliavioliittomuodosta.

Vaikka siviiliavioliittokysymys sai runsaasti palstatilaa työväenlehdissä ja sen kautta otettiin kantaa muihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, jäi siviiliavioliitto valtaosalle työläisväestöä vieraaksi ilmiöksi. Poikkeuksen muodostivat kirkollista vihkimistä vältelleet parit, joiden omantunnon- ja tuomioistuinavioliitot saivat erityistä huomiota lehdissä ja vaikuttivat osaltaan siviiliavioliittolain valmistelemiseen komiteoissa, kirkolliskokouksissa ja lopulta eduskunnassa: toisaalta etenkin kirkon viranomaiset kohtelivat näitä pariskuntia yhteiskunnallisena ongelmana, mikä herätti kritiikkiä sosialistissa lehdissä.

Suomalaisessa työväenliikkeessä siviiliavioliittokysymyksestä oli esillä kaksi vastakkaisista kantaa. Sosialistit yrittivät luoda pakollisesta siviiliavioliitosta kirkollisen avioliiton kaltaisen laillisen instituution, kun taas kristillisessä työväenliikkeessä siviiliavioliittoa pidettiin maallisuuden ilmentymänä ja synonyymina moraalittomalle vapaarakkaudelle. Uudistushaluttomuudesta syytetty Suomen evankelis-luterilainen kirkko ryhtyi ratkomaan siviiliavioliittokysymystä varovaisella uudistuslinjalla, jota seurasi myös eduskunta siviiliavioliittolakia säätäessään. Yhä voimassa oleva valinnainen siviiliavioliitto ei ollut työväenliikkeen ääripäiden mieleen, mutta sen tarjoamaan kompromissiratkaisuun tyydyttiin lopulta myös työläisväestön keskuudessa.

Asiasanat: 1900-luku, avioliitto, historia, kristillisuus, kulttuurihistoria, lainsäädäntö, lehdistö, siviilivihkiminen, sosialismi, työväenliike, uskonnonvapaus

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimusaihe ja -kysymykset sekä tutkielman rakenne.....	1
1.2. Alkuperäisaineisto.....	5
1.3. Tutkimuskirjallisuus	9
2. ”Se uusi avioliiton solmu” – Siviiliavioliitto työväenliikkeen kysymyksenä	13
2.1. ”Mikä on tuo outo liitto?”	13
2.2. Epätäydellisiä avioliittoja.....	22
2.3. (Vasta)reaktioita siviiliavioliittokysymykseen.....	28
3. ”Avioliittosekasotkia” selvittämässä – Siviiliavioliitto uskontopoliittisessa keskustelussa ..	39
3.1. ”Puolinaisia ehdotuksia” vai ”turmiollisia pyrkimyksiä”?	39
3.2. ”Luvattomia” avioliittoja	50
3.3. Vaihtuvia mielipiteitä ja varovaisia uudistuksia	55
4. Lopuksi	72
Lähdeluettelo.....	76

1. Johdanto

1.1. Tutkimusaihe ja -kysymykset sekä tutkielman rakenne

Pro gradu -tutkielmani käsittelee siviiliavioliittoa ja siitä käytyä keskustelua suomalaisessa työväenlehdistössä vuosina 1903–1918. Siviiliavioliitolla tarkoitetaan ei-kirkollisin menoin solmittua avioliittoa: vihkimisen suorittaa papin sijasta siviiliviranomainen eli laamanni, käräjätuomari tai henkikirjoittaja. Siviiliavioliiton taustalla on ajatus siitä, että avioliitto on olemukseltaan yhteiskunnallinen instituutio. Avioliitolle on kyllä annettu maallinen merkitys myös luterilaisessa opissa, sillä avioliiton on katsottu olevan perusta niin perheelle, seurakunnalle kuin maalliselle hallinnollekin. Yhtä tärkeänä nähtiin kuitenkin vielä 1900-luvun alussa avioliiton uskonnollinen, jumalallinen puoli: kirkollisen vihkimisen katsottiin takaavan sen, että avioliitto oli Jumalan käskyjen mukainen, siveellinen liitto. Vielä vuoteen 1910 saakka Suomessa avioliiton ehtoina olivatkin kirkkoon kuuluminen ja ehtoollisella käynti.¹

Siviiliavioliittokysymys voidaan nähdä yhtenä osana ensimmäisen sortokauden ja vuoden 1905 suurlakon aiheuttamaa poliittista murrosta ja siihen läheisesti liittynyttä syvää maailmankatsomuksellista kuohuntaa ja muutosta. Aiemmin pyhinä ja loukkaamattomina pidetyt arvot ja auktoriteetit kokivat kolauksen, kun työväki esiintyi, toimi ja ilmaisi vaatimuksiaan suurlakossa. Tämä sekä suurlakon seurauksena toteutunut yleinen ja yhtäläinen äänioikeus mursivat lopullisesti Jumalan asettamaan säätyjakoon tukeutuvan ajattelun ja merkitsivät uudenlaista mahdollisuutta määritellä poliittisen yhteisön tehtäviä kansalaisten tahdon mukaisesti. Aikalaisajattelussa tapahtui siis valtava murros, kun voitiin katsoa, etteivät yhteiskunta sekä sen arvot ja järjestykset olleet ylhäältä säädettyjä ja pysyviä vaan ihmisen synnyttämiä ja muutettavissa olevia.² Suomalaista yhteiskuntaa syvästi koskettanut poliittis-maailmankatsomuksellinen murros näyttäytyi myös kamppailuna Suomen valtion katsomuspoliittisesta suuntautumisesta: kirkollinen

¹ Räisänen 1995, 74–76; Murtorinne 1995, 40. Ajatus avioliitosta yhteiskunnallisena instituutiona ei ollut luterilaisuuden tuoma uusi keksintö, sillä jo keskiajan Suomessa avioliitot solmittiin sukujen välisinä sopimuksina ja pelkkä kihlaus teki avioliitosta pätevän. 1300-luvulta lähtien ruotsalainen hallintovalta (kruunu) ja varsinkin katolinen kirkko alkoivat vaikuttaa sukujen määräysvaltaan ja avioliitto sai sakramentin arvon. Katolisen kirkon tavoitteena oli myös saada avioliiton muodoksi vihkiminen, joka yleistyi vasta reformaation jälkeen 1600-luvulla ja tuli pakolliseksi vuoden 1734 yleisen lain myötä. Pykkänen 1991, 80–81, 87; Mahkonen 1978, 18, 22.

² Murtorinne 1995, 32; Tikka 2008, 41; Anttila, Kauranen, Löytty, Pollari, Rantanen & Ruuska 2009, 256.

kristillisyyttä kohtasi tässä kulttuuritaistelussa ja siihen liittyneessä uskonnonvapaustaistelussa protestit, joissa vaadittiin niin kirkon ja valtion eroa, uskonnonopetuksen lopettamista kuin pakollisen siviiliavioliiton toteuttamista.³

Kritiikki pakollista kirkollista vihkimistä kohtaan oli alkanut kasvaa jo 1800-luvun lopulla. Aatelis- ja porvarissääty esittivät vuoden 1885 valtiopäivillä anomuksen, jonka mukaan ehtoollisen nauttiminen ei enää olisi avioliittokuulutuksen välttämätön edellytys. Asia ei kuitenkaan edennyt valtiopäivillä, mutta siitä ja siviiliavioliiton laillistamisesta alettiin keskustella lehdistössä. Pakollista kirkollista vihkimistä vastustivat vapaakirkolliset piirit, liberaalit ja sosialistit, jotka vaativat täydellisen uskonnonvapauden toteuttamista Suomessa: tuohon uskonnonvapauteen sisältyi oikeus valita siviilivihkiminen kirkollisen vihkimisen sijaan sekä esimerkiksi vanhempien oikeus määrätä lastensa uskonnollisesta kasvatuksesta.⁴

Siviiliavioliittoasian hidaskasvu eteneminen lain asteella sai osan kannattajista tarttumaan toimeen. Jotkut parit matkustivat ulkomaille, jossa siviiliavioliiton solmiminen oli laillista, mutta myös Suomessa pystyi vihityttämään tai pikemminkin tuomituttamaan itsensä siviiliavioliittoon. Suomessa oli nimittäin edelleen voimassa Ruotsin vallan aikainen, vuoden 1734 yleinen laki, johon sisältyneen naimiskaaren kolmannen luvun yhdeksännen pykälän mukaan pariskunta voitiin julistaa toisen osapuolen kanteesta alioikeuden päätöksellä aviopariksi, jos he olivat syyllistyneet esiaviolliseen sukupuolisuhteeseen, mutta toinen heistä karttoi vihkimistä. Tätä laista löytyvää porsaanreikää hyödynsi Suomessa ensimmäisenä⁵ filosofi ja kulttuuriradikaali Rolf Lagerborg, joka solmi tällaisen tuomioistuinavioliiton Elna Selinin kanssa Viipurin raastuvanoikeudessa lokakuussa 1903. Tunnettuna henkilönä Lagerborgin tapaus ylitti kynnyksen jopa Ruotsin, Saksan ja Venäjän lehdistöissä ja ennen kaikkea toimi suunnannäyttäjänä siihen malliin, että tämä siviiliavioliiton korvike tuli tunnetuksi

³ Pikkusaari 1998, 20; Murtorinne 1967, VI.

⁴ Räisänen 1995, 75. Uskonnonvapaus sisältyi periaatteena jo vuoden 1869 kirkkolakiin, mutta ei toteutunut käytännössä: laissa ei ollut säädetty, miten eroaminen evankelisluterilaisesta kirkosta ja liittyminen johonkin muuhun uskontokuntaan tapahtuisi. Murtorinne 1992, 347.

⁵ Lagerborgin tuomioistuinavioliitto ei ollut sinänsä ainutlaatuinen tapaus Suomessa, koska saman sisältöisen lakipykälän nojalla oli patistettu pareja avioliittoon jo 1600-luvulta lähtien. Poikkeuksellista Lagerborgin tapauksessa oli teon protestiluonne ja lakipykälän soveltaminen siviilivihkimiseen. Jalava 2005, 406.

”Lagerborgin mallina” (Lagerborska vägen).⁶ Vaihtoehtona Lagerborgin tuomioistuinavioliitolle oli niin sanottu omantunnonavioliitto. Tutkimallani aikavälillä, erityisesti vuodesta 1906 eteenpäin, eräissä työväenlehdissä julkaistiin useita ilmoituksia, joissa kirkollista vihkimistä vastustava pariskunta kertoo asettuneensa elämään yhdessä nykyisen avoliiton tapaan ja jäävänsä odottamaan siviiliavioliittolain voimaantuloa, jotta voivat virallistaa liittonsa. Tuomioistuin- ja omantunnonavioliittoja kutsuttiin aikalaisten keskuudessa usein ”epätäydellisiksi” tai ”vapaiksi” avioliitoiksi: lain mukaan ne syntyivät joko kun mies makasi kihlattunsa tai kun mies makasi naisen avioliittolupauksin.⁷

Jonkinlainen vaikutus tuomioistuin- ja omantunnonavioliitoilla lienee ollut, sillä vuonna 1906 senaatti asetti piispa Herman Råberghin aloitteesta uskonnonvapauskomitean valmistelemaan siviiliavioliittoasiaa. Seuraavana vuonna tämä komitea otti jo myönteisen kannan senaatille jättämässään lausunnossa vedoten ”yleistä siveellisyyttä loukkaaviin avioliiton solmimismuotoihin” ja lopullisessa mietinnössään vuonna 1908 se asettui kannattamaan täydellistä uskonnonvapautta sekä siviiliavioliittoa. Asetus kirkkolain muutoksesta annettiin vuonna 1910 ja eduskunta hyväksyi lain seuraavana vuonna. Uudelleen käynnistynyt venäläistämispoliittikka kuitenkin vaikeutti lainsäädännöllistä prosessia niin, että laki jäi vuoden 1913 jälkeen lepäämään vuosiksi. Lakiesitys vahvistettiin lopulta vasta vallankumouksen tapahduttua marraskuussa 1917.⁸

Tutkielmani käsittelee siviiliavioliiton merkitystä työväenliikkeelle työväenlehdistä tarkasteltuna. Minua kiinnostavat erityisesti siviiliavioliittoa käsittelevissä lehtikirjoituksissa ilmenevät yhteiskunnallisen vaikuttamisen tavat ja käytännön toimet, joilla siviiliavioliitto pyrittiin saamaan Suomeen. Tutkin, miten ja millä argumenteilla

⁶ Jalava 2005, 403–404, 405, 407.

⁷ Viimeksi mainitussa tapauksessa taustalla oli ajatus naisen kunnian pelastamisesta ja suojelemisesta: vain naisella oli oikeus nostaa asiasta kanne ja vaatia syntyneen suhteen laillistamista. Ensiksi mainitussa tapauksessa myös miehellä oli oikeus vaatia alioikeudelta suhteen legalisoimista. Mahkonen 1978, 15–16, 30.

⁸ Jalava 2005, 410–411; Murtorinne 1967, 145, 259. Lakiesitystä valmistellessa väiteltiin erityisesti siitä, mikä siviiliavioliiton solmimismuoto tulisi ottaa käyttöön. Uskonnonvapauskomitean oikeistososiipi oli ehdottanut siviiliavioliittojen solmimista vain poikkeustapauksissa eli silloin, kun jompikumpi tai molemmat vihittävät eivät kuuluneet evankelisluterilaiseen kirkkoon tai mihinkään muuhun uskontokuntaan, jolla oli vihkimisoikeus. Komitean vasemmisto sekä eräät vapaamieliset piirit, radikaalit ja sosialistit taas kannattivat kaikille kansalaisille pakollisen siviiliavioliiton säätämistä. Lopulta päädyttiin kuitenkin valinnaiseen siviiliavioliittoon eli avioliiton sai solmia joko kirkollisen vihkimisen kautta tai siviiliviranomaisen edessä. Murtorinne 1967, 146–148, 258.

siviiliavioliittoa työväenlehdissä puolustettiin ja vastustettiin, sekä miten siviiliavioliitto yhdistettiin kirjoituksissa muihin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin, ennen kaikkea uskonnon- ja omantunnonvapautta koskeviin kysymyksiin. Samalla tarkastelen työväen suhdetta kirkkoon ja muihin poliittisiin toimijoihin siviiliavioliittokysymyksen kontekstissa.

Tutkielmani aikaväli on rajautunut vuosiin 1903–1918. Siviiliavioliittoa käsitteleviä kirjoituksia löytyy jo 1890-luvun *Työmies*-lehdistä, mutta niiden määrä on vähäinen eikä aihetta käsitellä kovin syvällisesti. Näen, että siviiliavioliitosta kehkeytyi yhteiskunnallinen kysymys juuri vuoden 1903 tietämillä, jolloin Lagerborg ja Selin solmivat tuomioistuinavioliittonsa. Siviiliavioliittokeskustelun voidaan katsoa vilkastuneen myös samana vuonna käydyn Suomen Työväenpuolueen Forssan kokouksen ja vuoden 1905 suurlakon myötä: keskustelun käynnistyminen osuu siis yhteen työväen mobilisaation ja venäläistämisvuosien aiheuttaman liikehdinnän kanssa, ja näenkin sen näistä tapahtumista seuranneen yhteiskunnallisen murroksen ilmentäjänä. Siviiliavioliitto laillistettiin loppuvuodesta 1917, mutta ensimmäiset parit vihittiin siviilimenoin vasta seuraavan vuoden puolella, minkä vuoksi olen ulottanut aikavälin alkuvuoteen 1918.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa käsittelen työväenliikkeen sisäistä keskustelua siviiliavioliitosta: miten tämä avioliittomuoto esiteltiin työläisille ja miten siihen suhtauduttiin, vertaillen työväenlehtien näkemyksiä siviiliavioliitosta. Pääosa työväenlehdistä kannatti siviiliavioliittoa, mutta myös toisenlaisia mielipiteitä ilmeni: poikkeavan näkökulman siviiliavioliittokysymyksessä tarjosivat ennen kaikkea kristilliselle työväelle suunnatut lehdet kuten *Työkansa* ja *Tähti*. Tutkin siis näitä eri tahoja ja missä kohdissa niiden mielipiteet erosivat toisistaan. Tässä luvussa tarkastelen myös eräiden sosialististen työväenlehtien erikoisuutta eli ilmoituksia omantunnonavioliitoista kansalaisaktiivismin tai jopa kapinan muotona. Ilmoitusten lisäksi käsittelen samassa yhteydessä myös uutisia omantunnon- ja tuomioistuinavioliitoista sekä ulkomailla solmituista siviiliavioliitoista. Tässä luvussa tutkin myös, miten siviiliavioliittokysymys linkittyi työväenlehdissä osaksi niin sanottuja työläisperhe- ja siveellisyyuskysymyksiä.

Toisessa käsittelyluvussa laajennan näkökulmaa ja tarkastelen työväenlehtien kirjoituksia suhteutettuna muihin poliittisiin ja yhteiskunnallisiin tahoihin. Erityisenä tarkastelukohteenani on työväenlehtien suhde kirkkoon ja sen edustajiin siviiliavioliittokysymyksessä: tässä nousevat esille etenkin kysymys uskonnon- ja omantunnonvapaudesta sekä sosialistien kirkonvastaisuus. Lisäksi nostan ensimmäisen käsittelyluvun tapaan esille omantunnon- ja tuomioistuinavioliiton solmineet pariskunnat, tällä kertaa tutkien miten muu yhteiskunta kohteli heitä lehtikirjoitusten perusteella. Tutkin lisäksi, miten siviiliavioliittolain etenemistä eduskunnassa puitiin työväenlehdissä ja osana tätä miten lehtikirjoituksissa kommentoitiin muiden puolueiden ja poliittisten toimijoiden näkemyksiä siviiliavioliitosta.

1.2. Alkuperäisaineisto

Medioita kuten sanomalehtiä voidaan pitää hedelmällisenä lähteenä historian tutkijoille. Mediat itsenään kertovat paljon länsimaisista yhteiskunnista ja ovat viestinnällään osa niiden vallankäytön valvontaa sekä samalla osa niiden vallankäyttöä. Lisäksi mediat tarjoavat historian tutkijoille suuren mahdollisuuden, kun tarkastellaan niiden läsnäoloa ihmisten arjessa ja juhlassa modernissa yhteiskunnassa. Joukkoviestimien käyttäjäkunta ja näiden merkitys kasvoi voimakkaasti 1900-luvulle tultaessa, kun tiedotusvälineistä tuli kaikkien kansalaisten ulottuvilla olevia välineitä: tätä ennen vielä 1800-luvulla mediat olivat pitkälti kansallisten eliittien keskustelun foorumeita.⁹

Tiedotusvälineitä voidaan tutkia kahden historiantutkimuksen tradition pohjalta. Ensimmäinen perustuu menneiden tapahtumien rekonstruointiin: tällöin ollaan kiinnostuneita tietyn tiedotusvälineen historiasta tai tietyn tiedotusvälineen vaikutuksesta muiden yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaan – esimerkiksi puoluelehtien vaikutuksesta puolueen päätöksentekoon – ja tarkastellaan ihmisten materiaalisia olosuhteita, henkilökohtaisia kokemuksia ja toimintaa, eikä niinkään symbolisia keinoja hahmottaa noita olosuhteita ja kokemuksia. Toisessa perinteessä – joka muodostui kulttuurisen tai kielellisen käänteeseen jälkeen 1970-luvulta lähtien – ollaan kiinnostuneita nimenomaan symbolisesta tilasta eli yhteiskunnan arvoista ja asenteista sekä niiden käsittelystä. Tiedotusvälineille on annettu tämän tutkimusotteen piirissä rooli merkitysten

⁹ Railo & Oinonen 2012, 9.

tuottajina ja aineistoina: tällöin on esimerkiksi kysytty, ketkä ovat hallinneet medioita, millaisen mediarakenteen kautta ja millaisia päämääriä tällä on tavoiteltu. Abstraktimmalla tasolla on voitu pohtia, millaisiin symboleihin vetoamalla joukkoviestinnän kohteet on houkuteltu hyväksymään kulloinkin vallassa olevat aatteet, tai selvittää, millä tavoin tarjottuja merkityksiä on vastustettu tai tulkittu vastakarvaan.¹⁰

Oma tutkielmani pohjaa tälle kulttuuriselle lähestymistavalle. Hyödynnän tutkimuksessa Janne Seppäsen ja Esa Väliiverosen teoksessaan *Mediayhteiskunta* (2013) esittelemää kehystämisen käsitettä. Kehystämällä Seppänen ja Väliverronen viittaavat valintojen ja muokkausten prosessiin, jonka avulla mediaesityksiä tuotetaan: siihen kuuluvat erilaiset kielelliset, visuaaliset ja äänelliset keinot, joilla maailman tapahtumista rakennetaan tietynlainen kuva. Kehystämällä on myös poliittista merkitystä ja yhteiskunnallisia seurauksia, sillä monet yhteiskunnalliset toimijat pyrkivät määrittelemään aiheita omasta näkökulmastaan ja saamaan nämä yleiseen tietoisuuteen ja hyväksytyiksi. Kehystäminen on siis yksi osoitus median vallasta määritellä julkisuuden aiheita, ja tästä syystä yhteiskunnalliset toimijat yrittävät saada omat kehystyksensä läpi mediassa.¹¹ Katson, että tarkastelemani työväenlehdet rakensivat kirjoituksissaan merkityksiä avioliitolle: sosialistiset kirjoittajat halusivat antaa avioliitolle uuden merkityksen ja tehdä kaikille kansalaisille pakollisesta siviilivihkimisestä uuden yhteiskunnallisen normin, kun taas kristillisen työväen edustajat halusivat säilyttää avioliiton kristillisen merkityksen ja pitää sosialistisiksi katsomansa siviiliavioliiton ja vapaarakkauden erillään siitä. Kumpikin osapuoli pyrki siis määrittelemään avioliiton ja tässä tapauksessa etenkin siviiliavioliiton mallin ja luonteen, ja tuomaan tämän median eli sanomalehdistön kautta julkisuuteen.

Tutkin työväenlehtiä myös samaan tapaan kuin Taina Uusitalo omassa artikkelissaan *Lukeva ja kirjoittava työläinen* -teoksessa. Uusitalon tavoin näen työväenlehdet kirjallisen agitaation välineenä: tulkintani mukaan työläisväestöä pyrittiin lehtikirjoitusten kautta valistamaan uudesta siviiliavioliittomuodosta ja sosialististen lehtien kohdalla omaksumaan se uudeksi yhteiskunnalliseksi normiksi. Uusitalon mukaan työväenlehtien toimittajat eivät edes pyrkineet objektiivisuuteen kasvattaessaan lukijoitaan luokkatietoisuuteen,¹² sillä jopa uutisiin saatettiin sisällyttää toimittajien omia

¹⁰ Ibid., 16–17.

¹¹ Seppänen & Väliverronen 2013, 97–99.

¹² Uusitalo 2010, 216.

huomautuksia tai loppukaneetteja. Tästä syystä en keskity pelkästään lehtien pääkirjoituksiin ja muihin mielipidekirjoituksiin, vaan tarkastelen myös siviiliavioliittoa käsitteleviä kotimaan- ja ulkomaan uutisia. Oman erityisen alkuperäisaineistotyyppin tutkielmassani muodostavat ilmoitukset omantunnon- ja tuomioistuinaivioliitoista: tulkitsen myös nämä vaikuttamiseen tähtääviksi protesteiksi, joilla pyrittiin normalisoimaan siviiliavioliittoon rinnastettavat, ilman kirkon läsnäoloa solmitut suhteet.

Siviiliavioliittokysymystä käsiteltiin tutkimallani aikavälillä lähes koko maan laajuisesti poliittisesta kannasta riippumatta. Vaikka tutkielmassani sivuankin vanhasuomalaisten eli suomettarelaisten ja nuorsuomalaisten näkemyksiä siviiliavioliitosta, keskityn muuten pelkästään työväen ja sen äänitorvina toimineiden lehtien näkökulmaan. Perustelen valintaani sillä, että työväenlehdissä tulevat esille hyvinkin vastakkaiset mielipiteet siviiliavioliitosta, toisin sanoen sosialistisen työväen myönteinen ja kristillisen työväen kielteinen. Sen lisäksi, että siviiliavioliittokysymys jakoi työväenliikettä, sen voi nähdä yhtenä osana konfliktia, joka tuli ilmi vanhaluterilaisen kristillisyyden törmätessä marxilaisen sosialismin uskonnonvastaisuuteen. Sosialistisen työväenliikkeen kannanotot sekä omantunnon- ja tuomioistuinaivioliitot loivat painetta valtionkirkolle, joka lievensikin ajatuksiaan yhteiskunnan muuttumattomuudesta ja patriarkaalisesta luonteestaan sekä teki piispa Råberghin nimissä aloitteen siviiliavioliittoasian ratkaisevan uskonnonvapauskomitean koolle asettamisesta. Työväenlehdissä ilmenee siis kiinnostavalla tavalla kirkon ja uskonnon aseman ja laajemmin suomalaisen yhteiskunnan henkisen ilmapiirin kokema muutos 1900-luvun alussa.

Lehdistö omaksuttiin työväenliikkeessä jo varhain agitaatio- ja tiedonvälityskanavaksi. Ensimmäiset työväenliikkeen omat lehdet ilmestyivät Suomessa 1890-luvulta lähtien: vuonna 1895 aloittanutta helsinkiläistä *Työmiestä* seurasivat Tampereella ja Turussa ilmestyneet *Kansan Lehti* ja *Länsisuomen Työmies* (myöh. *Sosialisti*) sekä ruotsinkielinen *Arbetaren* (myöh. *Social-Demokraten*). Varsinainen suuri työväenlehtien perustamisaalto ja suuret levikkiluvut alkoivat vuoden 1905 suurlakon jälkeen, jolloin työväenliike samalla levisi kaupungeista maaseudun tilattomien keskuuteen. Vuonna 1907 tehtiin nimike-ennätys, kun Suomessa ilmestyi peräti 22 työväenlehteä. Tiheäksi paisunut työväenlehtien verkko tiesi kuitenkin keskinäistä kilpailua levikkialueista ja heikkoa kannattavuutta: vaikka paikallisella tasolla omia lehtiä puolustettiin ja pidettiin tärkeinä, kaikki lehdet eivät olleet elinkelpoisia ja jäivät varsin lyhytikäisiksi. Ennen vuoden 1918

sisällissotaa ja työväenliikkeen jakaantumista työväenlehdistö kykeni silti kilpailemaan hyvin kokonaislevikissä vanha- ja nuorsuomalaisten lehtiryhmien kanssa, ja esimerkiksi vuonna 1915 *Työmiehen* levikki (37 000) oli korkeampi kuin *Helsingin Sanomien*, *Hufvudstadsbladetin* ja *Uuden Suomettaren*.¹³

Tutkielmani alkuperäisaineisto muodostuu siviiliavioliittoa käsittelevistä kirjoituksista, jotka on julkaistu suomalaisissa, työväelle suunnatuissa sanoma- ja aikakauslehdissä vuosina 1900–1918. Olen koonnut käsittelemäni kirjoitukset Kansalliskirjaston digitoituista aineistoista¹⁴: suomenkielisissä lehdissä olen käyttänyt hakusanoja *siviiliavioliit**, *siviiliavioliit**, *omantunnonavioliit**, *"omantunnon avioliitto"~1*, *raastupa-avioliit**, *"vapaa avioliitto"* sekä muutamia fraasihakuja¹⁵ omantunnonavioliittoilmoitusten kohdalla, ruotsinkielisissä *civiläktenskap** ja *samvetsäktenskap**.¹⁶ Lehdet olen valinnut *Suomen lehdistön historia 2* -teoksen (1988) työväenlehdet käsittävän luettelon sekä *Sanomia kaikille* -teoksen (1998) työväenlehtiä käsittelevien lukujen perusteella.¹⁷ Valtaosa tarkastelemistani lehdistä on poliittiselta kannaltaan sosialistisia, mutta aineistooni kuuluvat myös ”työväelle ilman sosialismia”¹⁸ suunnatut Suomen Kristillisen Työväen Liiton (KrTL) äänenkannattajat *Työkansa*, *Tähti* ja *Uusi Aika* sekä Matti Kurikan toimittama teosofis-sosialistinen¹⁹ *Elämä*. Sanomalehtien lisäksi alkuperäisaineistossani on myös muutama aikakauslehti, näistä tärkeimpänä Sosialidemokraattisen Naisliiton julkaisema *Työläisnainen*. Aikakauden lehdistössä on käytetty pääasiassa fraktuura-kirjainlajeja. Olen kuitenkin muuttanut fraktuuran w-kirjaimet v-kirjaimiksi suorien sitaattien ja lehtikirjoitusten otsikkojen lukemisen helpottamiseksi. Poikkeuksena ovat erisnimet ja nimikirjaimet, joissa joko ei ole varmuutta nimen oikeinkirjoituksesta tai vakiintunut kirjoitusasu suosii w-kirjaimen käyttöä. Samoin olen kursivoinut alkuperäisissä kirjoituksissa harvennetut kohdat.

¹³ Uusitalo 2010, 213; Salokangas & Tommila 1998, 71–72, 120, 122–124.

¹⁴ Ks. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>

¹⁵ *"Koska emme hyväksy"*, *"Koska emme voi hyväksyä"*, *"Koska me allekirjoittaneet"*, *"Koska vakaumuksemme"*, *"Koska omasta vakaumuksestamme"*, *"nykyisissä olosuhteissa"* ja *"vapaampi avioliittolaki"*. Sisällissodan ajalta etsin ilmoituksia myös ilman hakusanoja selaamalla *Työmies-* ja *Kansan Lehti* -lehtien ilmoitussivuja.

¹⁶ *"Tuomioistuinaavioliitto"* on ilmeisesti jälkikäteen tutkimuskirjallisuudessa luotu käsite, sillä en saanut hakusanalla *tuomioistuinaavioliit** yhtään tulosta.

¹⁷ Nygård 1988, 24; Salokangas & Tommila 1998, 70–72, 120–127.

¹⁸ Salokangas & Tommila 1998, 124.

¹⁹ Nieminen 1951, 201.

1900-luvun alun siviiliavioliittokysymyksessä voi nähdä yhtäläisyyksiä nykyaikana käytyihin keskusteluihin avioliitosta, viimeisimpänä sukupuolineutraalista avioliittolaista. Nykyajan liberaalista näkökulmasta olisi helppoa tuomita reilun sadan vuoden takaiset, konservatiiviset asenteet avioliittoa kohtaan. Pysin kuitenkin käsittelemään neutraalisti ja tasapainoisesti molempia osapuolia eli siviiliavioliiton kannattajia ja vastustajia, keskittyen 1900-luvun alun kontekstiin. Tuomioistuin- ja omantunnonavioliittotapauksissa käytän henkilöistä heidän koko nimeään, vaikka omassa ajassa heidät on saatettu rinnastaa rikollisiin²⁰ ja siten ansainneet saada tulla anonymisoiduiksi.²¹ Perustelen valintaani sillä, että varsinkin tuomioistuin- ja omantunnonavioliittoilmoituksissa pariskunnat itse ilmoittivat koko nimensä eivätkä siten halunneet piilotella identiteettiään: näin ollen en koe anonymisointia tarpeellisena.

1.3. Tutkimuskirjallisuus

Siviiliavioliittoa itsessään tai siitä käytyä keskustelua käsitteleviä tutkimuksia ei ole juurikaan tehty Suomessa. Aihetta ovat käsitelleet ainoastaan Anneli Gregorwich pro gradu -tutkielmassaan *Ehtoollispakko- ja siviiliavioliittokysymys pääkaupungin sanomalehdistössä vuosina 1890–1898* (Jyväskylän yliopisto, 1983) sekä Juhani Kaipiainen tutkielmassaan *Kirkollinen keskustelu siviiliavioliitosta sen syntyvaiheissa* (Helsingin yliopisto, 1964). Oma tutkielmani keskittyy kuitenkin 1900-luvun alun keskusteluun ja työläisnäkökulmaan, minkä vuoksi en ole viitannut edellä mainittuihin tutkimuksiin. Siviiliavioliittokysymystä itsessään on siis tutkittu entuudestaan hyvin vähän, mutta sitä on silti sivuttu monissa 1900-luvun alkua käsittelevissä tutkimuksissa, erityisesti uskonnonvapauteen, sosialismiin sekä sukupuolimoraalin ja tietysti avioliittoon liittyvissä teoksissa ja artikkeleissa.

Suomen kirkon historiaa tutkineen Murtorinteen väitöskirja *Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina* (1967) käsittelee nimensä mukaisesti

²⁰ Yhteiselämää omantunnonavioliitossa saatettiin verrata salavuoteuteen, ja myös tuomioistuinavioliiton solmiminen edellytti pareilta esiaviolliseen seksiin syyllistymistä. Salavuoteus oli Suomessa sakolla rangaistava rikos vuoteen 1926 asti, joskin sakottamisesta luovuttiin käytännössä jo vuonna 1864 laaditulla asetuksella. Jalava 1997, 1–2; Jalava 2005, 382–383.

²¹ Henkilöllisyyden häivyttämiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ovat pohtineet esimerkiksi Kirsi Vainio-Korhonen, Pirita Frigren ja Pasi Saarimäki teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka* (2017, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola).

1900-luvun alussa käytyä uskonnonvapaustaistelua, jossa vaadittiin paitsi kirkon ja valtion eroa ja uskonnonopetuksen poistamista myös siviiliavioliiton toteuttamista. Murtorinteen mukaan tämä taistelu ylitti esitystensä ehdottomuudessa ja rajuudessa sekä vaatimustensa sisällön puolesta kaikki aikaisemmat ohjelmat: uskonnonvapaus ei enää merkinnyt vain uskonnonharjoituksen vapautta ja uskonnollista tasa-arvoisuutta, vaan myös pyrkimystä vapautteen uskonnosta.²² Jussi Pikkusaari puolestaan yhdistää omassa väitöskirjassaan *Vaikea vapaus* (1998) uskonnonvapaustaistelun osaksi laajempaa kulttuuritaistelua Suomen valtion katsomuspoliittisesta suuntautumisesta. Tässä sosialidemokraatit uudistivat 1800-luvun puolivälin liberaalien vaatimuksen valtionkirkollisen katsomuksellisen holhouksen lopettamisesta, mutta hävisivät lopulta oman katsomuspoliittisen vakaumuksen riittämättömyyden takia.²³ Yhdistän siis tutkielmassani siviiliavioliittokysymyksen osaksi Murtorinteen ja Pikkusaaren esittelemiä uskonnonvapaus- ja kulttuuritaisteluja.

Tutkielmalleni tärkeitä taustoittajia ovat myös Hannu Soikkasen *Sosialismin tulo Suomeen* (1961) ja *Kohti kansanvaltaa*-teoksen ensimmäinen osa (1975), joissa hän tarkastelee sosialististen aatteiden rantautumista Suomeen sekä vuonna 1899 perustetun Suomen Sosialidemokraattisen puolueen (SDP, aiemmin Suomen Työväenpuolue) alkuvaiheita. Sosialismi sai Suomessa jalansijaa myöhemmin kuin Länsi-Euroopan ja Skandinavian maissa, mutta murtautui läpi poikkeuksellisen nopeasti: suureksi osaksi tämä johtui ensimmäisestä sortokaudesta, joka hajotti vanhan sääty-yhteiskunnallisen katsomusjärjestelmän.²⁴ Sortokausi ja varsinkin sen päättänyt vuoden 1905 suurlakko synnyttivät myös poliittis-maailmankatsomuksellisen murroksen, joka ruokki sosialismia ja josta kumpusivat myös uskonnonvapaus- ja kulttuuritaistelu. Artikkelikokoelmissa *Kansa kaikkivaltias* (2008) ja *Kuriton kansa* (2009) lakkovuotta ja 1900-luvun alun yhteiskunnallista murrosta tarkastellaan useasta eri suunnasta, erilaisten aatteiden moniäänisenä toimintakenttänä.²⁵ Lähimpänä oman tutkielmani aihetta on Anu-Hanna Anttilan ja Mikko Pollarin artikkeli *Suitsittu seksuaalisuus*, jossa nämä keskittyvät suurlakkoajassa käytyyn ”taisteluun sukupuolimoraalista”²⁶ ja tarkastelevat muun muassa

²² Murtorinne 1967, VI.

²³ Pikkusaari 1998.

²⁴ Soikkanen 1961, 392.

²⁵ Haapala, Melkas & Tikka 2008, 7–8; Anttila, Kauranen, Löytty, Pollari, Rantanen & Ruuska 2009, 255.

²⁶ Tällä viitataan Armas Niemisen samannimiseen tutkimukseen (*Taistelu sukupuolimoraalista*, 1951) 1800- ja 1900-luvun taitteessa käydystä, sukupuolimoraalia käsitelleestä keskustelusta.

avioliittoinstituutiota vastustavia mielipiteitä ja toimintaa sekä niiden herättämiä reaktioita.²⁷

Anttilan ja Pollarin tavoin avioliittoa, perhettä ja/tai seksuaalisuutta ovat käsitelleet muun muassa Marja Jalava, Pirjo Markkola ja Arja-Liisa Räisänen. Jalavan väitöskirjan *Minä ja maailmanhenki* (2005) painopiste on autonomian ajan oppineiston minäkäsityksissä sekä ajattelutavoissa ja arvoissa, jotka määrittivät heidän suhdettaan itseensä, toisiin ihmisiin ja maailmaan.²⁸ Teoksen kolmas, Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismia käsittelevä pääluke tarjoaa kuitenkin tutkielmaani ajatellen hyvän vertailukohdan, sillä Lagerborg ja tämän tuomioistuinavioliitto toimivat esimerkkinä siviiliavioliittoa kannattaville työväenliikkeen edustajille. Pirjo Markkola on puolestaan tutkinut tutkielmani kannalta kahta kiinnostavaa, 1900-luvun alkuvuosina käsiteltyä kysymystä. *Työläiskodin synty* -teoksessa (1994) Markkola käsittelee niin sanottua työläisperhekysymystä tamperelaisten työläisperheiden perspektiivistä: kyseessä oli Markkolan mukaan jännitteinen prosessi, johon vaikuttivat sekä sivistyneistö että työväenliike. *Seksi, miehet ja moraal* -artikkelissa (2006) Markkola taas pureutuu moraalireformiliikkeeseen ja miten se otti kantaa yhteiskunta- ja sukupuolimoraalia käsittelevään siveellisyysskysymykseen.²⁹ Arja-Liisa Räisänen väitöskirja *Onnellisen avioliiton ehdot* (1995) keskittyy sen sijaan suomalaisen sukupuolijärjestelmän kehitykseen liittyneisiin ja siihen vaikuttaneisiin diskursseihin, joita käytiin muun muassa 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolella ilmestyneissä avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa. Sukupuolijärjestelmää muotoiltiin paitsi naiseuden ja miehuuden ihanteilla sekä seksuaalista käyttäytymistä koskevilla normeilla myös avioliittoa ja perhettä koskevilla käsityksillä.³⁰

Kuten tässä johdannossa on jo käynyt ilmi, olen hyödyntänyt tutkielmassani myös suomalaisen lehdistön historiaa koskevaa tutkimusta, ennen kaikkea *Sanomia kaikille* - ja *Suomen lehdistön historia* -sarjan teoksia. Lisäksi olen tarpeen tullen etsinyt taustatietoa lehtikirjoitusten kirjoittajista esimerkiksi eduskunnan entisten kansanedustajien tietoja

²⁷ Anttila, Kauranen, Löytty, Pollari, Rantanen & Ruuska 2009, 30; Anttila & Pollari 2009, 112.

²⁸ Jalava 2005.

²⁹ Markkola 1994; Markkola 2006, 224–225.

³⁰ Räisänen 1995, 11–12.

kokoavasta hakupalvelusta³¹ sekä Helsingin yliopiston ylioppilasmatriikkelista³². Olen selvittänyt henkilöitä nimimerkkien takaa myös Raoul Palmgrenin ja E. J. Ellilän *Joukkosydän-* ja *Kirjallisia salanimiä ja nimimerkkejä* -teosten avulla.

³¹ Ks. <https://www.eduskunta.fi/FI/search/Sivut/peoplereults.aspx?k=>

³² Ks. <https://ylioppilasmatriikkeli.helsinki.fi/1853-1899/>

2. ”Se uusi avioliiton solmu” – Siviiliavioliitto työväenliikkeen kysymyksenä

2.1. ”Mikä on tuo outo liitto?”³³

Siviiliavioliittokysymys nousi esiin ensimmäisissä työväenlehdissä jo 1890- ja 1900-luvun taitteessa, kun uutisoitiin muun muassa ensimmäisestä senaatin aikaansaamista siviilivihkimistä ja -rekisteriä koskevista asetusehdotuksista.³⁴ Toden teolla siviiliavioliittokeskustelun voi kuitenkin katsoa käynnistyneen työväenlehdissä vuodesta 1903 eteenpäin. Huomiota sai etenkin Rolf Lagerborgin ja Elna Selinin tuomioistuinavioliitto, jota *Työmies* ja *Kansan Lehti* kuvailivat ”merkkitaapahtumaksi”, ”joka lienee – – säilyvä muistissa, kun avioliitosta tulee puhe”. Kumpikin lehti on lainannut Lagerborgien tuomioistuinavioliittoa käsittelevän kirjoituksensa *Päivälehestä*, jossa nimimerkki Tuomas selvittää tapausta lukijoille. Tuomas kertoo muun muassa tuomioistuinavioliiton mahdollistaneesta naimakaaren pykälästä ja viittaa Lagerborgin *Euterpe*-lehdessä julkaisemaan kirjoitukseen³⁵, jossa tämä neuvoo pariskuntia turvautumaan joko hätävalheeseen tai asumaan yhdessä saadakseen oikeudelta vahvistuksen kihlaukselleen. Tuomas tunnustaa, ettei Lagerborgien tapauksessa rikota lakia, mutta antaa ymmärtää, ettei tuomioistuinavioliitosta tulisi muodostua vaihtoehtoa kirkolliselle vihkimiselle: ”Haluavatko [siviiliavioliiton] vastustajat todellakin, että edellä lainatun pykälän alkuosasta lainattua tapaa ruvetaan yleisesti noudattamaan?”³⁶

Lagerborgien tuomioistuinavioliiton lisäksi lehdissä kirjoitettiin siviiliavioliitosta ulkomailla. Huomiota sai eritoten entinen emämaa Ruotsi, jossa näyttää esiintyneen 1900-luvun alussa samanlaista tyytymättömyyttä pakollista kirkollista vihkimistä kohtaan kuin Suomessa. Esimerkiksi *Kansan Lehti* ja *Arbetaren* uutisoivat vuonna 1904

³³ Siviiliavioliitto, *Työläisnainen* 13.5.1909.

³⁴ Esim. Työväenliike kirkon kauhistuksena, *Työmies* 5.4.1900.

³⁵ Om civilt giftermål i Finland, *Euterpe* 10.10.1903. *Euterpe* oli alun perin säveltäjä ja kriitikko Karl Flodinin vuonna 1900 perustama, viikoittain ilmestynyt musiikkilehti. Vuodesta 1902 eteenpäin lehden linja kuitenkin muuttui, kun nuorten ruotsinkielisten liberaali piiri sai siinä jalansijaa. Uudistuneessa *Euterpe*ssa käsiteltiin kirjallisuutta, taiteita ja sosiaalisia kysymyksiä: lehti herätti huomiota ottamalla seksuaalitaibut keskustelun kohteeksi sekä puolustamalla äänioikeuden laajentamista ja yksikamarista edustuslaitosta. Leino-Kaukiainen 1991, 417–418.

³⁶ Siviiliavioliitto, *Työmies* 19.10.1903; Siviiliavioliitto käytännössä Suomessa, *Kansan Lehti* 22.10.1903; Kirje Helsingistä, *Päivälehti* 18.10.1903.

göteborgilaisista Fritiof Palmérista ja Signe Garlingista, jotka Lagerborgin ja Selinin tapaan olivat kieltäytyneet kirkollisesta vihkimisestä; myös *Elämässä* kerrottiin kolme vuotta myöhemmin omantunnonavioliittojen ”kovasti lisääntyneestä” määrästä Ruotsissa.³⁷ Samalla lehdissä seurattiin, miten siviiliavioliittolain käsittely eteni Ruotsissa. *Kansan Lehti* kertoi lokakuussa 1903 sikäläisen kirkolliskokouksen päätöksestä tukea siviiliavioliiton voimaan saamista, pahoitellen samalla, kuinka Suomessa ”olla vanhoillaan” avioliittoasiassa.³⁸ Huhtikuussa 1908 *Social-Demokratenissa* puolestaan iloittiin, kuinka siviiliavioliittolaki oli tullut hyväksytyksi Ruotsin valtiopäivillä: kyseessä oli lehden mukaan ”edistysaskel” ja toisaalta ”kuolinisku” ”vanhalle kirkolliselle privilegiolle”, kun ruotsalaisparit saivat nyt vapauden valita siviili- ja kirkollisen vihkimisen väliltä.³⁹ Siviiliavioliittolaki astui Ruotsissa voimaan vuonna 1909 ja *Sosialistin* mukaan siviiliavioliittojen määrä kasvoi Tukholmassa vuoden 1909 12,5 prosentista vuosien 1911–1912 33 prosenttiin kaikista solmituista avioliitoista. Lehti huomauttaa, ettei siviiliavioliittojen määrä ole aivan yhtä suuri Ruotsin maaseudulla, mutta väittää useimpien maalaistenkin suhtautuvan epäluuloisemmin ”pappien tuhmiin vihkimälöruihin”.⁴⁰

Työväenlehtien varhaisimmissa siviiliavioliittoa käsittelevissä lehtikirjoituksissa voidaan siis havaita suorastaan innostusta siviiliavioliittoa kohtaan. Lehdissä seurattiin mielenkiinnolla, mitä etenkin Pohjanlahden toisella puolella tapahtui: Ruotsin voikin katsoa toimineen esimerkkitapauksena siitä, miten siviiliavioliitto tulisi järjestää myös Suomessa. Vaikka lehdissä otettiin ilolla vastaan uutiset siviiliavioliittolain etenemisestä ja lopulta voimaan saattamisesta Ruotsissa, sisältyi näihin uutisiin samalla tietynlaista häpeää ja pettymystä omia vanhentuneita lakeja kohtaan. Siinä missä Ruotsissa siviiliavioliitosta näytti muodostuvan uusi yhteiskunnallinen normi, oli Suomessa turvaututtava Lagerborgin pariskunnan esittelemään tuomioistuinavioliittoon, joka kuitenkin tiesi joko valheita tai etenkin naisen siveellisyyden saattamisen moraalisesti kyseenalaiseen valoon.⁴¹ Kirjoituksissa ilmenee hyvin myös sosialististen lehtien kirkkovastaisuus. Jo vuonna 1903 *Kansan Lehti* piikitteli otsikolla ”Ruotsin kirkko

³⁷ ”Siviiliavioliitto” Göteporin yliopistossa, *Kansan Lehti* 17.3.1904; Samvetsäktenskap, *Arbetaren* 19.3.1904; Samvetsäktenskapet, *Arbetaren* 16.4.1904; Siviiliavioliitto Ruotsissa, *Elämä* 2.5.1907.

³⁸ Ruotsin kirkko purjehtii vapaampaan suuntaan, *Kansan Lehti* 15.10.1903.

³⁹ Civiläktenskapet segret i Sverige, *Social-Demokraten* 10.4.1908.

⁴⁰ Papit menettävät tuloja Ruotsissa, *Sosialisti* 22.8.1913.

⁴¹ Tuomioistuinavioliittoa solmittaessa nainen (useimmissa tapauksissa kantajana oikeudessa) joutui myöntämään syyllistyneensä kihlattunsa kanssa esiaviolliseen sukupuolisuhteeseen. Jalava 2005, 404.

purjehtii vapaampaan suuntaan”, kritisoiden siten Suomen kirkon takapajuisuutta, ja vuosikymmen myöhemmin julkaistu *Sosialistin* uutinen otsikoineen (”Papit menettävät tuloja Ruotsissa”) sisälsi jo vakiintuneeksi muodostunutta kirkkovastaista retoriikkaa.⁴²

Suurlakkovuoden jälkeen siviiliavioliitosta tuli yhä näkyvämpi kysymys, kun lehdet alkoivat uutisoida kotimaisista tuomioistuini- ja omantunnonavioliitoista ja kun siviiliavioliittolain säätämistä alettiin pohtia ensin uskonnonvapauskomiteassa ja lopulta eduskunnassa. Tutkimani lehdet ovat tässä vaiheessa alkaneet julkaista artikkeleita, joissa on selvennetty lukijoille siviiliavioliiton ideaa ja luonnetta. Vuonna 1906 *Kanerva*-lehden Pikkutietoja-nimisellä palstalla kerrottiin siviiliavioliitosta ja sen historiasta tietosanakirjamaiseen tapaan, mikä sopiikin ”ajanvietteellis-valistavan” kansanlehden⁴³ luonteeseen. Vaikka artikkeli keskittyikin siviiliavioliiton historian ja kolmen eri solmimismuodon esittelyyn, kirjoittaja nostaa viimeisessä kappaleessa esille tuotuneeseen sävyyn nykytilanteen Suomessa: ”Edelleenkin täytyy kansalaistemme, jotka eivät hyväksy kirkollista vihkimistä, matkustaa ulkomaille päästäkseen siviiliavioliittoon. Siis persoonallista vapauttakin haettava ulkomailta!”⁴⁴

Vielä kärkkäämmin siviiliavioliitosta ja sen tarpeellisuudesta kirjoitti nimimerkki A. L. *Työmiehessä* seuraavana vuonna, osoittaen oman huolensa tavallisen kansan tietämyksestä – tai pikemminkin tiedon puutteesta – koskien siviiliavioliittoa. Hän syyttää kirkkoa ja sen ”etua ja auktoriteettia pöngittäviä” uudistusvastaisuudesta ja väärän tiedon levittämisestä: seurauksena on hänen mukaansa se, että ”harhaan johdettu kansa” uskoo siviiliavioliiton olevan turmioksi sukupuoli- ja perhe-elämälle ja lisäävän avioerojen määrää. ”Kansan paheet” ovat kuitenkin A. L.:n mukaan pohjimmiltaan seurausta ”uudistusten puutteesta olevista yhteiskunnallisista säädöksistä” kuten kirkollisesta avioliitosta, ”joka ei vastaa paavilaisuuden väärinkäsityksistä vapautuneen kansan vaatimuksia”. A. L. muistuttaa avioliiton olevan ”puhtaasti yhteiskunnallinen”, minkä jo moni nykyaikana käsittää ”kirkon syöttämästä taikauskosta” huolimatta: ”Ja sen parempi mitä pikemmin kansa heräisi käsittämään, mikä on oikeata ja totta, sillä siitä riippuu kansan elämä ja hyvinvointi.”⁴⁵

⁴² Sosialistisen työväen kirkon- ja papistonvastaisuudesta, ks. luku 3.1.

⁴³ *Kanervan* alaotsikko oli *Kaunokirjallinen kansanlehti*. Uino 1991a, 26.

⁴⁴ Siviiliavioliitto, *Kanerva* 15.1.1906.

⁴⁵ Sananen siviiliavioliiton tarpeellisuudesta, *Työmies* 31.5.1907.

Siviiliavioliitto ei siis vaikuta tulleen tutuksi työläisväestölle, vaikka työväenlehdissä oli kirjoitettu aiheesta jo vuosikymmenen alussa. Vastauksena A. L.:n huoleen voi nähdä alun perin *Rajavahdissa* huhtikuussa 1909 julkaistun, siviiliavioliittokysymyksen kehitystä Suomessa ja ulkomailla puivan sekä siviiliavioliittoon liittyviä väärinkäsityksiä purkavan kirjoituksen.⁴⁶ Kirjoittaja, nimimerkki W. S., on mitä ilmeisimmin sosialidemokraattisen naisliiton puheenjohtaja ja kansanedustaja Miina (Vilhelmiina) Sillanpää, sillä toukokuussa kirjoitus julkaistiin hänen toimittamassa *Työläisnaisessa* samalla nimimerkillä, tosin tällä kertaa muodossa V. S.. Sillanpään kirjoitus on aineistossani laajimman huomion saanut siviiliavioliittoa käsittelevä kirjoitus, sillä loppukesällä 1909 se julkaistiin uudelleen kuudessa muussa työväenlehdessä⁴⁷. Tämä voi viitata siihen, että nimimerkki W./V. S. tunnistettiin yleisesti Sillanpääksi eli työväen keskuudessa merkittäväksi auktoriteetiksi. On myös mahdollista, että Sillanpää itse lähetti kirjoituksensa eteenpäin muihin lehtiin, tai kyse on tekstin kierrättämisestä, mikä oli ollut yleinen käytäntö suomalaisessa ja kansainvälisessä lehdistössä jo edellisellä vuosisadalla.⁴⁸

Kirjoituksessaan Sillanpää selvittää, mistä siviiliavioliitosta on kyse, miten siviili- ja kirkollinen vihkiminen eroavat toisistaan ja miten siviiliavioliitto on järjestetty muissa maissa. Aluksi Sillanpää toteaa, että siviiliavioliitto – ”tämä outo liitto” – on samanlainen, molempien osapuolten tahtoon perustuva liitto kuten kirkollisestikin solmittu avioliitto. Hän tähdentää, että avioliitto on yhteiskunnallinen asia ja sopimus: näin ollen siviilivihkimiseen ei ole sekoitettu mitään siihen kuulumatonta, kuten tuleville vaimoille suunnattuja kehotuksia kuuliaisuuteen ja hedelmällisyyteen. Sillanpää myös huomauttaa, ettei Raamatussa ole säädetty kirkollisen vihkimisen muotoa – viitaten tässä teologian professori G. G. Rosenqvistiin – ja että uskonpuhdistajat kuten Martin Luther näkivät hekin avioliiton maallisena instituutiona, joka oli ensi sijassa valtion, ei kirkon ja ”hengen miesten” säädeltävissä. Sillanpää selostaa tiiviisti siviiliavioliiton historian pääasiassa Länsi- ja Pohjois-Euroopassa ja kertoo, mikä siviiliavioliiton solmimismuoto on

⁴⁶ Siviiliavioliitto I, *Rajavahti* 5.4.1909. Ilmeisesti kirjoittaja W. S. oli julkaissut jo lehden *Karjalan Joulu* -nimisessä joulujulkaisussa lyhemmän kirjoituksen siviiliavioliitosta, mutta en löytänyt tätä julkaisua Kansallisarkiston digitaalisista aineistoista.

⁴⁷ Siviiliavioliitto, *Sosialidemokraatti* 3.8.1909; Siviiliavioliitto, *Eteenpäin* 10.8.1909; Siviiliavioliitto, *Kansan Ääni* 10.8.1909; Siviiliavioliitto, *Kansan Lehti* 17.8.1909; Siviiliavioliitto, *Työmies* 31.8.1909; Siviiliavioliitto, *Sorretun Voima* 6.9.1909.

⁴⁸ Salmi, Nivala, Rantala, Sippola, Vesanto & Ginter 2018, 48.

kirjoittamishetkellä voimassa eri maissa: pakollinen vihkimismuoto on laillistettu mm. Alankomaissa, Ranskassa ja Saksassa, valinnainen Englannissa, Yhdysvalloissa ja Ruotsissa ja poikkeuksellinen Itävallassa, Espanjassa, Tanskassa ja Norjassa. Suomen ohella Venäjä, Serbia ja Kreikka muodostavat joukon, jossa ei ole tunnustettu mitään siviiliavioliiton solmimismuotoa; Sillanpää tosin mainitsee Suomessa ”Rikoslain nojalla vahvistetut avioliittosopimukset”, joilla hän viittaa tuomioistuinaavioliittoihin.⁴⁹

Työläisnaisessa lähestyttiin lukijoita siviiliavioliittokysymyksessä myös toisenlaisella kirjoituksella. Nimimerkki Annaliisan⁵⁰ sepittämässä tarinallisessa pakinassa kertoja kohtaa pesutuvalla joukon naisia keskustelemassa erilaisista avioliiton muodoista, joista he käyttävät vertauskuvina erilaisia solmuja. Eräs vaimoista on solminut umpisolmun eli epäonnistuneen kirkollisen avioliiton, ”jota ei saa rikki muuten kun salavuoteudella tai muulla heikolla moraalilla”; joukon ”nuori kaunosielu” puolestaan kannattaa vapaarakkautta eli vetosolmua, ”sillä rakkaus se on mikä pitää”; viimeisenä puheenvuoron saa kahdesti avioitunut vaimo, jonka mukaan pyykkärinsolmu eli järkiavioliitto on kaikista kestävin ja käytännöllisin muoto. Tähän kertoja huomauttaa, että uusi siviiliavioliitto perustuisikin juuri järkeen ja käytäntöön, ”ilman mitään seremooneja myötä- ja vastamäestä”, mitä enemmistö naisista päättyy lopulta kannattamaan.⁵¹

Siviiliavioliittoa esittelevien lehtikirjoitusten joukossa Annaliisan pakina lienee kaikista arkipäiväisin, tuoden aiheen historiallisista vuosiluvuista ja lakipykälistä tavallisen pesutuvan naisten väittelyn aiheeksi. Siviiliavioliitto vaikuttaakin helpommin ymmärrettävältä ja omaksuttavalta arkipäiväiseen kontekstiin sijoitettuna ja vertauskuvina käytettyjen umpi-, veto- ja pyykkärinsolmun avulla. Vertausten ja metaforien kaltaisten kielikuvien tehtävänä onkin elävöittää esitystä, havainnollistaa asiaa, ohjata tunteita ja ilmaista sellaista, jolla ei ole nimeä, minkä vuoksi ne ovat erityisen vahva kehystämisen keino.⁵² Kiinnostavaa Annaliisan pakinassa on myös tavallisten työläisnaisten yhteiskunnallisen tietoisuuden korostaminen. Heti aluksi kertoja toteaa

⁴⁹ Siviiliavioliitto, *Työläisnainen* 13.5.1909.

⁵⁰ Annaliisa-nimimerkkiä lienee käyttänyt Anna Kärki (1863–1934), joka mm. osallistui Työläisnaisten liiton (myöh. Suomen sosialidemokraattinen naisliitto) perustamiseen ja toimi *Työläisnaisen* avustajana. Kärki kunnostautui myös näytelmäkirjailijana ja pakinoitsijana: esimerkiksi vuonna 1908 kaksi hänen näytelmäänsä ilmestyi kirjasena nimellä *Puoskarit*. Palmgren 1966b, 93–95.

⁵¹ Se uusi avioliiton solmu, *Työläisnainen* 30.3.1911.

⁵² Rajavuori 2017, 126; Seppänen & Väliverronen 2013, 100.

pakinassa esitetyn tapauksen olevan esimerkki siitä, etteivät naiset ole tietämättömiä nykyisistä puheen- ja väittelynäihteistä: ”Oisipa panna paperille kaikki se tietoviisus, kokemus ja ääni, mikä siinäkin ryhmässä siitäkin aiheesta keskusteltaessa ilmeni, niin ette varmaankaan sanoisi että naiset ovat pöllöpäitä tai tuppisuita”, pakinan kertoja toteaa.⁵³ Työläisnaisten valistuneisuuden korostaminen Annaliisan pakinassa sopii *Työläisnaisen* linjaan, sillä lehdessä patistettiin usein työläisnaisia luokkataisteluun ja järjestötoimintaan. Lehteen työläisnaisliikkeen aktiivit pyrkivätkin kirjoituksissaan kasvattamaan mahdollisimman monesta työläisnaisesta luokkatietoisien, työväenliikkeen arvoihin sitoutuneen ja valistuneen toverittaren.⁵⁴

Vuonna 1911 eduskunta hyväksyi siviiliavioliittolakesityksen, joka kuitenkin sai hylkäyksen kenraalikuvernööriltä. Kahden vuoden päästä eli lokakuussa 1913 asia siirrettiin uudelle senaattorivaliokunnalle, joka puolestaan jätti asian lepäämään useiksi vuosiksi.⁵⁵ Tänä aikana keskustelu siviiliavioliitosta vaimentui lehdistössä, joskaan kannanotot aiheesta eivät täysin kadonneet. Nimimerkki H. R.-ne. kertoo vuoden 1912 alussa *Raivaajassa* julkaistussa kirjoituksessaan oman näkemyksensä siviiliavioliiton paremmuudesta kirkolliseen avioliittoon verrattuna. Tuttuun tapaan hän aloittaa kirjoituksensa kertaamalla kirkollisen ja siviiliavioliiton historian sekä siviiliavioliiton solmimisen eri tavat ulkomailla, ja pahoitellen, ettei ”Suomessa ole varsinaista siviiliavioliittoa laisinkaan”. H. R.-ne. soimaa kirkollisen vihkimisen valitsevia pareja tietämättömyydestä ja pappien ”itsekkäiden pyyteiden” tukemisesta, ja kritisoi avioliittoja, jotka eivät perustu puolisoiden keskinäiseen rakkauteen, vaan omaisuuden haalimiseen. Ongelmana onkin hänen mukaansa se, ”että nykyinen yhteiskunta sortaa taloudellisesti työläisavioparien keskinäistä rakkautta”: niinpä hän kehottaa aviopuolisoiksi ryhtyviä taistelemaan sortavaa kapitalistista talousjärjestelmää vastaan valitsemalla siviiliavioliiton ja rakentamalla kodistaan ”rauhan satama, missä henkisiä voimia lisätään uusia ponnistuksia varten”.⁵⁶

⁵³ Se uusi avioliiton solmu, *Työläisnainen* 30.3.1911. Yhteiskunnallisesti valvetuneet naiset eivät ole harvinaisuus Anna Kärjen kirjallisessa tuotannossa: *Puoskarit*-näytelmässä päähenkilöt, sisarukset puoskari Liisa ja kuppari Kaisa esiintyvät valistuneina ihmisinä ja poliittisilta mielipiteiltään jopa sosialisteina. Myös Liisan tytär Vappu on työväenyhdistyksen aktiivijäsen ja *Työmiehen* innokas lukija. Palmgren 1966b, 94.

⁵⁴ Uusitalo 2010, 219, 224–225.

⁵⁵ Murtorinne 1967, 259.

⁵⁶ Avioliitto Kristuksen jälkeen, *Raivaaja* 22.1.1912.

H. R-ne.:n kirjoitus mukailee kansainvälisen sosialistisen työväenliikkeen tiukkaa linjaa, joka pyrki johdonmukaisesti osoittamaan, miten kapitalistinen yhteiskunta oli tuhonnut tai tuhoamassa työläisperheen. Työläisperheen vihollisena nähtiin esimerkiksi pitkät, kohtuuttomat työajat, jotka vaikeuttivat ihmisarvoisen elämän perusedellytysten eli sivistyksen hankkimista sekä perheen perustamista ja perhe-elämän viettämistä. Työväenliike – ja sen sisällä varsinkin työläisnaisliitto – vaatikin yhteiskunnallisia oloja toisenlaisiksi ja koko järjestelmän uudistamista, jotta työläisperheen oli mahdollista hoitaa ja kasvattaa nousevaa sukupolvea, torjuen samalla sosiaalidemokraatteihin kohdistuneita syytteitä perheen hävittämisestä.⁵⁷ H. R-ne.:n mukaan uudistusta kaipasi etenkin avioliitto, joka kapitalistisessa yhteiskunnassa solmittiin taloudellisin perustein. Hänen mielestään omaisuuden laillistuttaminen perisille ei kuitenkaan vaadi avioitumista, vaan olennaisempaa on avioparin keskinäinen rakkaus, jota ilman avioliitto ja perhe-elämä on tuhoon tuomittu:

”Koska usein vihkimisen kautta hävitetään se varma luottamus toisiinsa ja annetaan hillitsemättömän luonteen päästä rikkomaan keskinäiset välit, vieläpä ennakkoluuloisuudella, että kun on vihitty, niin on pakko kärsiä toisen oikkuja, vaikka ne olisivat kuinka raakalaisuuteen meneviä. Ja mikä pahinta on tällaisissa avioliitoissa se, että kun avioparilla ei ole keskinäistä rakkautta eikä toistensa ihailua, niin perilliset saavat jo synnynnäisesti kärsiä vanhempiansa tietämättömyyttä eikä ainoastaan kasvatuksen aikana vanhempainsa kylmyydestä toisiansa kohtaan.”⁵⁸

1910-luvun jälkimmäisellä puoliskolla siviiliavioliittokysymys nousi jälleen pinnalle, kun senaatti teki esityksen vuonna 1911 hyväksytyn lain vahvistamisesta. Asian tiimoilta nimimerkki Juuso⁵⁹ kertoo *Vapaudessa*, miten lain voimaan tullessa siviiliavioliitto solmittaisiin käytännössä. Siviiliavioliittoa solmittaessa parin ei tarvitse mennä ”papin pakinoille tai vihkipallin päälle”, vaan vihkiminen suoritetaan kihlakunnan tuomarin tai kaupungin tuomarin välityksellä. Juuso tähdentää, että siviilivihkimisen ei ole tarkoitus olla ”erikoisemman juhlallinen eikä opettavainen”, mutta hääjuhlasta voivat aviopuolisot

⁵⁷ Markkola 1994, 34–35. Työläisperhekysymyksestä lisää, ks. tämän tutkielman s. 30.

⁵⁸ Avioliitto Kristuksen jälkeen, *Raivaaja* 22.1.1912.

⁵⁹ Kyseessä on mitä todennäköisimmin *Vapauden* toimittaja ja SDP:n kansanedustaja Kalle Hakala (1880–1947). Ellilä 1966, 47; *Entiset kansanedustajat 1907–2014: Kalle Hakala*, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910400.aspx> [haettu 16.11.2018].

järjestää niin vaatimattoman tai juhlanan kuin he itse haluavat. ”Solmiamisen päälle voi soittaa kuinka ihanan ikuisen lemmenvalssin tahansa, pitää niin koreita puheita kuin kukin osaa, vieläpä tanssittaa morsianta niin, että hameen helmat hulmuu sen tuhannesta mutkasta”, hän kuvailee runollisesti.⁶⁰

Juuson kirjoituksen tarkoituksena lienee ollut hälventää siviilivihkimiseen liittyntä salamyhkäisyyttä ja normalisoida kyseinen toimitus kirkollisen vihkimisen tasolle. Kirjoituksesta saa kuvan, ettei Juuso juurikaan arvosta kirkolliseen vihkimiseen liittyviä seremonioita korulauseineen: parempi vaihtoehto on hänen mielestä siviilivihkiminen neutraaleine, ”arkipäiväisine” vihkikaavoineen, jotka sopivat niin rakkaus- kuin järkiavioliitonkin solmijoille. Kiinnostavasti Juuso käyttää myös samanlaista solmuvertauskuvaa kuin Annaliisa pakinassaan. Siviiliavioliitto ei ole hänenkään mielestä helposti purettava, vapaarakkaudellinen vetosolmu, vaan sen sijaan samanlainen tiukka umpisolmu kuin ”pappien pitkällä luvuilla toimittama kirkollinen solmu”.⁶¹ Siinä missä Annaliisa käyttää umpisolmua onnetoman, kirkollisesti solmitun vertauskuvana, Juuso määrittelee siviiliavioliiton umpisolmun kautta yhtä kestäväksi kuin kirkollisen avioliiton. Tämäkin on siis ollut Juuson keino vakuuttaa lukijalle, että siviiliavioliitto on samanarvoinen kuin kirkollinen avioliitto eikä vapaarakkauden vastine.

Vaikka siviiliavioliittokysymys sai paljon palstatilaa työväenlehdissä, siviiliavioliitto itsessään pysyi silti työväen silmissä outona ja ihmeteltynä ilmiönä, josta liikkui monenlaista, väärääkin tietoa. Tästä kielii se, että aihetta käsittelevissä kirjoituksissa jouduttiin toistuvasti selventämään, mistä siviiliavioliitosta oli pohjimmiltaan kyse. Hyvin monen siviiliavioliittoa käsittelevän kirjoituksen – kuten edellä käsiteltyjen *Kanervan* tietoiskun sekä Miina Sillanpään, Annaliisan ja Juuson kirjoitusten – pääasiallinen funktio näyttääkin olleen tehdä siviiliavioliitto tutuksi ja arkipäiväiseksi instituutioksi työläisväestölle. Joissakin kirjoituksissa otettiin siviiliavioliittokysymyksen ohella kantaa muihin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Sekä A. L. että H. R-ne. kritisoivat kirjoituksissaan kirkkoa ja sen itsepintaista halua pitää kiinni privilegioistaan, mikä estää tarpeellisten uudistusten kuten siviiliavioliittolain toteuttamisen. Tämä uudistusvastaisuus ja ahneus – josta kirjoittajat syyttävät myös muita vanhoillisia sekä

⁶⁰ Siviiliavioliitto, *Vapaus* 20.10.1916.

⁶¹ Siviiliavioliitto, *Vapaus* 20.10.1916.

kapitalistista talousjärjestelmää – ovat kirjoittajien mukaan johtaneet tavallista kansaa ”harhaan” ja tietämättömyyteen sekä aiheuttaneet kärsimystä tavallisissa työläisperheissä. Toisaalta A. L. ja H. R-ne. korostavat, että joukossa on myös niitä valistuneita, jotka ovat ryhtyneet ”taisteluun vanhoillisia käsitteitä vastaan”⁶², toisin sanoen tuomioistuin- ja omantunnonavioliiton solmijat. Myös Annaliisa pakinallaan osoittaa, että työläisnaiset ovat tietoisia yhteiskunnallisista kysymyksistä ja valmiita esittämään oma mielipide niistä. Kirjoituksissa näyttäytyvät siis kaksi joukkoa: yhteiskunnallisesti valveutuneet ja vanhaa yhteiskuntajärjestystä noudattavat.

Jotta siviiliavioliitto arkipäiväistyisi kansan keskuudessa, kirjoittajat ovat pyrkineet murtamaan tätä vanhaa, kirkon valtaan perustuvaa yhteiskuntajärjestystä. Tämä näkyy muun muassa siinä, miten kirjoituksissa selvitetään avioliiton solmimisen historiaa länsimaissa. Sekä Sillanpää että H. R-ne. huomauttavat kirkollisen vihkimisen tulleen pakolliseksi Länsi-Euroopassa vasta keskiajalla, minkä lisäksi Sillanpää ja A. L. muistuttavat, ettei Raamatussa itse asiassa ole säädetty kirkollista avioliittoa tai määritelty sen solmimismuotoa. Toisin sanoen, kirkollinen avioliitto ei ollutkaan ikiaikainen instituutio niin kuin oli kenties aiemmin annettu ymmärtää. Siviiliavioliiton historiaa käsittelevissä kohdissa on myös havaittavissa kirjoittajien pettymys Suomen taantumuksellisuudesta. Kuten *Kanervasta* sekä Sillanpään ja H. R-ne.:n kirjoituksista voi huomata, siviiliavioliitto jakoi Eurooppaa länteen ja itään: siviiliavioliiton sallineita maita olivat muun muassa Ranska, Saksa, Englanti ja muut Pohjoismaat, kun taas Suomi kuului Venäjän, Serbian ja Kreikan kanssa niiden maiden joukkoon, jotka eivät olleet laillistaneet siviiliavioliittoa missään muodossa. Stuart Hallin mukaan ”länsi” on pikemminkin historiallinen kuin maantieteellinen rakennelma: ”läntinen” on symboloinut kehitystä ja moderniutta, kun taas ”ei-läntinen” on nähty alikehittyneenä ja barbaarisena.⁶³ Koska länsi ja länsimaisuus nähtiin positiivisina asioina, rinnastuminen siviiliavioliittokysymyksessä Itä-Eurooppaan eli ”ei-läntiseen” ei antanut kovin imartelevaa kuvaa Suomesta, minkä kirjoittajat ovat selvästi halunneet osoittaa.

⁶² Avioliitto Kristuksen jälkeen, *Raivaaja* 22.1.1912.

⁶³ Hall 1999, 78–79, 83.

2.2. Epätäydellisiä avioliittoja

Koska Suomessa ei ollut siviilivihkimisen mahdollisuutta, oli laillisen siviilivihkimisen saadakseen kuljettava vaihtoehtoisia reittejä. Yksi näistä oli siviiliavioliiton solmiminen ulkomailla, mistä oltiin kotimaassa tietoisia ainakin sanomalehtikirjoitusten ansiosta, ja niinpä muutamat suomalaisparit matkustivatkin ulkomaille virallistamaan suhteensa siviilimenoin. Aineistoni perusteella pariskunnat eivät lähettäneet lehtiin tyypillisiä avioliittoilmoituksia ulkomailla solmimistaan avioliitoista, mutta täysin huomiotta ne eivät jääneet: tutkimissani työväenlehdissä julkaistiin nimittäin vuosien 1905 ja 1917 välillä 12 pikku-uutista suomalaisparien ulkomailla solmimista siviiliavioliitoista. Uutiset käsittelevät kahdeksaa eri paria, jotka olivat menneet naimisiin Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa, Unkarissa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa. Uutisista seitsemän on ilmoitusluontoisia eli niissä kerrottiin vain, ketkä olivat avioituneet ja missä,⁶⁴ kun taas neljässä kerrotaan, kuinka parit ovat yrittäneet avioliitollaan vahvistuksen vielä Suomessa.⁶⁵

On kuitenkin huomautettava, että siviiliavioliiton solmiminen ulkomailla oli varsinaisen työläisväestön keskuudessa lähes olematonta kielitaidon ja taloudellisten resurssien puutteen vuoksi.⁶⁶ Aineistoni kahdestatoista, ulkomailla solmittuja siviiliavioliittoja käsittelevästä uutisesta voi löytää vain yhden köyhempään väestön osaan laskettavan henkilön, mutta muutoin vihityt edustavat porvarillista luokkaa.⁶⁷ Työväenpuolueen edustajia vihittyjen joukossa edustavat kuitenkin Severi Alanne ja Julius Ailio: Alanne ja tämän puoliso Kaisa Halonen vihittiin siviilimenoin Kööpenhaminassa vuonna 1906, kun taas Ailio matkusti morsiamensa Signe Wallin kanssa Kristianiaan eli nykyiseen Osloon

⁶⁴ Esim. *Työmies* 24.7.1906.

⁶⁵ Esim. *Työmies* 26.3.1909.

⁶⁶ Jalava 2005, 407. Poikkeuksen muodostanevat ulkomaille siirtolaisina muuttaneet henkilöt: esimerkiksi maaliskuussa 1909 kerrottiin J. Simosen ja Sofia Elisabeth Hyvärin yrityksestä saada Yhdysvaltain Coloradossa solmimansa siviiliavioliitto merkityksi kirkonkirjoihin kotimaassa. Kuusi vuotta aiemmin *Työmies* puolestaan uutisoi Kanadan Malkosaassa (Malcolm Island), Matti Kurikan perustamassa siirtokunnassa Sointulassa solmitusta siviiliavioliitosta. Onni Jurvan ja Ida Mäkisen vihkimisessä ei ollut kuitenkaan läsnä minkäänlaista viranomaista, joten tapaus muistuttaa enemmän omantunnonavioliittoa. Siviiliavioliittoon..., *Työmies* 26.3.1909; Ulkomailla solmitut siviiliavioliitot, *Kansan Tahto* 27.3.1909; Häät Malkosaarella, *Työmies* 8.9.1903.

⁶⁷ Filosofian maisteri W. A. (Werner Albert) Reims avioitui hieroja Olga Claessonin kanssa. Paraislaisen kirjailijan Arne Törnuddin kanssa avioituneen Hanna Svahnströmin kerrotaan olevan ”maanviljelijän tytär”, mutta tietämättä tämän isän tarkkaa statusta ja varallisuutta en laske häntä työtätekevän, köyhemmän väestön edustajaksi. Castrén 1989, 81–88, 112; Ulkomailla solmitut avioliitot, *Sosialisti* 5.2.1910.

solmimaan siviiliavioliittonsa. Sekä Alanne että Ailio olivat liittyneet SDP:hen vuoden 1905 suurlakon aikoihin ja edustivat puolueen akateemista älymystösiipeä.⁶⁸ Siinä missä Alannetta nimitettiin *Työmieheessä* ”puoluetoveriksi”, saivat Ailio ja Walli pilkkaavan vastaanoton *Kansan Lehdessä*, joka uutisessaan herroittaa Ailiota jo otsikkotasolla. Syynä uutisen ivailevaan sävyyn lienee Ailion sivistyneistötaustan lisäksi tieto Wallin isästä eli tuomiorovasti ja Tampereen kirkkoherra Waldemar Wallista.⁶⁹ Työväenliikkeessä oli omaksuttu sosialistinen käsitys ”porvarillisesta tuhlarisivistyksestä”, joka yhdistyi varsin luontevasti kansan piirissä tunnettuun vastenmielisyyteen ”herrojen kotkotuksia” kohtaan. Oppineistoon kohdistunut herraviha oli voimakasta etenkin suomenkielisen työväenluokan keskuudessa, jossa vaikutti myös vihamielinen suhtautuminen ruotsinkielisiin.⁷⁰ *Hämeen Voima* kuitenkin kritisoi *Kansan Lehden* uutista, moittien etenkin uutisen päättävää loppukaneettia⁷¹ ”tökeröksi” ja ”tahdittomaksi”. Lehti muistuttaa Ailion kuuluvan ”meikäläisiin” ja huomauttaa, että jokaista kirkollista vihkimistä vastustavaa pariskuntaa olisi tervehdittävä ilolla.⁷² Juopaa ”aitojen työläisten” ja sosialismin omaksuneen sivistyneistön välillä pyrittiin siis joissakin tapauksissa kaventamaan – ainakin kun kyseessä oli koko työväenliikettä koskeva yhteiskunnallinen kysymys kuten siviiliavioliitto.

Ulkomailla solmittu siviiliavioliitto ei siis ollut yleinen työläistaustaisten keskuudessa, eikä myöskään Rolf Lagerborgin ja Elna Selinin tuomioistuinavioliitosta otettu aivan heti mallia. Ensimmäinen avioliittoon ”tuomittu” pari työväenliikkeestä lienee ollut Matti Kurikka ja Hanna Räihä, joiden ”sosialistisesta avioliitosta” uutisoitiin keväällä 1906.⁷³ Samana keväänä solmivat tamperelaiset Alma Malander ja Väinö Jokinen sekä haukiputaalaiset Liisa Hourula ja Jaakko Vuorenmaa omantunnonavioliittonsa.

⁶⁸ Siviiliavioliittoon..., *Työmies* 24.7.1906; Herrasväen avioliitot, *Kansan Lehti* 17.5.1913; Autio 2017, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/649> [haettu 8.11.2018]; Kostianen 2001, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4383> [haettu 8.11.2018]; Pikkusaari 1998, 354–355.

⁶⁹ Herrasväen avioliitot, *Kansan Lehti* 17.5.1913; Autio 2017, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/649> [haettu 8.11.2018].

⁷⁰ Jalava 2005, 303, 306; Soikkanen 1961, 137–138, 211. Ironisesti juopaa työväenluokan ja ruotsinkielisen sivistyneistön välillä levensi Eero Haapalaisen ja Sulo Wuolijoen kaltaisten vanhasuomalaisista piireistä lähteneiden ja myöntöväisyysskantaa edustaneiden suomalaisuusradikaalien liittyminen työväenliikkeeseen. Jalava 2005, 303.

⁷¹ ”Kas kun ei papan siunaus kelvannut.” Herrasväen avioliitot, *Kansan Lehti* 17.5.1913.

⁷² Tökeröä ja tahditonta, *Hämeen Voima* 20.5.1913.

⁷³ Sosialistiset häät..., *Elämä* 17.3.1906; Häätunnelma, *Elämä* 24.3.1906; Sosialistinen avioliitto, *Elämä* 28.4.1906.

Kumpikin ilmoitti liitostaan lehtikirjoituksella – Malander ja Jokinen *Palvelijatarlehdessä*, Hourula ja Vuorenmaa *Kansan Tahdossa* – jonka tarkoitus oli toimia suhteen virallistajana. Merkillepantavaa on, kuinka samankaltaiset pariskuntien ilmoitukset ovat. Kummassakin pariskunnat korostavat erityisesti vakaumustaan: ”– [K]irkollinen vihkiminen ja uskonnolliset lupaukset ja valat eivät voi milloinkaan tulla sitomaan meidän vapaa-aatteellista avioliittoamme”, toteavat Hourula ja Vuorenmaa, ja samoin perustelevat Malander ja Jokinen, joiden mukaan kirkolliseen vihkimiseen alistuminen merkitsisi heidän periaatteidensa salaamista ja vakaumuksensa kieltämistä. Ilmoituksista käy myös ilmi pariskuntien vakava suhtautuminen avioliittoon, sillä sekä Malander ja Jokinen että Hourula ja Vuorenmaa lupaavat toisilleen elinikäistä rakkautta: edelliset kertovat liittonsa perustuvan molemminpuolisiin, sydämellisiin tuntemuksiin ja jaettuun arvomaailmaan, kun taas jälkimmäiset vannovat olevansa velvollisia paitsi toisiaan myös yhteiskuntaa sekä Suomen tulevaa hallitusta kohtaan. Kumpikin pariskunta toivoo ilmoituksensa yhteydessä siviiliavioliittolain saamista Suomeen ja kertoo tämän lain puuttumisen olevan pääasiallinen syy, miksi he ovat päätyneet epätavalliseen ratkaisuunsa. Lopuksi pariskunnat toivovat liitolleen hyväksyntää ja suosiollista suhtautumista ”ennakkoluulottomasti ajattelevilta”, ”vapaa-aatteellisilta kansalaisilta”, minkä lisäksi sekä Malander että Hourula ilmoittavat ottaneensa miehensä sukunimen.⁷⁴

Vuoden 1906 jälkeen monessa suomenkielisessä sosialistisessa työväenlehdessä alettiin julkaista ilmoituksille varatuilla lehden ensimmäisillä tai viimeisillä sivuilla⁷⁵, yleensä *Avioliittoja*⁷⁶-otsakkeen alapuolella, Malanderin ja Jokisen sekä Hourulan ja Vuorenmaan mallia jäljitteleviä ilmoituksia, joskin lyhemmissä muodossa. Hyvänä esimerkkinä toimii Katri Heinon ja Oskar Nurmen ilmoitus *Työmieheissä*. Heidän ilmoituksensa alkaa tyypillisellä lauseella ”Koska emme hyväksy kirkollista vihkimistä”⁷⁷, jonka jälkeen pari ilmoittaa asettuneensa elämään avioparin tavoin ja jäävänsä odottamaan ”vapaanpaa avioliittolakia”, toivoen liitollensa annettavan ”saman arvon kuin kirkollisellakin”. Lopuksi Heino ja Nurmi kertovat liittonsa ”solmimis”-päivän ja -paikan sekä nimensä ja

⁷⁴ Arv. yleisölle, *Palvelijatarlehti* 1.3.1906; Jo kauvan, *Kansan Tahto* 11.4.1906.

⁷⁵ Nygård 1988, 123.

⁷⁶ Toisinaan *Siviiliavioliittoja*: esimerkiksi *Työmieheissä* käytettiin molempia otsakkeita.

⁷⁷ Aineistoni 241 omantunnon- ja tuomioistuinavioliittoilmoituksesta 121 eli noin puolet alkaa samalla tai lähes samantyyppisellä lauseella.

kotipaikkakuntansa, minkä lisäksi Heino ilmoittaa nimensä olevan jatkossa Katri Nurmi.⁷⁸

Kaikki ilmoitukset eivät koskeneet omantunnonavioliittoja, vaan joukossa on myös muutama ilmoitus raastuvanoikeudessa solmitusta avioliitosta.⁷⁹ Pääasiassa tuomioistuin-avioliitoista julkaistiin kuitenkin pikku-uutisia, joissa ilmoitusluonteisesti kerrottiin vihittyjen nimet, useimmiten heidän paikkakuntansa ja ammattinsa, sekä tietysti missä raastuvanoikeudessa heidät oli vihitty. Muutaman uutisen yhteyteen lehden toimitus on lisännyt pienen kommentin: esimerkiksi *Rajavahdissa* onnitellaan tuoretta avioparia, kun taas *Kansan Tahdossa* pahoitellaan, kuinka nuoripari on joutunut turvautumaan ”vanhentuneeseen” ja ”toiseen tarkoitukseen laadittuun” naimakaaren pykälään.⁸⁰ Pikku-uutiset tuomioistuinavioliitoista olivat suurimmaksi osaksi luonteeltaan paikallisia, mutta esimerkiksi kansanedustaja Sandra Lehtisen (aiemmin Aleksandra Reinholdsson) ja Juho Kustaa Lehtisen avioliitosta uutisoitiin useassa työväenlehdessä.⁸¹

Tutkimusaineistoni perusteella voidaan havaita kaksi selvää aaltoa, jolloin omantunnon- ja tuomioistuinavioliittoilmoituksia julkaistiin tavallista enemmän. Ensimmäinen näistä ajoittuu vuosiin 1907–1911, jolloin ilmoituksia julkaistiin yhteensä 133 kappaletta. Tänä ajanjaksona lehdissä käsiteltiin laajalti uskonnonvapauskomitean lausuntoa siviiliavioliitosta sekä siviiliavioliittolain valmistelua eduskunnassa: lähitulevaisuudessa siintävä laillinen siviilivihkiminen lienee innostanut pariskuntia aloittamaan yhteiselämän ja odottamaan suhteensa virallistamista, minkä he ilmoituksissa tuovatkin esille Heinin ja Nurmen tavoin. Eduskunnan hyväksymän lain jäätyä lepäämään Pietarin suunnalta tulleen hylkäyksen myötä siviiliavioliittoa koskeva keskustelu lehdistössä hiipui, ja samalla ilmoituksissa⁸² näkyy aallonpohja, sillä vuosina 1912–1916 niitä julkaistiin vain 18 kappaletta. Vuonna 1917 siviiliavioliittokysymys heräsi uudelleen henkiin, kun jo hyväksytyä siviiliavioliittolakia suunniteltiin vahvistettavaksi. Vuoden aikana julkaistiin 13 omantunnonavioliittoilmoitusta, kunnes joulukuussa siviiliavioliitto saatiin viimeinkin laillistettua. Seuraavan vuoden tammikuussa ensimmäiset parit

⁷⁸ Koska emme hyväksy..., *Työmies* 4.5.1910.

⁷⁹ Esim. Raastuvanoikeudessa, *Hämeen Voima* 26.2.1907; Noudattaen..., *Vapaa Sana* 16.9.1907; Helsingin raastuvanoikeus vahvisti..., *Työmies* 18.3.1908.

⁸⁰ Siviiliavioliittoon..., *Rajavahti* 15.4.1913; Eivät hyväksy kirkollista vihkimistä, *Kansan Tahto* 24.8.1909.

⁸¹ Siviiliavioliiton..., *Elämä* 30.5.1907; Siviiliavioliitto, *Kansan Lehti* 30.5.1907; Siviiliavioliitto, *Työ* 30.5.1907; Siviiliavioliitto, *Tähti* 31.5.1907; Edustaja muuttanut nimensä, *Vapaus* 11.6.1907.

⁸² Tässä vaiheessa kaikki ilmoitukset ovat vain omantunnonavioliiton solmineilta pareilta.

vihittiin virallisesti siviilimenoin, mutta sisällissodan sytyttyä käynnistyi uusi omantunnonavioliittoilmoitusten aalto. Sodan aiheuttamaa poikkeustilaa kuvaa hyvin se, että maaliskuussa ja huhtikuun alussa *Työmiehellä* julkaistiin lähes päivittäin omantunnonavioliittoilmoituksia, yhteensä peräti 70 kappaletta.⁸³ Sodan läsnäolo näkyy myös itse ilmoituksissa, joissa pariskunnat pahoittelevat käynnissä olevan sodan pakottaneen heidät odottamaan suhteensa virallistamista: esimerkiksi Alina Mattila ja Frans Rubert Nyström ilmoittavat ”nykyisten vaikeiden olosuhteiden vallitessa” päättäneensä ”taistelutovereina, – – yhdessä käydä tuntematonta tulevaisuutta kohden”.⁸⁴

Tutkimistani lehdistä olen löytänyt yhteensä 276 joko omantunnon- tai tuomioistuinavioliiton solminutta paria.⁸⁵ Kirkollista vihkimistä vältelleitä pariskuntia oli aineistoni perusteella ympäri Suomea, aina Hankoniemestä Sodankylään ja Kalajoelta Sortavalaan.⁸⁶ Määrällisesti eniten näitä pareja oli kuitenkin Helsingissä, joka oli ilmoitettu 173 henkilön kotipaikkakunnaksi. Muut suuret kaupungit jäävät kauas Helsingin luvusta, sillä Tampereella omantunnon- ja tuomioistuinavioliittojen solmijoita oli ilmoitusten ja muiden lehtikirjoitusten perusteella 31, Viipurissa 15, Oulussa viisi ja Turussa ei yhtään.⁸⁷ Omantunnon- ja tuomioistuinavioliittojen solmijoiden kotipaikkakunnissa erottuvat myös silloiset teollisuusalueet kuten Kymenlaakso⁸⁸, mutta myös hieman yllättäen Vaasa ja Pietarsaari. Pohjanmaa on myös aineistoni perusteella ainoa alue, jossa tuomioistuinavioliittojen määrä oli selvästi suurempi kuin omantunnonavioliittojen.⁸⁹ Tämä selittynee alueen ruotsinkielisyydellä, minkä vuoksi Vaasan ja Pietarsaaren seuduilla lienee tutustuttu paremmin esimerkiksi ruotsinkielisen

⁸³ Lisäksi *Kansan Lehdessä* julkaistiin viisi omantunnonavioliittoilmoitusta samalla aikavälillä.

⁸⁴ Täten ilmoitamme..., *Työmies* 7.3.1918.

⁸⁵ Todellisuudessa epätäydellisen avioliiton solmineiden tai vihkimättömien pari on voinut olla tätä suurempi, sillä kaikki eivät ilmoittaneet liitostaan lehdissä. Huomioitavaa on myös, että tutkimissani ruotsinkielisissä lehdissä ei julkaistu perhe ilmoituksia eikä siten myöskään omantunnon- tai tuomioistuinavioliittoilmoituksia.

⁸⁶ Esim. Koska emme voi hyväksyä kirkollista avioliittoa..., *Työmies* 27.4.1907; Omantunnon avioliittoon..., *Kansan Tahto* 18.9.1917; Koska emme hyväksy kirkollista vihkimistä..., *Työmies* 4.1.1910; Siviilivioliitto, *Rajavahti* 18.7.1911.

⁸⁷ Omantunnon- ja tuomioistuinavioliittojen näkymättömyys turkulaisessa lehdistössä voinee selittyä kristillisen työväenliikkeen suosiolla Lounais-Suomessa. Liike sai eräissä Satakunnan ja Varsinais-Suomen rannikkopitäjissä suhteellisesti eniten ääniä ensimmäisissä eduskuntavaaleissa ja pystyi jopa uhkaamaan sosialidemokraatteja. Lisäksi Turussa oli perustettu liikkeen äänenkannattaja *Tähti*. Soikkanen 1961, 307, 309.

⁸⁸ Kymenlaaksolaisia omantunnonavioliiton solmijoita on aineistossani 30 henkilöä.

⁸⁹ Vaasalaisia ja pietarsaarelaisia sekä isokyröläisiä ja tervajokisia, epätäydellisissä avioliitoissa eläviä henkilöitä on aineistoni perusteella 59: näistä 44 oli solminut tuomioistuinavioliiton ja 15 omantunnonavioliiton.

Rolf Lagerborgin tapaukseen ja otettu tästä herkemmin mallia. Toisaalta Vaasan läänin alueella oli näihin aikoihin saanut laajaa kannatusta vapaakirkollinen liike, jossa muiden Suomessa vaikuttaneiden protestanttisten vähemmistöryhmien tapaan esiintyi tyytymättömyyttä eriuskolaislain rajoitettuun luonteeseen ja esitettiin vaatimuksia uskonnonvapauden toteuttamiseksi sekä valtion ja kirkon erottamiseksi.⁹⁰

Julkaistessaan ilmoituksia ja pikku-uutisia omantunnon- ja tuomioistuinavioliitoista työväenlehdet ja niiden toimittajat ovat samalla rakentaneet ja kehystäneet siviiliavioliittoa ja epätäydellisille avioliitoille myönteistä kuvaa. Ilmoituksille ja pikku-uutisille varattu palstatila sekä lehtien kommentit ja onnittelut kirkollista avioliittoa vastustaneille pariskunnille antavatkin helposti mielikuvan, että työläisväestön keskuudessa olisi suhtauduttu myötämielisesti ja kannustavasti tuomioistuin- ja omantunnonavioliittoihin ja että niitä olisi solmittu varsin yleisesti. Kirkollisesti solmittuihin avioliittoihin suhteutettuna omantunnon- ja tuomioistuinavioliittojen määrä on kuitenkin lähes olematon: vuosina 1903–1918 kirkollisia avioliittoja solmittiin yhteensä 300 211 kappaletta,⁹¹ joten epätäydellisten avioliittojen osuus on tästä ainoastaan 90 promillea. Tuomioistuin- ja omantunnonavioliitot jäivät siis vain yksittäistapauksiksi niin maaseudulla kuin suurissakin kaupungeissa, ja kristillinen avioliitto säilytti vallitsevan aseman myös työläisväestön keskuudessa.⁹²

Vaikka tuomioistuin- ja omantunnonavioliitot eivät lopulta saavuttaneet laajempaa suosiota, on silti huomattava niiden merkitys tavallisten ihmisten keinona ottaa kantaa avioliittoinstituutioon. Sosialistien kritiikissä kirkollista avioliittoa kohtaan ja epätäydellisten avioliittojen solmimisessa voi nähdä tietynlaista omapäisyyttä, joka Alf Lüdtken mukaan on yksi arkipäivän politiikan muoto: sen avulla esimerkiksi tavalliset

⁹⁰ Murtorinne 1995, 104–105. Myös vapaakirkollisten piirissä kannatettiin siviiliavioliiton laillistamista ja jopa järjestettiin siviilivihkimisiä ennen kuin siviiliavioliittolaki oli vahvistettu. Esimerkiksi *Työkansassa* kerrottiin kokemäkeläisen herra Nymanin ja tamperelaisen neiti Kokon häistä tamperelaisessa rukoushuoneessa, jossa ns. vapaan evankelisen sisälähettyksen radikaalia pyhityslinjaa edustanut saarnaaja Akseli Skutnabb piti luterilaista kirkkoa arvostelleen puheen. Nykyaikaiset ”vihkiäiset”, *Työkansa* 8.12.1911; Murtorinne 1995, 105.

⁹¹ Luvussa on mukana kaikki vuonna 1918 solmitut avioliitot. *015 -- Väestömuutokset ja väkiluku 1749 - 2017*, Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat, http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__ssaaty/statfin_ssaaty_pxt_015.px/table/tableViewLayout2/?rxid=4d9f5a15-4d41-43f3-8950-cbf991dee4ae [haettu 20.2.2019].

⁹² Markkola 1994, 67; Anttila & Pollari 2009, 137. Omantunnon- ja tuomioistuinavioliittojen vähäiseen määrään on myös voinut vaikuttaa pelko muun yhteiskunnan ja erityisesti viranomaisten suhtautumisesta ja toimista vihkimättömien pariin suhteen, ks. luku 3.2.

työläiset voivat määritellä, muokata, väistää, tulkita ja kiistää valtasuhteita arjessa.⁹³ Kuten Anu-Hanna Anttila ja Mikko Pollari ovat todenneet, sosialistien epätäydelliset avioliitot osoittavat, että ihmiset halusivat vapautua kirkon ohjauksesta ja katsoivat pystyvänsä itse säätelemään sukupuolielämäänsä: ilmoittamalla liitoista lehdissä haluttiin tehdä tämä samalla julkisesti tiettäväksi.⁹⁴ Kirkollinen avioliitto nähtiin sosialistien keskuudessa porvarillisena instituutiona, joka perustui omistusoikeuteen. Kirkkovastainen työväki halusikin ennen kaikkea vapautua oikeudentuntoa loukkaavasta kirkollisesta avioliittoinstituutiosta ja puhdistaa avioliitto kirkon ja porvarillisten arvojen painolastista – aivan kuten H. R-ne. ja muutkin kirjoittajat toivoivat kirjoituksissaan. Avioliittoa itsessään ei siis vastustettu, vaan avioitumista yhteiselämän muotona pidettiin arvokkaana myös työväenliikkeessä.⁹⁵

2.3. (Vasta)reaktioita siviiliavioliittokysymykseen

Edellä käsitellyt lehtikirjoitukset ilmestyivät pääosin SDP:n äänenkannattajiksi julistautuneissa lehdissä. Työväenliike ja samalla myös työväenlehdistö alkoi kuitenkin jakaantua jo demokraattisen äänioikeuden säätämisen jälkeen, kun Suomeen syntyi kristillinen työväenliike ja sitä edustava puolue Suomen Kristillisen Työväen Liitto (KrTL). Liikkeen synty oli osittain reaktiota sosialidemokraattisen puolueen piirissä esiintyneestä hyökkäävästä kirkkoon ja kristinuskoon suuntautuneesta asenteesta. Aatteellisena pyrkimyksenä kristillisellä työväenliikkeellä olikin yhdistää kristillinen vakaumus ja sosialismiin liittyvä yhteiskunnallinen radikalismi ja täten luoda vastaliike sosialidemokraattiselle työväenliikkeelle. Liikkeen keskuksia olivat Turku ja Tampere, joissa sen edustamia ajatuksia levittivät sanomalehdet *Tähti* ja *Työkansa*; lisäksi Helsingissä ilmestyi *Veljeys*, joka ei kuitenkaan saavuttanut kannattavuutta ja lakkasi ilmestymästä, kuten myös sen perinteitä jatkaneet *Uusi Aika* ja *Uurtaja*.⁹⁶

Kristillisen työväenliikkeen kritiikki kirkkovastaisuutta ja maallistumista kohtaan tulee hyvin ilmi siviiliavioliittokysymyksessä. Siinä missä sosialistisissa lehdissä iloittiin kirkollisen vihkimisen torjujista, oltiin kristillisissä työväenlehdissä pikemminkin

⁹³ Lüdtken omapäisyys-käsitteestä, ks. Teräs 2001, 26 & Torninoja-Latola 2011, 64.

⁹⁴ Anttila & Pollari 2009, 136–137.

⁹⁵ Ibid; Pollari, Ruuska, Anttila, Kauranen, Löytty & Rantanen 2008, 65.

⁹⁶ Soikkanen 1961, 305–307; Salokangas & Tommila 1998, 124, 126.

kauhuissaan epätäydellisten avioliittojen yleistymisestä. Nimimerkki O. T. väittää *Tähdessä* tuomioistuini- ja omantunnonavioliittojen tulleen ”kotoisiksi” ja ”rakkaiksi” niin ylä- kuin alaluokan keskuudessa: hän ihmettelee etenkin niitä kristittyjä, jotka puolustavat siviiliavioliittoja siitä huolimatta, ettei hänen mukaansa Raamatussa tavata yhtään siviiliavioliittomuotoa. O. T.:n mielestä ”siviili- ja vapaarakkausavioliitot” uhkaavat ennen kaikkea ”hyvää järjestystä” ja siveellisyyden rajoja, joten hän kehottaakin kristillistä työväkeä, yhdistyksiä ja seuroja ”sotimaan tällaisia mätähaavoja kuolettaakseen”.⁹⁷

O. T.:n kirjoitus tuo esille kristillisen työväenliikkeen kenties suurimman huolenaiheen eli yhteiskunnan maallistumisen, jonka yksi ilmentäjä oli siviiliavioliitto – vapaarakkauteen yhdistettynä. O. T. vetoaa kirjoituksessaan ennen kaikkea Raamattuun ja kansaan, mikä tarjoaa kiinnostavan vertailukohdan vaikkapa aiemmin käsiteltyyn nimimerkki A. L.:n kirjoitukseen. Siinä missä O. T. ei ole löytänyt Raamatusta yhtään siviiliavioliittotapausta, A. L.:n mukaan siinä ei ole myöskään annettu minkäänlaista kirkollisen vihkimisen mallia. Sekä O. T.:n että A. L.:n kirjoituksissa myös näyttäytyvät toisaalta harhaan johdettu, toisaalta valveutunut kansa. Siinä missä A. L.:lle harhaan johdettuja ovat kirkon oppeja sokeasti uskovat ja valveutuneita maallisesti ajattelevat, O. T. paheksuu ”Jumalasta vieraantunutta joukkoa” ja kannustaa kristillistä työväkeä, ”joka on herännyt ajattelemaan ja ajatuksiansa Herran tahdon mukaan toteuttamaan”. On myös hyvin todennäköistä, että sosialististen lehtien käyttämä voimakas, kirkkovastainen retoriikka on innostanut O. T.:täkin käyttämään värikkäitä, jopa väkivaltaisia kielikuvia, kuten ”mätähaavojen kuolettaminen”. Mielenkiintoista on, että sekä O. T. että A. L. vertaavat yhteiskunnan epäkohtia rikkaruohoihin, jotka ”ovat kitkemättä” ja ”saavat vapaasti rehoittaa”.⁹⁸ Metafora on siis kirjoittajilla sama, mutta sen merkitys erilainen: O. T.:lle rikkaruoho on siviiliavioliiton salliminen, A. L.:lle sen toteuttamatta jättäminen.

Toinen huolenaihe, joka nousee esille O. T.:n kirjoituksessa, on naiset, jotka ”antautuvat” siviiliavioliittoon eivätkä ”älyä sitä vaaraa, joka heitä äitinä tällaisessa liitossa kohtaa”. O. T. paheksuu siviiliavioliittoa vaativia miehiä, jotka voivat ”turhan kinnan tai riidan tähden” hakea eroa puolisoistaan ja jättää tämän ja liitosta syntyneet lapset oman onnensa

⁹⁷ Perädytäänkö hyvässä järjestyksessä?, *Tähti* 7.4.1908.

⁹⁸ Ibid.; Sananen siviiliavioliiton tarpeellisuudesta, *Työmies* 31.5.1907.

nojaan.⁹⁹ Siviiliavioliitosta varoittaa myös nimimerkki Rosa L:la, joka on suunnannut kirjoituksensa suoraan nuorille tytöille. Hän argumentoi kristillisen avioliiton puolesta väittämällä, että se on kohottanut naisen ”sortotilasta” tasa-arvoiseksi miehen kanssa.¹⁰⁰ Avioeron saamisen vaikeutta Rosa L:la pitää hyvänä asiana, sillä se takaa naiselle ja lapselle turvallisen aseman perheessä, kun taas pakanallinen siviiliavioliitto ”saatetaan purkaa milloin tahansa, pienistäkin syistä”, mikä on naista kohtaan ”kauhea siveettömyys – ja julkea hävyttömyys”. Kirjoituksen lopussa Rosa L:la kertoo varoittavan esimerkkitarinan sosialistimieheen lankeavasta työstä, joka joutuu miehensä hylkäämäksi ja erotetuksi kastamattomista lapsistaan.¹⁰¹

Kristillisen työväen huoli siviiliavioliiton turmelevuudesta kumpuaa 1800-luvun puolella käynnistyneistä työläisperhe- ja siveellisyyskysymyksistä. 1800-luvulla sivistyneistö oli nostanut perheen yhteiskunnan perusyksiköksi ja samalla isänmaan, äidinkielen ja kansakunnan rinnalle kansallisen projektin peruspilariksi. Huolta yhteiskunnan ylemmissä kerroksissa herätti kuitenkin kuuliaisien, staattisen rahvaan identiteetin muuttuminen liikkuvaksi ja potentiaalisesti arvaamattomaksi työväeksi. Epävarmaa tilaa pyrittiin vakauttamaan ohjaamalla työväestöä kansalaiskuuliaisuuteen ja vahvistamalla työläisperhettä sivistyneistön ihanteiden mukaiseksi. ”[T]yöläisperhe ymmärrettiin keinoksi rakentaa siveellinen selkäranka paitsi työläisille itselleen myös koko yhteiskunnalle”, Pirjo Markkola toteaa.¹⁰² O. T. ja Rosa L:la edustivat itse työläisiä, mutta vaikuttavat omaksuneen sivistyneistön perheihanteen tai vähintään idean perheestä yhteiskunnan siveellisenä perusyksikkönä kristillisillä arvoilla vahvistettuna. O. T. pelkää kirjoituksessaan yhteiskunnan ”peräytyvän hyvästä järjestyksestä pois siveellisyiden rajojen sisältä” eli erkaantuvan ”raamatun totuuksista” ja hyväksyvän vapaarakkaudellisen siviiliavioliiton mallin, jossa eron saaminen on helppoa ja pelko perheen hajaantumisesta ja kurjuuteen joutumisesta todellinen. Rosa L:la puolestaan toteaa kristityn pariskunnan olevan ”onnellisin – – maan päällä” ja kasvattavan

⁹⁹ Peräydytäänkö hyvässä järjestyksessä?, *Tähti* 7.4.1908.

¹⁰⁰ Rosa L:la:n näkemys on niin sanotun alistumisen teologian mukainen. Kyseisessä ajatussuuntauksessa korostettiin sukupuolten hierarkkista valtasuhdetta ja asetettiin tämä onnellisen avioliiton ehdoksi ja sukupuolten välisen suhteen normiksi. Alistumisen teologiaan sisältyi myös vakaumus, että kristinusko oli vapauttanut naiset ja että kristinuskon myötä naisen yhteiskunnallinen asema oli parantunut. Räisänen 1995, 85–90, 121.

¹⁰¹ Siviiliavioliitto (Varoitus nuorille tytöille), *Tähti* 23.5.1908. Samankaltaisen tarinan ”vapaanrakkauden uhrista” kertoo myös nimimerkki Setä kristillisen työväen naisliiton aikakauslehdessä *Säteessä*, Lyhyt silmäys pääkaupungin elämään, *Säde* 2-3/1910.

¹⁰² Anttila & Pollari 2009, 114; Markkola 1994, 22–23, 30.

”lapsistaan kristillismielisiä ihmisiä, sekä kelpokansalaisia”, kun taas ”jumalattomuutta, siveettömyyttä ja tapain turmellusta” edustavat siviiliavioliitot perustetaan hänen mielestä ”löysälle pohjalle”, mikä vaarantaa etenkin vaimon ja lasten aseman.¹⁰³

Siveellisyyskysymys puolestaan käsitteli sekä yleistä yhteiskuntamoraalia että sukupuolimoraalia, ja yhtenä keskustelun herättäjänä oli huoli yleisestä sukupuolimoraalin löyhentymisestä. Vastareaktiona vuosisadan vaihteessa esitettyihin individualistista vapaarakkautta puolustaviin kannanottoihin syntyi niin sanottu moraalireformiliike: sen tavoitteena oli muuttaa ja uudistaa suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneita siveellisyyskäsitteitä ja palauttaa muuttuvan yhteiskunnan moraaliperusta kestäväälle pohjalle, jota haettiin kristillisestä ajattelusta. *Tähteen* kirjoittaneiden O. T.:n ja Rosa L.:lan tavoin moraalireformistit vaativat sekä naisilta että miehiltä sitoutumista avioliittoon ja perheeseen. Naisten katsottiin muodostavan yhteiskunnan moraalisen selkärangan luontaisen siveytensä vuoksi, kun taas miehiltä seksuaalisen pidättyvyyden ja moraalisen puhtauden saavuttaminen vaati erityistä ponnistelua. Tästä huolimatta miehen nautinnonhakuinen viettien toteuttaminen nähtiin paheksuttavana ja siveettömiä miehiä pidettiin heikkoina elostelijoina, jotka alennettiin eläinten¹⁰⁴ tasolle ja jopa alapuolelle.¹⁰⁵

Kaikista alimman ja vaarallisimman ryhmän muodostivat kuitenkin ”langenneet” naiset, jotka olivat joutuneet siveettömien miesten viettelemiksi ja joihin O. T. ja Rosa L.:la rinnastavat myös siviiliavioliiton solmineet naiset. Siveillä naisilla katsottiin olevan velvollisuus auttaa ”langenneita” sisariaan kristillissosiaalista työtä tekemällä, kun taas moraalireformistiliikkeen miehet keskittyivät julkaisutoimintaan ja pyrkivät vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen.¹⁰⁶ Rosa L.:lan kirjoituksen voi tulkita toteuttavan kumpaakin näistä tehtävistä. Esimerkkitarinansa avulla hän varoittaa ennaltaehkäisevästi siviiliavioliittoon langenneen naisen kurjasta asemasta ja etenkin ei-kirkollisesta avioliitosta helposti saatavan avioeron vaarasta. Eronneen naisen asema 1900-luvun alun yhteiskunnassa olikin epävarma, sillä jos avioliitto purettiin, naisella ei ollut oikeutta

¹⁰³ Peräydytäänkö hyvässä järjestyksessä?, *Tähti* 7.4.1908; Siviiliavioliitto (Varoitus nuorille tytöille), *Tähti* 23.5.1908.

¹⁰⁴ Myös O. T. kutsuu siviiliavioliittoa kannattavia miehiä ”vieksiksi ketuiksi”. Peräydytäänkö hyvässä järjestyksessä?, *Tähti* 7.4.1908.

¹⁰⁵ Markkola 2006, 224, 229–230; Anttila & Pollari 2009, 115, 118.

¹⁰⁶ Markkola 2006, 230.

omaisuuteen tai lapsiinsa.¹⁰⁷ tästä syystä Rosa L:la korostaa kirjoituksessaan avioeron saamisen vaikeuden tuomaa turvaa naiselle.

Kristillisen työväenlehtiin kirjoittaneet yhdistävät siviiliavioliiton useimmiten sosialisteihin: esimerkiksi Rosa L:lan mukaan ”sosialistinen nuoris [on] tehnyt siviiliavioliiton oikein muoti asiaksi”.¹⁰⁸ Koska siviiliavioliitto näyttäytyi kristillisen työväen mielikuvissa nimenomaan sosialistisena ilmiönä, otettiin sekä *Työkansassa* että *Tähdessä* yhteen sosialististen työväenlehtien kanssa. Heinäkuussa 1907 *Työkansan* pääkirjoituksessa hyökättiin *Kansan Lehdessä* julkaistua, nimimerkki A. H-i:n eli lehden päätoimittajan Anton Huotarin pääkirjoitusta¹⁰⁹ vastaan. *Työkansan* kirjoittaja – mitä todennäköisimmin päätoimittaja Kalle Mäkelä – syyttää Huotaria ja sosialidemokraatteja ”toiseen yksipuolisuuteen ja äärimmäisyyteen” menemisestä yhteiskunnallisia ongelmia korjattaessa. Mäkelän mielestä pakollinen siviiliavioliitto olisi vastoin omantunnonvapautta samalla tavoin kuin pakollinen kirkollinen avioliitto ja merkitsisi näin vapautta vain sosialidemokraateille.¹¹⁰ Tuohtuneemmin reagoitiin nimimerkkien –s –d –i:n ja Caroluksen¹¹¹ kirkkoa ja kristillistä avioliittoa kritisoiviin kirjoituksiin: edellisen mukaan Raamatusta löytyy ”vaan epäpyhyyttä ja räikeää toisen sukupuolen sortoa”,¹¹² kun taas jälkimmäinen kuvailee kirkollista avioliittoa ”täydelliseksi prostitutsioniksi”, joka solmitaan vain taloudellisista syistä.¹¹³ Nimimerkki Työläinen pitää –s –d –i:n väitteitä ”tyhminä”, ”naurettavina” ja ”ilettävänä” ja syyttää tätä ”vääristelystä” ja ”tietämättömyydestä”. ”Näin pitkälle menevät sosialistit nykyään vapaanrakkauden opissaan”, todetaan taas *Työkansassa* ja *Tähdessä* julkaistussa kirjoituksessa, jossa mainostetaan KrTL:n kansanedustajan Antti Kaarneen kirjoittamaa *Onko kristityille laadittava siviiliavioliittolaki?* -vihkosta.¹¹⁴ Kristillisen työväen näkökulmasta –s –d –i:n ja Caroluksen kirjoitukset näyttäytyivät ennen kaikkea kristinuskon ja kirkollisen avioliiton halventamisena: näin ollen

¹⁰⁷ Pollari, Ruuska, Anttila, Kauranen, Löytty & Rantanen 2008, 65.

¹⁰⁸ Siviiliavioliitto (Varoitus nuorille tytöille), *Tähti* 23.5.1908.

¹⁰⁹ Siviiliavioliitto, *Kansan Lehti* 19.7.1907.

¹¹⁰ Siviiliavioliitto ja kirkollinen vihkiminen, *Työkansa* 26.7.1907.

¹¹¹ Carolus-nimimerkkiä käytti K. H. (Karl Harald) Wiik (1883–1946), joka toimi mm. *Arbetaren*- ja *Arbetet*-lehtien toimittajana, Työväen arkiston hoitajana ja SDP:n kansanedustajana vuosina 1911–1918, 1922–1929, 1933–1941 ja 1944–1946. Palmgren 1966a, 176; *Entiset kansanedustajat 1907–2014: K. H. Wiik*, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911735.aspx> [haettu 30.1.2019].

¹¹² Siviiliavioliitosta sananen, *Sosialidemokraatti* 8.10.1907.

¹¹³ Huorintekijä sukukunta, *Sosialisti* 15.11.1908. Vrt. Avioliitto Kristuksen jälkeen, *Raivaaja* 22.1.1912.

¹¹⁴ Suurnäytteen..., *Tähti* 11.10.1907; Onko kristityille laadittava siviiliavioliittolaki?, *Työkansa* ja *Tähti* 20.11.1908.

siviiliavioliittokysymyksessä näkyy hyvin vastareaktio sosialistien kirkkovastaisuudelle, jonka pohjalta kristillinen työväenliike oli ensisijassa syntynyt.

Vuoden 1909 eduskuntavaalien alla kristilliset työväenlehdet kannustivat lukijoitaan vaalitaisteluun siviiliavioliittokysymyksenkin avulla. Jo marraskuussa 1908 julkaistussa, Kaarneen siviiliavioliittolakivihkosta esittelevässä kirjoituksessa toivottiin jokaisen tutustuvan ”sangen tärkeään” siviiliavioliittokysymykseen ja levittävän sekä Kaarneen vihkosta että itse kristillistä työväenaatetta.¹¹⁵ Vaaliviikolla huhtikuun lopussa Kalle Mäkelä (nimimerkillä K. M.) kertoi pääkirjoituksessa oman näkemyksensä siviiliavioliittokysymyksestä. Mäkelä myöntää, että siviiliavioliittolailla olisi hyviä puolia yleisen uskonnonvapauden kannalta, mutta ”nykyiseen suuntaan kehittyessään [se] tulee musertavasti loukkaamaan kristityn pyhimpiä tunteita”. Niinpä hän ehdottaakin kirkollisen vihkimisen säilyttämistä evankelisluterilaisen kirkon jäsenille ja siviilivihkimistä vain kirkkoon kuulumattomille. Mäkelä ei siis hyväksy valinnaista siviiliavioliittoa, joka hänen mukaansa johtaa sosialismista kumpuavan vapaarakkauden ”voittoon pääsemiseen”. Koska Mäkelän mukaan ainoastaan KrTL on poikkeuksellisen siviiliavioliiton kannalla – kaikki valtapuolueet ja jopa kirkolliskokous kannattavat Mäkelän hämmästykseksi valinnaista siviiliavioliittoa –, hän kehottaakin lukijoita äänestämään KrTL:n ehdokkaita: ”Herätkää siis kristityt ja huomatkaa vaaran suuruus ja tehkää työtä tuon vaaran ehkäisemiseksi.”¹¹⁶ Kristillistä työväkeä heräteltiin vielä vaaliaattona jo otsikkotasolla ja muistutettiin jälleen KrTL:n olevan ainoa puolue, joka vastustaa siviiliavioliittoa kirkon jäsenille.¹¹⁷

Lopulta KrTL menestyi vaaleissa heikosti, sillä puolue sai vain yhden edustajan eduskuntaan. Myös puolueen kanta siviiliavioliittokysymyksessä jäi mitä ilmeisimmin epäselväksi potentiaalisille äänestäjille. Vaalien jälkeen toukokuussa pidetyssä Rauman kristillisen työväenyhdistyksen kokouksessa annettiin nimittäin ymmärtää, ettei kansaa oltu valistettu vaalien alla siviiliavioliitosta ja sen eri solmimismuotojen kannattajista: näin ollen kirkollista vihkimistä kannattava kansanosa ”joutui antamaan äänensä sellaisille, jotka siviiliavioliittoa vaativat”.¹¹⁸ Seuraavana vuonna vaatimus kristillisen

¹¹⁵ Onko kristityille laadittava siviiliavioliittolaki?, *Työkansa ja Tähti* 20.11.1908.

¹¹⁶ Siviiliavioliittokysymys, *Työkansa* 26.4.1909.

¹¹⁷ Kristityt nukutteko? Jo on aika herätä!, *Työkansa* 30.4.1909.

¹¹⁸ Rauman kr. työv. yhd. kokouksessaan..., *Työkansa* 24.5.1909.

avioliiton säilyttämisestä sisällytettiin KrTL:n ohjelmaan¹¹⁹ ja sitä puolusti vuosien 1910 ja 1911 vaihteessa *Työkansassa* ja *Tähdessä*¹²⁰ KrTL:n johtohenkilöihin kuulunut ja kansanedustajanakin toiminut Matti Helenius-Seppälä. Mäkelän tavoin Helenius-Seppäläkin kannattaa siviilivihkimistä vain poikkeustapauksissa eli kirkkoon kuulumattomille henkilöille. Hänen mukaansa siviiliavioliitosta ”näkyvä olevan hyvin laajoissa piireissä maassamme aivan väärä käsitys”, viitaten tällä omantunnonavioliitossa – ”vapaanrakkauden” suhteissaan” – eläviin pareihin. Helenius-Seppälä pitää nykyisiä oloja ”sietämättöminä” ja kehottaakin ”taisteluun – – kaikkia kysymyksenalaisissa suhteissa esiintyviä epäkohtia vastaan”; samalla hän asettuu siviiliavioliittolain säätämisen kannalle, sillä tällä tavoin ”saadaan [vihkimättömät parit] järjestettyihin avioliittosuhteisiin alistumaan”.¹²¹

Kristillisen työväenliikkeen kanta siviiliavioliittoon oli siis jyrkkä vastakohta sosialistien näkemykseen verrattuna. Siinä missä sosialistisissa työväenlehdissä yritettiin luoda siviiliavioliitosta kristilliseen avioliittoon nähden samanarvoinen, laillinen instituutio, kristillisissä työväenlehdissä siviiliavioliittoa pidettiin usein synonyymina moraalittomalle vapaarakkaudelle. Siviiliavioliitto nähtiin kristillisen työväenliikkeen keskuudessa oireena yhteiskunnan maallistumisesta ja siten vaarana etenkin yleisen sukupuolimoraalin ja naisten aseman kannalta. Tästä huolimatta kristillinen työväenliike kannatti lopulta siviiliavioliittoa, mutta vain poikkeustapauksissa eli kirkkoon kuulumattomille. Liike ja sitä edustanut puolue KrTL jäivät kuitenkin ainoaksi poikkeuksellista siviiliavioliittoa kannattavaksi tahoksi, kun muut puolueet asettuivat joko valinnaisen tai pakollisen siviiliavioliiton kannalle. Hannu Soikkasen mukaan kristillisen työväenliikkeen propaganda oli ”hapuilevaa, – – eikä yhtä hyökkäävää kuin sosialidemokraattien”¹²², mikä lienee yhtenä syynä liikkeen epäonnistumiselle myös siviiliavioliittokysymyksessä.

Sosialisteilla oli silti omat vaikeutensa saada työväki omaksumaan siviiliavioliitto kristillisen avioliiton tilalle. Syyskuussa 1909 Lahdessa pidettiin Suomen sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokous, jossa yhtenä puheenaiheena oli

¹¹⁹ Krist. Työv. Liiton ohjelman tarkistus, *Työkansa* 13.6.1910.

¹²⁰ Helenius-Seppälän kirjoitus julkaistiin *Työkansassa* kahdessa osassa 23.12. ja 28.12.1910 ja yhtenäisenä kirjoituksena *Tähdessä* 7.1.1911.

¹²¹ Avioliittolainsäädäntömme, *Työkansa* 23.12.1910 ja 28.12.1910, *Tähti* 7.1.1911.

¹²² Soikkanen 1961, 309–310.

siviiliavioliittokysymys. *Työläisnaisessa* etukäteen julkaistussa alustuksessa Alma Jokinen oli ehdottanut pakollisen siviiliavioliiton säätämistä kaikille avioliittoon meneville kansalaisille¹²³, ja kokouksessa asiaa käsittelevän valiokunnan enemmistö¹²⁴ päätyikin kannattamaan tätä ehdotusta. Valiokunnan jäsenistä Olga Tainio ja Mimmi Kanervo eivät kuitenkaan ”voineet hyväksyä pakollista avioliittovahvistamista missään muodossa”, vaan esittivät vastalauseen: ”– [O]lkoon avioliiton solmimistapa kunkin omana yksityisasiana, toimitti sen sitte siviiliviranomainen tahi pappi.” Tainion ja Kanervon kanta voitti äänestyksessä äänin 24–21, mutta tähän päätökseen esittivät vähemmistöön jääneet¹²⁵ oman vastalauseensa: sen mukaan julistamalla avioliitto yksityisasiaksi hyväksyisi yhteiskunta ”kirkollisen avioliittomuodon, siviiliavioliiton, monivaimoisuuden, sekaiset suhteet j. n. e. eli oikeammin täydellisen anarkian”.¹²⁶ Vastalauseessa arvosteltiin siis päätöksen tulkinnanvaraisuutta, sillä se voitiin ymmärtää niin, että avioliitto voitaisiin jättää vaille mitään virallista vahvistusta vapaan sopimuksen varaan.¹²⁷

Tainion ja Kanervon ponsi onkin monitulkintainen. He saattoivat todella vaatia kaiken avioliittoa koskevan lainsäädännön lakkauttamista, kuten vastalauseen esittäjät syyttivät: näin pontta tulkitsivat myös nimimerkki Usko *Työssä* ja Fanny Kaarne¹²⁸ (nimimerkillä F. K.) *Säteessä*.¹²⁹ Jussi Pikkusaaren mukaan Tainio ja Kanervo tuskin tarkoittivat tätä,¹³⁰ vaan he ehdotuksineen kannattivat ennemminkin valinnaista siviiliavioliittoa. Joka tapauksessa reaktiot edustajakokouksessa paljastavat, ettei pakollinen siviiliavioliitto lopulta ollut läpihuutojuttu sosialidemokraattisen naisliiton keskuudessa. Tainion ja Kanervon pontta vastustaneiden perustelut tukevat hyvin sitä väitettä, etteivät seksuaaliradikaaliset aatteet saavuttaneet yleistä kannatusta suomalaisen työväenliikkeen

¹²³ Siviiliavioliittokysymys (Alustus sos. dem. naisten edustajakokoukselle), *Työläisnainen* 26.8.1909. Jokisen alustus julkaistiin syyskuun puolella myös *Hämeen Voimassa* (4.9.) ja *Kansan Lehdessä* (7.9.).

¹²⁴ Jokinen, Hilja Pärssinen, Vera Ostroumov, Ida Puolakka, Anna Kivilahti ja Eva Liikkanen.

¹²⁵ Anni Huotarin johtamaan vähemmistöön yhtyi joukko puheoikeudella varustettuja kokouksen osanottajia, joilla ei kuitenkaan ollut äänioikeutta. Yhteensä vastalauseen esittäjiä oli 31. Pikkusaari 1998, 163; Sosialidemokratian naisliiton 5:des edustajakokous, *Työmies* 10.9.1909.

¹²⁶ Sosialidemokratian naisliiton 5:des edustajakokous, *Työmies* 10.9.1909.

¹²⁷ Pikkusaari 1998, 164.

¹²⁸ Fanny Kaarne (1876–1956, o. s. Lind) vaikutti aviomiehensä Antti Kaarneen tavoin Kristillisessä Työväenliitossa ja oli yksi Suomen Kristillisen Työväen Naisliiton perustajista ja puheenjohtajista. Kaarne oli myös perustamassa naisliiton lehteä *Sädettä*, jonka yhtenä vakituisista toimittajista hän toimi yhdessä miehensä kanssa. Klemola [ei julkaisu vuotta], <http://www.naistenaani.fi/fanny-kaarne-herra-on-heikoissa-vakeva-kristillisen-tyovaenliikkeen-naisasiavaikuttaja/> [haettu 26.11.2018].

¹²⁹ Siviiliavioliitto, *Työ* 13.10.1909; Kristillinen ja sosialidemokratian naisaate, *Säde* 1909 (näytenumero).

¹³⁰ Pikkusaari 1998, 164.

keskuudessa: sen sijaan avioliittoinstituutiota arvostettiin edelleen, vaikkakin se haluttiin vapauttaa kapitalistisesta keinottelun välineen ja elatuslaitoksen leimasta. Perhe- ja sukupuolimoraalikysymyksissä sosialidemokraattinen naisliike itse asiassa lähentyi kristillistä työväenliikettä: kuten Armas Nieminen on todennut, molemmat ”korostivat perinnäisen absoluuttisen sukupuolimoraalin tinkimättömän säilyttämisen välttämättömyyttä, kaksinaismoraalin tuomitsemista, – – sekä avioliittojen rakentamista rakkauden ja henkisen yhteyden pohjalle”.¹³¹ Esimerkiksi Hilja Pärssinen, joka oli Lahden edustajakokouksessa kannattanut Jokisen ehdotusta, ei hyväksynyt täysin vapaita liittoja, koska sellaisissa vaimo ja lapset olisivat helposti jääneet täysin turvattomaan asemaan: Pärssisen perustelu on siis hyvin samankaltainen kuin *Tähteen* kirjoittaneella Rosa L:lalla.¹³²

Siviiliavioliittoa kritisoitiin – joskin vähäisissä määrin – myös sosialistisissa lehdissä. Nimimerkki J. G. L. ihmettelee *Elämässä* ”niitä kiitosvirsiiä, joita on tuhlattu Työmies- ja Elämä-lehdissä siviiliavioliittoon ruvenneille”. Hän on sitä mieltä, että sekä kirkollisista että siviiliavioliitoista voi tulla joko onnellisia tai onnettomia: ”Kummassakin liitossa luvataan olla kuolemaan saakka kuuliaisia, – – , ja vaikka toinen olisi kuinka raaistunut, niin kärsi pois vaan, kun kerran on umpisolmuun¹³³ kytketty.” J. G. L.:n mielestä siviiliavioliitot osoittavat kansalaisten kehittyneen pois ”jokapäiväisyyden vähäpätöisyyksistä” eli ”papin turhuuksista”, mutta muuten hän ei näe siviiliavioliittojen solmimisessa mitään merkittävää eroa aiempaan verrattuna. J. G. L.:n kirjoituksesta jää ristiriitainen vaikutelma, sillä hän vaikuttaa yhtä aikaa sekä vastustavan että kannattavan vaikeasti purettavia avioliittoja. Selvemältä vaikuttaa kuitenkin, ettei avioliittokysymys ole hänelle kovin tärkeä vaan pikemminkin toissijainen ongelma suomalaisessa yhteiskunnassa. Hän kehottaakin ”arvoisia ajattelijoita ja arvostelijoita” keskittymään toisenlaisiin kysymyksiin kuten ”lihan syömiseen ja siitä johtuviin hankaluuksiin” (!).¹³⁴

Siviiliavioliiton onnettomaan umpisolmuun eivät uskoneet ainakaan ne muutamat nuoret miehet, jotka kirjeenvaihtoilmoituksissa etsivät jopa Amerikasta saakka ”elämän sulostuttajaa” ”siviiliavioliiton tarkoituksella”. ”Ne aatesiskot, jotka tahtovat kansani

¹³¹ Nieminen 1951, 217.

¹³² Nieminen 1951, 254. Vrt. Siviiliavioliitto (Varoitus nuorille tytöille), *Tähti* 23.5.1908.

¹³³ Umpisolmu metaforana, vrt. Se uusi avioliiton solmu, *Työläisnainen* 30.3.1911 ja Siviiliavioliitto, *Vapaus* 20.10.1916.

¹³⁴ Ojasta allikkoon, *Elämä* 9.5.1906.

keinua siviiliavioliiton ihanne purressa yli ijäisyyden rantain pyydän vastaustanne”, toivoo esimerkiksi joensuulainen nimimerkki Vapaa-ajattelija.¹³⁵ Siviiliavioliittolain voimaan saattamista sen sijaan kannatettiin Pohjois-Pohjanmaalla Sievissä järjestetyssä kansankokouksessa, jossa puollettiin jopa kirkon erottamista valtiosta.¹³⁶ Enimmäkseen siviiliavioliittokysymys ei kuitenkaan herättänyt suurempaa kiinnostusta työläisväestössä tai sitä ei ymmärretty, kuten on jo aiemmin havaittu. Tämä käy ilmi esimerkiksi paikallisten työväenyhdistysten kokousten ja iltamien reportaaseista. Kansanedustajat Sandra Lehtinen ja Kalle Hakala esitelmöivät siviiliavioliittokysymyksestä – edellinen Söörnäisten työväenyhdistyksen naisosaston kokouksessa marraskuussa 1909, jälkimmäinen Mikkelin työväenyhdistyksen talolla huhtikuussa 1911 –, mutta kummankin esitelmä kärsi yleisökadosta.¹³⁷ Kaarinan Taiston sosialidemokraattisen nuorisosaston viikkokokouksessa joulukuussa 1910 osanotto oli puolestaan ”harvinaisen suuri” eli ”likemmä 100 henkeä”. Nimimerkki Toveri kuitenkin valittelee sitä, että kokouksessa äänestettiin siviiliavioliittolain säätämistä vastaan: syy tähän oli hänen mukaansa se, ettei kokoukseen osallistunut ”henkilöitä, jotka olisivat voineet selvittää [siviiliavioliiton] edullisuutta ja tarkoitusta”.¹³⁸

Eduskunnan hyväksyttyä siviiliavioliittolakiesityksen vuonna 1911 pohtivat eräät, miten suosituksi siviilivihkiminen lopulta tulisi Suomessa. Kristilliseen työväenlehteen *Uuteen Aikaan* kirjoittaneen nimimerkki Tähytäjän mukaan siviiliavioliiton valinneiden määrä ei tule olemaan ”kovinkaan suuri”, ei edes sosialistien keskuudessa. ”Suuret joukot heistä pitävät vielä – ellei muusta kuin totutusta tavasta – kirkollisia menoja kunniaassa, sekä ainoana oikeana vihkimismuotona kirkollisen vihkimisen”, hän toteaa.¹³⁹ Nimimerkki W. A. puolestaan arvioi *Sosialistissa*, että valinnaisen siviiliavioliiton tullessa voimaan siviilivihkimisen valitsisi ”ehkä puolet eli 50 %” avioituvista pareista. Hän kuitenkin huomauttaa, että tosiasiaassa siviilimenoin vihittyjen parien määrä tulisi olemaan tätä puolet pienempi – ”ainoastaan noin 25 %” – lakiesityksen toisen pykälän määrätessä

¹³⁵ Hei! Tytöt hei!, *Eteenpäin* 16.10.1906; Suomen tytöt huomatkaa!, *Työmies* 30.10.1906; Tytöt hei!, *Sorretun Voima* 21.12.1906; Hei Tyttöset!, *Työmies* 29.8.1907.

¹³⁶ Kirkossa pidetty kansalaiskokous vaatii kirkon eroa valtiosta, *Kansan Tahto* 23.4.1917.

¹³⁷ Söörnäisten työv. yhd. naisosaston..., *Työmies* 6.11.1909; Siviiliavioliittokysymyksestä esitelmäi..., *Vapaus* 4.5.1911.

¹³⁸ Kaarinan Taiston sos.-dem. Nuorisosaston..., *Sosialisti* 30.12.1910.

¹³⁹ Katsauksia 6, *Uusi Aika* 21.4.1911.

maaseudulla ainoaksi lailliseksi siviilivihkijäksi kihlakunnan tuomarin.¹⁴⁰ Siviiliavioliittolain astuttua voimaan tammikuussa 1918 sekä *Työmies* että *Työkansa* uutisoivat helsinkiläisistä Vihtori Johan ja Lyyli Matilda Kärkkäisestä eli ensimmäisestä siviilimenoin vihitystä parista Suomessa. ”Nyt kai [siviiliavioliittoja] alkaa tulla kuin hienosti sataisi,” *Työmieheissä* arvellaan ja mainitaan myös Iisalmen raastuvassa siviiliavioliiton solmineet Oskari Ryyänen ja Riika Räisänen, jotka vihittiin päivä Kärkkäisten jälkeen. *Työkansassa* sen sijaan kerrotaan, että vain yksi pariskunta on hakenut tamperelaisesta kirkkokansliasta todistukset siviilivihkimistä varten, ja todetaan, ettei siviiliavioliitto ”taida sittekään olla niin haluttua kuin on ennakolta huudettu”.¹⁴¹

Siviiliavioliittokysymys siis jakoi mielipiteitä työväenliikkeessä. Siviiliavioliittoa kannattaneita sosialisteja vastaan nousi kristillinen työväenliike puolueineen, jotka näkivät siviiliavioliiton maallistumisen ja löyhän sukupuolimoraalin ilmentäjänä ja halusivatkin tästä syystä rajoittaa siviilivihkimiset vain kirkkoon kuulumattomille henkilöille. Vaikka kristillinen työväki jäi ainoaksi poikkeuksellisen siviiliavioliiton kannattajaksi, sen esille tuomat moraalireformiset ajatukset olivat lähempänä yleistä mielipidettä ja saivat kannatusta jopa sosialidemokraattisen naisliiton keskuudessa. Kun vielä varsinaisen työväestön kiinnostus jäi laimeaksi, ei siviiliavioliitolla ollut todellista mahdollisuutta muodostua sosialistien toivomaksi instituutioksi ja uudeksi yhteiskunnalliseksi normiksi kirkollisen avioliiton tilalle. Sosialistien siviiliavioliiton kehystyksen voi siis nähdä tässä mielessä epäonnistuneen. Tästä huolimatta sosialistien kannanotoilla ja etenkin omantunnon- ja tuomioistuinavioliitoilla oli oma vaikutuksensa, kuten nimimerkki Joukahainen toteaa *Kansan Tahdossa*: ”Nämä teot eivät suinkaan ole olleet merkityksettömiä. Ne ovat olleet agitatsionia siviiliavioliittolain puolesta ja tehneetkin terveellisen vaikutuksen.”¹⁴² Toisin kuin siis kristillisen työväenliikkeen huoli siviiliavioliiton vaaroista, nimenomaan epätäydelliset avioliitot – marginaalisena mutta sosialistisen lehdistön esillä pitämänä ilmiönä – saivat aikaan sen, että muutosta Suomen avioliittolainsäädäntöön alettiin toteuttaa.

¹⁴⁰ Avoliittolaki, *Sosialisti* 15.4.1911. Laillista siviilivihkijää koskevasta kiistasta, ks. tämän tutkielman s. 62, 67–68.

¹⁴¹ Siviiliavioliittoon..., *Työkansa* 21.1.1918; Ensimmäiset siviiliavioliitot Suomessa, *Työmies* 22.1.1918; Siviiliavioliittoa..., *Työkansa* 21.1.1918.

¹⁴² Kirje Oulusta 113, *Kansan Tahto* 18.3.1911.

3. ”Avioliittosekasotkia” selvittämässä – Siviiliavioliitto uskontopoliittisessa keskustelussa

3.1. ”Puolinaisia ehdotuksia” vai ”turmiollisia pyrkimyksiä”?

Siviiliavioliittokysymyksen käynnistyessä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli edelleen niin oikeudellisen asemansa kuin henkisen auktoriteettinsa puolesta lähes koko kansan kirkko. Vaikka kirkon yhteiskunnallista vaikutusta olivat kaventaneet esimerkiksi kunnallishallinnon uudistus ja kansakouluasetus sekä luottamusta kirkon auktoriteettiin horjuttaneet liberalismiin ja naturalismiin kaltaiset uudet aatteelliset ja yhteiskunnalliset virtaukset – puhumattakaan vuoden 1889 eriuskolaislaista, joka soi kansalaisille rajoitetun uskonnonharjoituksen vapauden –, pääosa kansasta tunnustautui yhä kirkon auktoriteettiin ja jakoi ainakin pääpiirteissään sen katsomukselliset näkemykset. Lisäksi papisto muodosti yhden valtiopäivien säädyistä ja toimi aktiivisesti myös muissa yhteiskunnan organisaatioissa. Kirkon asema koki kuitenkin äkillisen ja rajun muutoksen ensimmäisen sortokauden ja suurlakon synnyttämän poliittis-maailmankatsomuksellisen murroksen myötä. Sen lisäksi, että papisto menetti asemansa valtiopäiväsäätynä kansanedustusreformin toteuduttua, joutui kirkon henkinen auktoriteettiasema uudelleenarvioinnin kohteeksi: kritiikkiä esittivät ennen kaikkea papiston sortokauden aikaiseen myöntyväisyyskantaan pettyneet perustuslailliset piirit sekä porvarilliset radikaalit ja sosialistinen työväenliike.¹⁴³

Vielä ennen suurlakkoa suomalaisen työväenliikkeen kärkiryhmään lukeutuvienkin piirissä oli korostettu kristinuskon ja sosialismin sanoman samankaltaisuutta, mutta jo Forssan kokouksessa vuonna 1903 liike otti kirkon- ja uskonnonvastaisen linjan vaatien ohjelmassaan kirkon erottamista valtiosta, uskonnon julistamista yksityisasiaksi ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Sortokauden ja suurlakon synnyttämässä murroksessa nämä vaatimukset saivat uuden, entistä konkreettisemmän sisällön, kun yhä useammat työväenliikkeen johtajat ja rivimiehetkin alkoivat nähdä kirkon kapitalistisen yhteiskunnan liittolaisena, jota vastaan sosialistisen työväenliikkeen yhteiskunnallinen taistelu oli kohdistuttava. Tässä näkemyksessä kirkko ja uskonto kuuluivat kapitalistiseen

¹⁴³ Murtorinne 1977, 7; Pikkusaari 1998, 94.

yhteiskuntaan ja muodostivat esteen työväenliikkeen yhteiskunnallisille pyrkimyksille.¹⁴⁴ Sosialistinen työväenliike lähti siis 1900-luvun alussa kamppailemaan Suomen valtion katsomuspoliittisesta suuntautumisesta niin sanotussa Suomen kulttuuritaistelussa, joka oli käynnistynyt jo 1860-luvulla, kun kirkollinen kristillisuus ja valtionkirkko laitoksena joutuivat kohtaamaan uusien katsomusten ja liberaalien haasteen.¹⁴⁵ Termiä ”kulttuuritaistelu” käytettiin jo aikalaiskontekstissa: esimerkiksi nimimerkki Piste arveli *Työmieheissä* maaliskuussa 1911, että eduskunnassa syntyisi ”pieni ’kulttuuritaistelu’” siviiliavioliittolaista väitellessä, kun taas *Työssä* mainittiin saman vuoden huhtikuussa hyväksytyin siviiliaviolain olevan ”maassamme käydyin kulttuuritaistelun ensimmäinen saavutus”.¹⁴⁶

Maailmankatsomuksellinen kuuhunta ja kritiikki pakottivat kirkon itsetutkiskeluun ja nopeaan uudistustoimintaan. Muun muassa sosialistien taholta esitetyt vaatimukset täydellisen uskonnonvapauden toteuttamisesta saivat lopulta vastakaikua myös kirkon piiristä: esimerkiksi teologi G. G. Rosenqvist vaati kirkolta toimintaa kaikkien sellaisten säädösten poistamiseksi, jotka olivat osoittautuneet kehityksen valossa vanhentuneiksi.¹⁴⁷ Uskonnonvapauden puolustajiin liittyi myös Porvoon hiippakunnan tuomiokapituli ja piispa Herman Råbergh, joka ehdotti keväällä 1906 senaatille jättämässään kirjelmässä laajennetun uskonnonvapauden ja siviiliavioliiton säätämistä. Råberghin esitys huomioitiin myös kolmessa työväenlehdessä. *Kansan Lehdessä* iloitaan Råberghin ja Porvoon hiippakunnan sekä myöhemmin niiden taakse asettuneen Turun arkkihiippakunnan ottamista edistysaskelista, kuten myös *Arbetarenissa*, jossa todetaan Råberghin kaltaisen kirkonmiehenkin ”oppivan niin kauan kuin elää”.¹⁴⁸ *Vapaa Sana* puolestaan tarkastelee Råberghin esitystä skeptisemmin, arvellen piispan ryhtyneen uudistustoimiin vain, koska ”lauma ei enää tottele paimeniaan, vaan sotkee ja hämmentelee sekaisin kaikki vanhat kirkon traditsionit”.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Murtorinne 1997, 8; Soikkanen 1961, 142, 143–148; Murtorinne 1995, 33.

¹⁴⁵ Pikkusaari 1998, 20.

¹⁴⁶ Lakivaliokunta valmistele siviiliavioliittolakia, *Työmies* 14.3.1911; Eduskunnan hyväksymä uusi ”naimalaki”. Mitä se sisältää?, *Työ* 22.4.1911.

¹⁴⁷ Murtorinne 1977, 9; Murtorinne 1995, 37.

¹⁴⁸ Tuomiokapituli edistyksen puolella, *Kansan Lehti* 13.6.1906; Man lär så länge man lefver, *Arbetaren* 28.4.1906.

¹⁴⁹ Piispakin ehdottaa uskonnonvapautta ja siviiliavioliittoa, *Vapaa Sana* 2.5.1906.

Lopulta sosialistien ja muiden kirkon- ja uskonnonvastaisten pyrkimykset uskonnon otteen heikentämiseksi suomalaisessa yhteiskunnassa tuottivat hedelmää, kun jo vuoden 1906 lopulla senaatti päätti asettaa vapaaherra V. M. von Bornin johtaman komitean selvittämään uskonnonvapaus- ja siviiliavioliittokysymystä. Siviiliavioliiton kohdalla uskonnonvapauskomitea toimi ripeästi ja sai sitä koskevan osamietintönsä valmiiksi keväällä 1907. Siviiliavioliiton tarpeellisuudesta komitea oli yksimielinen, mutta erimielisyyttä aiheutti kysymys siitä, keitä varten siviiliavioliitto olisi ulotettava koskemaan. Kaikille pakolliseksi säädettävää siviiliavioliittoa puoltaneet komitean vapaamieliset jäsenet¹⁵⁰ jäivät lopulta vähemmistöön, kun komitean enemmistö päätyi kannattamaan valinnaista siviiliavioliittoa. Kantaansa he perustelivat sillä, että valinnainen siviiliavioliitto olisi valtion kannalta puolueettomin ratkaisu: heidän mielestä oli tarpeetonta rikkoa yhtäkkiä perinteet ja jättää kokonaan käytöstä vuosisatojen aikana vakiintunut kirkollinen avioliiton solmimismuoto, joka kristillisen käsityksen mukaan oli täysin luonnollinen eikä loukannut millään tavoin valtion etuja. Periaatteellisten näkökulmien lisäksi myös käytännölliset syyt puolsivat komitean enemmistön mielestä valinnaisen siviiliavioliiton säätämistä, sillä pakollisen siviiliavioliiton hyväksyminen edellyttäisi siviilirekisterin käyttöönottoa: niin kauan kuin kirkonkirjat olivat evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten siviilirekisterinä, pakollinen siviiliavioliitto muodostuisi suurelle osalle kansaa varsin hankalaksi. Komitean lausunnon valmistuttua senaatti antoi sen käsiteltäväksi lainvalmistelukunnalle, joka yhtyi pääpiirteissään komitean kantaan.¹⁵¹

Uskonnonvapauskomitean ehdotus herätti varsin voimakasta arvostelua sosialistisen työväenliikkeen taholla, jotka porvarillisten kulttuuriradikaalien tapaan oli syrjäytetty pääosin kirkon edustajista koostuneen komitean työstä.¹⁵² Komitean ehdottamaa valinnaista siviiliavioliittoa pidettiin riittämättömänä uudistuksena, minkä tuo hyvin esille esimerkiksi *Työläisen* pääkirjoituksessa nimimerkki –er eli mitä todennäköisimmin lehden päätoimittaja Kullervo Manner. Hän pitää komitean perusteluja

¹⁵⁰ von Born, Zachris Castrén ja Louise af Forselles, Murtorinne 1967, 131, 147–148. Näistä kolmesta af Forselles mainitaan useassa lehtikirjoituksessa virheellisesti ”herrana”, ks. esim. Siviiliavioliitto, *Kansan Lehti* 22.5.1907.

¹⁵¹ Veikkola 1977, 26; Murtorinne 1995, 37–38; Murtorinne 1967, 148–150. Uskonnonvapauskomitean tavoin lainvalmistelukunta katsoi, että evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä koskeva rekisterinpito olisi uskottava edelleen papiston huoleksi. Komitean ehdotuksesta poiketen se sen sijaan katsoi, että myös eriuskolaisyhdyksunnat saisivat pitää luetteloa omista jäsenistään, ja vain uskontokuntiin lukemattomien rekisterinpito olisi jätettävä siviiliviranomaisten huoleksi. Murtorinne 1967, 150–151.

¹⁵² Murtorinne 1995, 38. Työväenliikkeen edustajat eivät myöskään vaikuttaneet lainvalmistelukunnassa, johon kuuluivat Karl Söderholm, Axel Charpentier ja Kaarlo Ignatius, Murtorinne 1967, 151.

”ennakkoluuloisille ja tosiuudistuksia kammoaville” ominaisina ”jaarituksina” ja näkemystä puolueettomana pysymisestä avioliittokysymyksessä ”kummallisena ajatuksena”, arvellen komitean näin välttelevän kiistelyä ”ylemmästä” ja ”alemmasta” avioliitosta. Manneria ei myöskään vakuuta komitean perustelu, että pakollinen siviilivihkiminen ”riistää kansalta sellaista, joka vuosisatojen kuluessa on juurtunut sen siveellis-uskonnolliseen elämäkatsomukseen”, ja hän väittääkin komitean enemmistön näin väistävän totuutta ”omantunnon vapauden nimessä”. Manner myöntää, että siviiliavioliittojen määrä tulee ainakin aluksi olemaan suhteellisen vähäinen, mutta syyttää tästä komiteaa ja sen ehdotusta, joka luo kaksi eriarvoista avioliittomuotoa ja siten kimmokkeen ”ulkokultaisuudelle, teeskentelylle ja suvaitsemattomuudellekin”. Komitean ehdotus on siis Mannerin mielestä ”tuskin puolinen edistys”, jolla on ”taantuvia” seurauksia: valinnaista siviilivihkimistä tukevat syyt perustuvat hänen mukaansa ”vanhentuneisiin, väärin, ennakkoluuloisiin ja tietämättömyydestä johtuneisiin käsityksiin”, jotka ovat syntyneet etenkin ”uskonnollisten harhaluulojen ja yhteiskunnallisen tietämättömyyden pimittämän – – maalauskansan” keskuudessa.¹⁵³

Myös muissa työväenlehdissä oltiin samoilla linjoilla Mannerin kanssa. *Työmieheissä* huomautetaan, että pakollisen siviiliavioliiton toteutuessa kirkolla olisi edelleen mahdollisuus toimittaa avioliiton siunaaminen siviilivihkimisen jälkeen, joten komitean antama mielikuva ”järjestyksestä”, joka kieltäisi kansaa käyttämästä ”vuosisatojen kuluessa juurtunutta vihkimismuotoa”, on väärä.¹⁵⁴ Nimimerkki A. L.:n mielestä taas komitean ehdotus on ”persoonalliseen vapauteen nähden oikea”, mutta arvelee sen valinnaista siviiliavioliittoa suosittelavana olevan harhaanjohtava ja aiheuttavan enemmin ”sekaannusta avioliittoasioissa”.¹⁵⁵ Myös *Sorretun Voimassa* ollaan sitä mieltä, että komitean ehdotuksessa on ”astuttu vain puolitiehen” ja syytetään sen vahvistavan ajatusta siviiliavioliitosta ”alempana, höllempänä siteenä”, jota ”voivat kirkon agitaattorit helposti kylvää kehittymättömään kansaan”.¹⁵⁶

Uskonnonvapauskomitean ehdotuksesta annettiin siis sosialistisissa työväenlehdissä kuva puolinaisena edistysaskeleena. Siinä missä komitea oli korostanut ehdotuksensa

¹⁵³ Pakollinen vai valinnainen siviiliavioliitto?, *Työläinen* 4.6.1907.

¹⁵⁴ Siviiliavioliitto, *Työmies* 21.5.1907.

¹⁵⁵ Sananen siviiliavioliiton tarpeellisuudesta, *Työmies* 31.5.1907.

¹⁵⁶ Siviiliavioliitto, *Sorretun Voima* 7.8.1907.

puolueettomuutta, näkivät Manner ja muut kirjoittajat sen pikemminkin luovan skenaarion kahdesta toisiaan vastaan kamppailevasta avioliiton solmimismuodosta, joista toinen koettaisiin ”ylempänä”, toinen ”alempana”. Komitean ehdotuksen nähtiin enemminkin lisäävän epäluuloa siviiliavioliittoa kohtaan ja vahvistavan käsitystä siitä alempiarvoisena siteenä kirkolliseen avioliittoon nähden. Mielenkiintoista on Mannerin ja *Sorretun Voiman* kirjoituksissa havaittava käsitys tietämättömyydestä ja kehittymättömyydestä maalaisväestöstä, joka kirjoittajien mukaan paitsi omaksui kirkon propagandan sanoman, myös ylläpiti siviiliavioliittoa kielteisellä ilmapiirillä. Tämä käsitys lienee osittain peräisin maalais- ja kaupunkilaisköyhälistön vastakkainasettelusta, jota olivat tuoneet esille niin sosialistit ja maalaisliittolaiset.¹⁵⁷ Tosiasiassa myös maaseudulla ilmeni kirkon- ja papistonvastaista mielialaa: eräissä maalaispitäjissä ärtymys suuntautui nimenomaan papistoon ja näiden liian korkeiksi koettuihin palkkoihin, ja ehdotettiinpa eräissä kylissä jopa kirkon ja valtion eroa¹⁵⁸. Hannu Soikkanen kuitenkin muistuttaa, että maaseudun kirkonvastaisuuden laajuutta on vaikea arvioida. Esimerkiksi ponsi kirkon ja valtion erosta sisältyi Forssan kokouksen ohjelmaan, joka hyväksyttiin yleisesti myös maaseudulla. Ponsi saattoi mennä muiden mukana erityistä huomiota herättämättä, joten se ei välttämättä kerro todellisesta kirkonvastaisuudesta maaseudun pitäjissä.¹⁵⁹

Siinä missä sosialistit katsoivat uskonnonvapauskomitean ja lainvalmistelukunnan siviiliavioliittoehdotuksen jääneen puolitiehen, herätti sama ehdotus kirkon johdon piirissä täysin päinvastaista arvostelua. Turun arkkihiippakunnan tuomiokapituli katsoi ehdotuksen loukkaavan kirkon sisäistä järjestystä, mikäli siviiliavioliitto tehtäisiin mahdolliseksi myös kirkon jäsenille. Tuomiokapitulin asessori I. A. Björklund piti siviiliavioliittoa ”taka-askelena”, joka uhkasi hävittää avioliiton pyhyden: vaikka ”pakottavat säännöttömät olot” vaativatkin siviiliavioliiton sallimista, oli se Björklundin mielestä pyrittävä rajoittamaan vain poikkeustapauksiin. Myös Kuopion ja Savonlinnan hiippakuntien tuomiokapitulit asettuivat vastustamaan ehdotusta: molemmat pitivät suotavana valmistaa uskonnottomille mahdollisuus solmia siviiliavioliitto, mutta vastustivat sen ulottamista kansankirkon ja muiden uskontokuntien jäseniin.¹⁶⁰ Tuomiokapitulien kanta siviiliavioliittokysymyksessä sai tukea myös kristilliseltä

¹⁵⁷ Soikkanen 1961, 290. Sosialistien näkemyksistä koskien kansan tietämättömyyttä, ks. myös Pollari 2009, 94–95 ja Pikkusaari 1998, 279–284 sekä tämän tutkielman s. 15, 18 ja 20.

¹⁵⁸ Ks. tämän tutkielman s. 36.

¹⁵⁹ Soikkanen 1961, 298.

¹⁶⁰ Murtorinne 1995, 39; Murtorinne 1967, 154–155.

työväenliikkeeltä. *Tähdessä* – jonka taustajoukoissa vaikutti sosialismia vastustavia evankelisia pappeja¹⁶¹ – julkaistiin alustus Turun arkkihiippakunnan synodaalokokoukseen otsikolla ”Kun täydellinen uskonnonvapaus on saatu, niin keitä varten olisi siviiliavioliitto säädettävä?”. Nimimerkki H. A. A.¹⁶² painottaa alustuksessa, ettei kirkon tulisi tehdä minkäänlaisia kompromisseja ”ajan uskottomuuden hengen” kanssa vaan pikemminkin taisteltava ”turmiollisia pyrkimyksiä” vastaan. Kirkon ei siis tulisi sallia jäsenilleen siviilivihkimistä, vaan jätettävä se niitä varten, jotka eroavat kirkosta täydellisen uskonnonvapauden astuttua voimaan ja ”jotka tässä uudenaikaisessa pakanaudessa tulevat syntymään, kasvamaan ja siinä edelleen pysymään”.¹⁶³

Siviiliavioliittoehdotusta vastustivat ennen kaikkea ne piirit, jotka olivat juurtuneet kristillisen valtion ihanteisiin ja joiden oli vaikea hyväksyä uskonnonvapauskomitean suuressa määrin omaksumaa uskonnollisesti neutraalin valtion ihannetta. Taustalla vaikutti myös vanhaluterilaiselle ajattelulle ominainen käsitys, jonka mukaan yhteiskunnan siveellinen perusta murenisi, jos yhtenäisen uskonnollisen muodon voimassapitäminen lakkaisi.¹⁶⁴ Myös kristillinen työväenliike ja sen asiaa ajava KrTL torjuivat jyrkästi kirkon ja valtion erottamista koskevan vaatimuksen, koska kristilliseltä pohjalta tapahtuva yhteiskunnallinen uudistus edellytti niiden mielestä nimenomaan kirkon ja valtion yhteistyötä. Liikkeen keskuudessa vallitsi myös vakaumus, että sosialismin ajama yhteiskunnallinen ohjelma voitiin toteuttaa vain kristinuskon ja sen synnyttämän veljesrakkauden pohjalta.¹⁶⁵ Uskontopoliittisissa kysymyksissä kuten siviiliavioliittokysymyksessä kristillisten käsitykset muodostuivat kuitenkin jopa kirkon ja papiston yleistä mielipidettä jyrkemmiksi: kuten jo aiemmin on käynyt ilmi,¹⁶⁶ siviiliavioliiton toimeenpano ei merkinnyt liikkeen kannattajille vain uutta avioliiton solmimismuotoa, vaan samalla relatiivisen sukupuolimoraalin¹⁶⁷ hyväksymistä. Tämä

¹⁶¹ Salokangas & Tommila 1998, 126.

¹⁶² Mitä todennäköisemmin pappi, myöhemmin rovasti ja Purmon kirkkoherra Henrik Abraham Autero, ent. Engblom (1870–1934). Murtorinne 1967, 124; <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=23505> [haettu 14.3.2019].

¹⁶³ Kun täydellinen uskonnonvapaus on saatu, niin keitä varten olisi siviiliavioliitto säädettävä? (Alustus Turun arkkihiippakunnan synodaalokokoukselle), *Tähti* 27.9.1907.

¹⁶⁴ Murtorinne 1995, 39; Murtorinne 1967, 155. Vanhan yhtenäiskulttuurin murenemisestä sekä avioliitto- ja perhekäsitysten muutoksesta, ks. Räisänen 1995, 31–39.

¹⁶⁵ Murtorinne 1995, 36; Murtorinne 1967, 127.

¹⁶⁶ Ks. tämän tutkielman s. 28–31.

¹⁶⁷ Relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajat hyväksyivät avioerot sekä seksuaaliset suhteet muuallakin kuin avioliitossa. Vastakohtana relatiiviselle sukupuolimoraalille oli absoluuttinen sukupuolimoraali, jota kannattivat moraalireformistit. Markkola 2006, 225; ks. myös tämän tutkielman s. 30–31.

epäluulo oli sinänsä oikeutettu, sillä eräät siviiliavioliiton toteuttamista voimakkaimmin ajaneet piirit kuuluivat myös uuden avioliitto- ja sukupuolimoraalin julistajiin.¹⁶⁸

Sosialistisissa työväenlehdissä tuomiokapitulien vastustus siviiliavioliittokysymyksessä sai odotetusti kriittisen ja jopa pilkkaavan vastaanoton. Nimimerkki Manu syyttää *Sosialistissa* siviiliavioliittoon ehdottoman kielteisesti suhtautuvia pappeja pelottelusta, jolla nämä pyrkivät pitämään mahdollisimman monen kansalaisen kirkon jäsenenä: ”Kukapa arka näet uskaltaisi heittäytyä ’pakanaksi’”, hän toteaaakin sarkastisesti.¹⁶⁹ *Eteenpäin*-lehden kirjoittaneen nimimerkki H. P-o.:n¹⁷⁰ mielestä taas tuomiokapitulien lausunnot siviiliavioliittolaista ovat ”suvaitsemattomia, yksilön vapaata harkintaa ja siihen perustuvaa toimintaa kammoavia” ja kertovat yhtäläisyydessään koko Suomen papiston yhtenäisestä vastustuksesta ”vapauspyrkimyksiä” kohtaan – poikkeuksena siviiliavioliiton laillistamista kannattanut Porvoon tuomiokapituli. H. P-o.:n mukaan lausunnot paljastavat, että tuomiokapitulit eivät pidä ihmisiä ”kyllin kehittyneinä siviiliavioliittolaisia vastaanottamaan” ja että nämä eivät hyväksy ihmisten valinnanvapautta. Todellisenä syynä kirkonmiesten vastustukseen hän kuitenkin pitää näiden rahan- ja vallanhimoa:

”Avioliittojen vahvistamisesta he saavat vuosittain sievoset tulot, jotka tietysti ovat hyvänä lisänä heidän muutenkin kunnioitettaviin tuloihinsa. –
– Leipä ja valta! Näiden kahden eteen ovat meidän kirkolliset valmiit uhraamaan kaiken vapaan, valinnaisen edistyksen, kuin myöskin kunkin vapaaseen tahtoon perustuvan toiminnan kutakin yksilöä koskevissa asioissa. Kauniita, herttaisia ’rakkauden- ja vapaudenopin’ levittäjiä ne meidän kirkkoruhtinaamme ja ’sielunpaimenemme’!”¹⁷¹

¹⁶⁸ Murtorinne 1967, 124, 157–158. Työväenliikkeen piirissä seksuaaliradikaalisia aatteita esittivät Matti Kurikka, Veikko Palomaa ja A. F. Tanner, joista ensimmäinen solmi tuomioistuinaavioliiton. Kyseiset henkilöt kuitenkin suljettiin työväenliikkeen pääsuunnan ulkopuolelle muun muassa heidän radikaalisuutensa vuoksi sukupuolikysymyksessä. Vaikka työläisväestössä ilmeni vapaamielistä suhtautumista esiavioliittolaisuuteen ja naimattomien nuorten sukupuolisuhteisiin, ei relatiivinen sukupuolimoraali radikaaleimmassa muodossaan lopulta saanut kannatusta työläisten keskuudessa. Nieminen 1951, 214.

¹⁶⁹ Katsauksia, *Sosialisti* 29.9.1907.

¹⁷⁰ Mitä todennäköisimmin lehden toimittaja Olavi Heikki ”Heikku” Puro (1883–1933), joka toimi myöhemmin SDP:n kansanedustajana ja sisäasiainministerinä. *Entiset kansanedustajat 1907–2014: Olavi Puro*, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911295.aspx> [haettu 20.3.2019].

¹⁷¹ Kirkkoruhtinaat siviiliavioliittolain suunnitteluja vastustamassa, *Eteenpäin* 13.10.1908.

Myös nimimerkki Rusticus toteaa *Työmiehessä* julkaistussa kirjoituksessaan tuomiokapitulien lausuntojen ”äärimmäinen vanhoillinen kannan” aiheuttaneen ”suurta surua ja suuttumusta – – uskonvapauden todellisissa kannattajissa”. Tuomiokapitulien kannattamasta poikkeuksellisesta siviiliavioliitosta ei hänen mielestä ”todella ole mitään hyötyä eikä se vähän vähääkään vastaa nykyajan vaatimuksia”, vaan jättäisi ”vapaamieliselle nuorisolle” vaihtoehtoiksi joko tuomioistuinavioliiton solmimisen – eli käytännössä esiaviollisen sukupuolisuhteen julkisen tunnustamisen – tai liittymisen toiseen kirkkokuntaan. Tuomiokapitulien ”jarrutusta” ei voi Rusticuksen mielestä käsittää muuksi kuin ”maalliseksi vallanhimoksi ja peloksi”, sillä hänen mukaansa ”oikean” siviiliavioliittolain voimaantullessa ”sadat ja tuhannet naimisiinmenevät” eroaisivat kirkosta. Tämänkin suuntaisen kehityksen pitäisi hänen mielestä olla ”onneksi” kirkolle, joka näin puhdistuisi ”yksimieliseksi ’pyhään yhteydeksi’ ja ’armonvälineiden’ veljeskunnaksi”.¹⁷²

H. P-o:n ja Rusticuksen kirjoituksissa näkyy selvästi sosialismille tyypillinen antiklerikaalisuus eli papistonvastaisuus. Kirkon ja papiston katsottiin asettuneen yhteiskunnallisessa luokkataistelussa kapitalistien puolelle köyhälistöä vastaan, minkä takia niiden arvovalta piti saada kansan silmissä mahdollisimman alas. Tämä tapahtui osoittamalla papeille negatiivisia ominaisuuksia erilaisina yhdistelminä ja painotuksina: ahneus sai esimerkiksi papit ajamaan aineellisia etuja, vallanhimo pitämään kiinni kirkon asemasta valtioon nähden, tekopyhyys elämään itse toisin kuin opettavat muita elämään, ja niin edelleen.¹⁷³ Pappien rahan- ja vallanhimolle sekä kaksinaismoralismille irvailtiinkin toistuvasti sosialistisissa työväenlehdissä, myös siviiliavioliittokysymyksen yhteydessä. Nimimerkki Risto kritisoi *Eteenpäin*-lehdessä pappien ja ”kirkollismielisten” siviiliavioliittovastaisuutta: samalla kun he ”häväisevät ja solvaavat” tuomioistuinavioliittojen solmijoita, he kuitenkin katsovat sormien läpi niitä kirkollisesti vihittyjä pareja, joiden esikoislapsi on syntynyt jo 1–8 kuukauden päästä vihkimisestä.¹⁷⁴ Pilalehti *Kurikan* lyhyessä kaskussa naureskellaan puolestaan kinkerimatallaan elosteluun sortuvalle papille, joka himoitsee siviiliavioliitossa elävää tilallisen tytärtä.¹⁷⁵

¹⁷² Tuomiokapitulit ja siviiliavioliittolaki, *Työmies* 15.10.1908.

¹⁷³ Pikkusaari 1998, 95.

¹⁷⁴ Katsaus maailman menoon 92., *Eteenpäin* 28.11.1907.

¹⁷⁵ Ei tarvittu pappia, *Kurikka* 1.7.1910.

Toisessa kaskussa taas siviiliavioliitossa elävä mies arvaa heti papin nuhtelun todellisen tarkoituksen:

”Pappi (siviiliavioliitossa oleville): – Te kuulutte elävän kuin mies ja vaimo, vaikkei Teitä ole vihitty.

Mies: – Paljokos se vihkiminen tavallisesti maksaa?

Pappi: – Se on kolme markkaa.

Mies (antaa rahat): – No, tässä on. Ja nyt jättäkää meidät rauhaan.”¹⁷⁶

Vuoden 1908 lopulla kirkolliskokous kokoontui käsittelemään muun muassa senaatin sille jättämää siviiliavioliittoehdotusta. Kirkolliskokouksen uskonnonvapausvaliokunnan yksimielinen näkemys oli, että siviiliavioliittolain tarve oli käynyt entistä tuntuvammaksi, mutta tälläkin kertaa erimielisyyttä ilmeni keskusteltaessa säädettävän lain laajuudesta. Valiokunnan enemmistö ehdotti vastattavaksi senaatille, ettei kirkolliskokous vastustaisi valinnaisen siviiliavioliiton käyttöön ottamista vedoten avioliiton yhteiskunnallisen luonteeseen. Huomattava vähemmistö puolestaan kannatti edelleen siviilimenoin solmittavan avioliiton myöntämistä vain poikkeustapauksissa eli pariskunnille, joista joko molemmat tai toinen ei kuulunut evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan, jolla oli vihkimisoikeus. Vilkkaan keskustelun jälkeen suoritettussa äänestyksessä saivat molemmat kannat 40 ääntä, mutta kun mukaan otettiin sivuun pantu äänestyslippu, oli kirkolliskokous hyväksynyt valinnaisen siviiliavioliittolain. Kirkolliskokous asettui siis tukemaan senaatin ehdotusta äärimmäisen niukan enemmistön turvin.¹⁷⁷

Kirkolliskokouksen päätöstä puitiin tuoreeltaan sosialistisissa työväenlehdissä. Nimimerkki Runo-Moukka ihmettelee *Sosialistissa*, ettei kirkolliskokouksessa juuri kukaan asettunut vastustamaan siviiliavioliittoa periaatteessa: tässä on hänen mukaansa tapahtunut muutos ”vaaliaikoihin”, jolloin siviiliavioliitto saatettiin rinnastaa vapaarakkauteen ja moniavioisuuteen. Hän kuitenkin arvostelee niitä kirkolliskokouksen jäseniä, jotka eivät olisi halunneet sallia siviiliavioliittoa evankelis-luterilaisen kirkon jäsenille, ja hyökkää erityisesti piispa Otto Immanuel Collianderia ja kirkkoherra

¹⁷⁶ Kuittasi, *Kurikka* 1.8.1910.

¹⁷⁷ Murtorinne 1967, 195–196, 200.

Wilhelmi Malmivaaraa kohtaan. Näiden mielestä Raamatussa on säädetty kirkollinen avioliitto, mitä Runo-Moukka pitää naurettavana perusteluna.¹⁷⁸ Ihmetystä aiheutti myös kirkolliskokouksen tekemä äänestys siviiliavioliittokysymyksestä ja etenkin valinnaisen siviiliavioliiton hyväksynnästä päättänyt sivuun asetettu äänestyslippu. *Savon Työmiehessä* näytetään epäilleen kirkolliskokousta äänestystuloksen peukaloinnista, sillä lehden kirkolliskokousta käsittelevä pikku-uutinen päättyy kaneettiin ”Kyllä haisee pimeältä!”¹⁷⁹ *Raivaajaan* kirjoittanut nimimerkki –tt– arvelee sen sijaan ivailleen äänestyslipun olevan itse Jumalan merkki tuestaan avioliiton yhteiskunnallisen luonteen tunnustaneille kirkolliskokouksen jäsenille: ”Vanhoillis- ja ahdasmieliset, kuinkas nyt suu pannaan, kun itse taivaan taattokaan ei näytä hyväksyvän kaikkia teidän hapatuksianne? Säälä teitä!”¹⁸⁰

Kristillisessä työväenliikkeessä kirkolliskokouksen päätös herätti niin ikään kritiikkiä, mutta aivan eri syistä kuin sosialistien puolella. Nimimerkki K. V. L. eli Karl Viktor Lehtonen ihmettelee päätoimittamassaan *Tähdessä*, miten kirkolliskokouksessa puolustettiin valinnaista siviiliavioliittoa ”kehitykseen” vedoten, kumartaen näin ”maailmalliselle ajan hengelle”. Lehtosen mielestä kirkolliskokous on päätöksellään pyrkinyt säilyttämään ”joukkoja kirkon piirissä”¹⁸¹: pohjimmiltaan tämä on kuitenkin ”politikoimista, tinkimistä kristillisyyden periaatteista, jotka eivät kirkolle voi koitua muuksi kuin vahingoksi”.¹⁸² Vuotta myöhemmin Lehtonen kirjoitti jälleen aiheesta, tällä kertaa esitelmän muodossa. Hän myöntää siviiliavioliiton tarpeen kasvaneen Suomessa, sillä papeille olisi ”alentavaa” ja ”tuskallista” vihkiä ”jumalan kieltäjiä” ja ”kristillisyyden vihollisia”; lisäksi uskonnonvapauslain voimaan astuessa siviiliavioliitto olisi lopulta ”ainoa luonnollinen” vihkimismuoto ”julkipakanain joukolle”. Lehtosen mielestä on silti ”surkuteltavaa”, että kirkolliskokous on hyväksynyt valinnaisen siviiliavioliiton, oletettuaan sen ”pontevasti” ja ”yksimielisesti” kannattavan siviiliavioliittoa vain kirkkoon kuulumattomille. Tässä tilanteessa hän kannustaa kristilliseen velvollisuuteen vedoten pitämään vireillä ja vahvistamaan kristillistä käsitystä avioliitosta, ”jottei tämän uuden lainsäädännön kautta jouduttaisi katsomaan siviilistä ja kirkon siunaamaa avioliittoa samanarvoisiksi”. Valinnaisen ja varsinkin

¹⁷⁸ Kirkolliskokouksesta, *Sosialisti* 8.11.1908.

¹⁷⁹ Siviiliavioliitto, *Savon Työmies* 5.12.1908.

¹⁸⁰ Muutamia piirteitä ”sielunruokkijain” kokouksesta II, *Raivaaja* 18.12.1908.

¹⁸¹ Vrt. nimimerkki Manun näkemykseen, ks. tämän tutkielman s. 45.

¹⁸² Siviiliavioliiton..., *Tähti* 4.12.1908.

pakollisen siviiliavioliiton hyväksymistä Lehtonen pitääkin ”kavalana juonena”, jolla pyritään kohottamaan siviiliavioliiton arvoa kirkollisen avioliiton kustannuksella. Yhteiskunnalliselle laille perustuva siviiliavioliitto avaa hänen mukaansa tien esimerkiksi avioeron saamisen helpottumiselle ja vapaarakkauden hyväksymiselle: näistä varoittavana esimerkkinä hän pitää ”amerikkalaisten oloja”, sillä eronneilla pariskunnilla ei ole hänen mukaansa juuri vaikeuksia avioitua ja erota uudelleen Atlantin toisella puolella.¹⁸³

Sosialistisen työväenliikkeen ja muiden vapaamielisten kritiikki ensimmäisestä sortokaudesta ja suurlakosta alkaen oli eittämättä yksi syy, minkä vuoksi Suomen evankelis-luterilainen kirkko lähti ratkomaan uskontopoliittisia ongelmia kuten siviiliavioliittokysymystä. Piispa Råberghin aloitteesta kokoonpantu uskonnonvapauskomitea valmisteli ripeästi ehdotuksen siviiliavioliittolaista ja jo vuonna 1908 kirkolliskokous puolsi valinnaisen siviiliavioliittoa, joskin hyvin niukalla äänestystuloksella. Komitean ehdotus ja kirkolliskokouksen päätös eivät kuitenkaan olleet mieleen kummallekaan puolelle työväenliikkeessä: pakollista siviiliavioliittoa kannattanut sosialistinen puoli olisi kaivannut radikaalimpaa uudistusta, kun taas siviiliavioliitot vain poikkeustapauksissa hyväksynyt kristillinen puoli näki kirkon erkaantuvan kristillisistä periaatteista ja antautuvan maallistuvalla ajan hengelle. Työväenliikkeen vastakkaiset kannat edustivat siis siviiliavioliittokysymyksen ääripäitä. Vaikka kirkon varovainen uudistuslinja herätti kritiikkiä, se saavutti myös laajalti tyytyväisyyttä: kirkolliskokouksen antama hyväksyntä valinnaiselle siviiliavioliitolle oli osoittanut kirkolla olleen valmiutta uudistuksiin, joita se vielä muutamaa vuosikymmentä aiemmin oli vastustanut voimakkaasti, minkä myös vapaamieliset tahot olivat valmiita tunnustamaan.¹⁸⁴ Kirkon sisäinen uudistuminen sitä koetelleen maailmankatsomuksellisen murroksen edessä osoittautui sille lopulta voitoksi, sillä kirkollisesti solmitut avioliitot säilyivät pitkään normina sosialistien epätäydellisten avioliittojen ja myöhemmin myös varsinaisten siviiliavioliittojen jäädessä marginaaliseksi ilmiöksi. Oma vaikutuksensa tähän oli tietysti sisällissodalla ja sen lopputulemalla, mutta myös tätä edeltäneinä vuosina näyttäytyneet yhteiskunnan asenteet ja toimet vihkimättömiä pareja kohtaan.

¹⁸³ Siviiliavioliitto ja viime kirkolliskokous (Esitelmä), *Tähti* 30.7.1909 ja 27.8.1909.

¹⁸⁴ Murtorinne 1967, 203.

3.2. ”Luvattomia” avioliittoa

Keskustelu siviiliavioliitosta – ja yleisesti uskonnonvapaudesta ja kirkon asemasta – jatkui vuosikymmenen lopulla eduskunnassa ja lehdistössä, mutta jo 1910-luvun puolella mielenkiinto uskontopoliittisia uudistuksia kohtaan alkoi selvästi laantua. Yhtenä syynä tähän oli epäilemättä uudistusten tuloksettomuus, sillä ne törmäsivät uuden sortokauden asettamiin rajoituksiin ja Venäjällä samanaikaisesti alkaneeseen taantumukselliseen reaktioon. Vaikka vallitseva tilanne johtui pääosin kirkosta riippumattomista tekijöistä, olivat ”uskontopakon” säilyminen ja siviiliavioliiton puuttuminen omiaan ylläpitämään ärtymystä kirkkoa kohtaan.¹⁸⁵ Sosialistiset työväenlehdet eivät siis luopuneet kirkonvastaisesta linjastaan, vaikka niissäkin käsiteltiin siviiliavioliittoa aiempaa vähemmän. Esimerkiksi nimimerkki –i. piirtää *Sorretun Voimassa* valtionkirkosta kuvan painajaismaisena instituutina, jossa papit vaativat köyhälistöltä erilaisia maksuja ja pakottavat ”taikauskaisen, tietämättömän kansan” ”ikuisina totuuksina uskomaan ja tunnustamaan” sepittämänsä opinkappaleet. Samalla kirkko on nöyryyttänyt pakollista kirkollista vihkimistä vastaan kapinoineita pareja, jotka se on rangaistukseksi sulkenut yhteisön ulkopuolelle ja syyttänyt ”huoruudesta”.¹⁸⁶

–i:n väite kirkollista vihkimistä vältelleiden pariskuntien kohtelusta ei ole täysin perusteeton, sillä niin kirkolliset kuin maallisetkin viranomaiset olivat jo vuosisatojen ajan käyneet jatkuvaa taistelua esiaviollista yhdyselämää vastaan. Esiaviolliset suhteet olivat vielä siviiliavioliittokysymyksen aikoihin yleisenä kansantapana Suomen maaseudulla: vaikka tätä vuosisatojen perintöä pidettiin lähes mahdottomana poistaa, yritti esimerkiksi Suomen Naisyhdistys – tukijoinaan papisto, kansanopistot, maaseudun nuorisoseurat ja raittiusyhdistykset – propagoida keskiluokkaisia käyttäytymissäantöjä ja sukupuolimoraalia maaseudulla sekä kitkeä niin sanotun yöjuoksutradition.¹⁸⁷ Kun keskustelu siviiliavioliitosta oli muuten vaimentunut 1910-luvulla, työväenlehdissä uutisoitiin useista eri puolilla Suomea sattuneista tapauksista, joissa kirkon edustajat ovat

¹⁸⁵ Murtorinne 1967, 222; Murtorinne 1995, 39–40.

¹⁸⁶ Siviiliavioliitto I, *Sorretun Voima* 3.3.1911.

¹⁸⁷ Nieminen 1951, 79–83; Räisänen 1995, 54–55.

lähteneet taistelemaan aviottomia pareja vastaan. *Kansan Tahto* raportoi Maarian kirkkoneuvoston kokouksesta, jossa vt. kirkkoherra Johan Viktor Vierumäki oli jättänyt neuvoston harkittavaksi luettelon Maarian järjestysvallan tiedossa olevasta 52 aviottomasta ja vihkimättömästä, ”yhdytelämää viettävistä” pariskunnasta Maarian, Kärhälän ja Ruohonpään kylien alueilla.¹⁸⁸ *Kansan Lehdessä* taas kerrottiin Jämsän pappien alkaneen kinkerikierroksillaan tiedustella ”luvattomissa” avioliitoissa elävien pariin perään, tarkoituksenaan saada heidät vihityttämään itsensä ja ”elämään siveellisesti”.¹⁸⁹ Sörnäisten kirkkoherranvirasto puolestaan julkaisi *Työmieheissä* ilmoituksen, jossa varoitettiin seurakunnan alueella asuvia talonmestajia ja isännöitsijöitä suosimasta ”vihkimättömiä pariskuntia ja muita epäsiiveellisiä ja pahennusta tuottavia henkilöitä” asukkainaan ja vuokralaisinaan.¹⁹⁰

Sörnäisten suomalaisessa seurakunnassa oli jo aiemmin sattunut tapaus, jossa Pietarsaaresta muuttanut pariskunta oli joutunut kirkkoherranviraston nuhdeltavaksi heidän omantunnonavioliittonsa vuoksi. Kirkkoherranvirasto oli soveltanut tapauksessa kirkkolain kirkkokuria koskevaa 101. pykälää, joka *Työmiehen* mukaan antaa ”lavean tilais. sekaantua ihmisten asioihin, vaikkeivät nämä ole tehneet mitään rikoslain vastaista”.¹⁹¹ Muualta Suomesta uutisoitiin taas, kuinka osa epätäydellisissä avioliitoissa elävistä pariskunnista oli joutunut haastetuiksi pitäjän käräjille tai kihlakunnanoikeuteen.¹⁹² Oikeuden eteen olivat esimerkiksi joutuneet omantunnonavioliitossa eläneet Maria Pollari ja Jaakko Hög¹⁹³, joiden oikeudenkäynnistä uutisoitiin paitsi pariskunnan kotiseudulla Pohjanmaalla myös toisella puolella maata Sortavalassa *Rajavahtin* sivuilla. Pollari ja Hög tuomittiin Ylistaron ja Isonkyrön talvikäräjillä ”luvattomasta yhdyselämästä” syytettyinä sakkoihin ja velvoitettiin eroamaan, kunnes heidät olisi kirkollisesti vihitty. Pollari oli jättänyt oikeudelle

¹⁸⁸ Mustatakit ahdistamassa vihkimättömiä pariskuntia, *Kansan Tahto* 29.2.1912.

¹⁸⁹ ”Luvattomia” avioliittoja, *Kansan Lehti* 17.2.1913.

¹⁹⁰ Varoitus, *Työmies* 26.4.1913.

¹⁹¹ Kirkon ruhtinaat pakkovallalla uhkaamassa, *Työmies* 28.12.1912.

¹⁹² Keskiaikainen pimeys. Kirkkoherra ja kumpp. kahlehtivat ihmisten omiatuntoja, *Sorretun Voima* 28.8.1912; Siviliavioliittolakiä tarvitaan, *Kansan Tahto* 26.2.1914; Vihkimättömien pariskuntain asia. Kirkonmiehille nolosti päättynyt vainojuttu, *Sosialisti* 19.4.1915; Pappien sota omantunnonvapautta vastaan, *Työmies* 25.2.1916; Perheen hajottaminen, *Työmies* 18.3.1916.

¹⁹³ Joissakin kirjoituksissa Hök, ks. Siviliavioliittolain tarve. Rikoslaki ja omantunnonlaki, *Rajavahti* 9.10.1913.

hakemuksen, jossa tämä vaati kihlakunnanoikeuden julistavan hänet Högin puolisoiksi, mutta oikeus hylkäsi hakemuksen.¹⁹⁴

Huomiota sai myös sippolalaisen työmiehen vaimon ja sosialidemokraattisen naisliiton aktiivin Amalia Huovilan tapaus, josta Hilja Pärssinen raportoi *Työläisnaisessa*. Huovila oli joutunut miehensä kanssa papin nuhdeltaviksi ja lopulta oikeuteen syytettynä ”huoruudesta” eli aviorikoksesta: Huovila oli nimittäin yrittänyt saada avioeron edellisestä aviomiehestään siinä onnistumatta ja aloittanut tästä huolimatta yhteiselämän nykyisen miehensä kanssa. Käräjät langettivat lopulta Huovilalle kolmen kuukauden vankeusrangaistuksen ja tämän miehelle 150 markan sakot.¹⁹⁵ Huovilan tapaus herätti sympatioita muissa naisliiton osastoissa: Hyvinkään Työväenyhdistyksen Naisosasto laati kuukausikokouksessaan ponnin omantunnonavioliitoissa elävien parien puolesta ja näiden vainoamista vastaan, ja Kuusankosken Työväenyhdistyksen Naisosasto lausui niin ikään kuukausikokouksessaan ”jyrkän paheksumisensa porvarilliselle oikeudelle – – syyttömästä menettelystä”.¹⁹⁶ Myöhemmin Huovila itse kertoi *Työläisnaisessa* tuntemuksistaan vankeusajaltaan ja vapautumisestaan.¹⁹⁷

Historiallisen kontekstin huomioon ottaen hyökkäys omantunnonavioliitoissa eläviä pariskuntia kohtaan ei ollut sinänsä poikkeuksellinen. Uutta oli kuitenkin se, kuinka tämä kirkon ja vihkimättömien parien taistelu kytkettiin työväenlehdissä osaksi siviiliavioliittokysymystä: samalla lehdissä kehystettiin ja luotiin tuttua antiklerikaalista kuvaa kirkon edustajien taantumuksellisuudesta ja tekopyhydestä. Yleinen näkemys sosialistisissa työväenlehdissä oli, että kirkko pyrki pakkovallalla rajoittamaan kansalaisten vapautta elää omantuntonsa mukaan. Kirkon viranomaisten toimintaa pidettiin suorastaan aikansa eläneenä vainoamisena: *Sorretun Voima* arvelee omantunnonavioliitossa eläneitä pariskuntia ilmiantaneen Sumiaisten kirkkoherran Kaarlo Henrik Hakasen elävän ”keskiajan kirkollisessa pimeydessä” ja myös *Työmiehessä* moititaan ”kirkon ruhtinaiden” toimivan ”entisaajan inkvisiittorien

¹⁹⁴ Behovet av lag om civiläktenskap, *Arbetet* 10.10.1913; Siviiliavioliittolain tarve, *Vapaa Sana* 11.2.1914.; Siviiliavioliittolain tarve. Vihkimätön pariskunta tuomittu taas sakkoihin ja eroon, *Rajavahti* 14.2.1914.

¹⁹⁵ Työmiehen vaimo kurjain avioliittolakiemme uhrina, *Työläisnainen* 21.9.1911.

¹⁹⁶ Hyvinkään Työv. yhd. Naisosaston tavanomaisessa kuukausikokouksessa..., *Työläisnainen* 7.12.1911; Kuusankosken t. y. Naisosaston kuukausikokous..., *Työläisnainen* 14.12.1911.

¹⁹⁷ Papiston vainon uhrina vankilassa, *Työläisnainen* 9.5.1912.

tavoin”.¹⁹⁸ Uutisissa todetaan monesti jo otsikkotasolla¹⁹⁹ tapausten osoittavan vallitsevan tilanteen sietämättömyyden ja siviiliavioliittolain tarpeellisuuden: ”Jospa maan papit toimisivat siihen suuntaan, että saataisiin siviiliavioliittolaki, niin ’laittomat’ avioliitot kyllä vähenisivät itsestään”, todetaan *Kansan Lehdessä*, mutta huomautetaan heti pessimistisesti perään tämän ratkaisun koskevan liiaksi pappien kukkaroihin.²⁰⁰ Monissa uutisissa huomautetaan silti pappien taistelun olevan turhaa, sillä muut yhteiskunnalliset tahot ovat antaneet hyväksynnän siviiliavioliitolle: esimerkiksi *Kansan Lehti* pitää Tammelan kirkollisten piirien vihkimättömiin pareihin kohdistamaa ”vainoa” naurettavana, sillä samana vuonna 1917 senaattorien enemmistö ja kenraalikuvernööri olivat ilmoittaneet kannattavansa siviiliavioliittolain vahvistamista.²⁰¹ Lopulta toimet kirkollista vihkimistä karttavia pareja kohtaan tulisivat kääntymään kirkon edustajia itseään vastaan kääntyvää, kuten nimimerkki S. ilmaisee *Työmiehessä*:

”Maassamme on olemassa niin suuri joukko tällaisia siviiliavioliittoja, ettei niitä kaikkia edes voitaisi hajottaa. Ja jos niitä yleisemmin ruvettaisiin hajottamaan, syntyisi siitä tuskaa ja onnettomuutta ja oikeusristiriitoja loppumattomasti. Mitään *siveellisiä* tarkotusperiä ei siten palveltaisi. Päinvastoin.”²⁰²

Kaikki parit eivät alistuneet epäoikeudenmukaiseen kohteluun, vaan lähtivät puolustamaan oikeuksiaan ja avioliittoaan. Jo vuonna 1907 Hämeenlinnan raastuvanoikeudessa avioliittonsa solmineet suutari Emil Aho ja Jenny Niemelä nostivat kanteen Eetu A. Alhoa vastaan: tämän päätoimittamassa *Hämeen Sanomissa* oli nimittäin julkaistu pääkirjoituspalstalla pappi Verner Vartian kirjoitus ”Eräs aikamme siveellisyyskysymys”, jossa tämä kyseenalaistaa Ahon ja Niemelän avioliiton ja väittää näiden elävän haureudessa. Lopulta Alho vapautettiin syytteistä, mutta Vartia tuomittiin

¹⁹⁸ Keskiaikainen pimeys. Kirkkoherra ja kumpp. kahlehtivat ihmisten omiatuntoja, *Sorretun Voima* 28.8.1912; Kirkon ruhtinaat pakkovallalla uhkaamassa, *Työmies* 28.12.1912.

¹⁹⁹ Ks. esim. Behovet av lag om civiläktenskap, *Arbetet* 10.10.1913 ja Siviiliavioliittolakia tarvitaan, *Kansan Tahto* 26.2.1914.

²⁰⁰ ”Luvattomia” avioliittoja, *Kansan Lehti* 17.2.1913.

²⁰¹ Tammelan ”siveellisten” viimeinen ponnistus siviiliavioliittolain edellä, *Kansan Lehti* 9.1.1917; Senaattorien enemmistö ja kenraalikuvernööri kannattavat siviiliavioliittolain vahvistamista, *Kansan Lehti* 9.1.1917

²⁰² Perheen hajottaminen, *Työmies* 18.3.1916.

yhteensä 110 markan sakkoihin.²⁰³ Samana vuonna myös kansanedustaja Oskari Jalava ja neulojatar Ida Viitanen nostivat kanteen *Helsingin Sanomien* ja *Uuden Suomettaren* päätoimittajia Severi Nuormaata ja Ernst Nevanlinnaa vastaan, sillä heidän Helsingin raastuvanoikeudessa laillistuttamastaan avioliitosta oli uutisoitu kyseisissä lehdissä ”hävyttömään ja loukkaavaan” sävyyn. *Helsingin Sanomien* ja *Uuden Suomettaren* pikku-uutisissa²⁰⁴ mainitaan, että Jalava olisi maannut Viitasen väkisin, mikä onkin ristiriidassa parin *Työmieheissä* julkaistuun avioliittoilmoitukseen nähden: tässä Jalava ja Viitanen perustelevat tuomioistuinavioliittonsa solmimista muun muassa sukupuolten tasa-arvoon vedoten.²⁰⁵ Nuormaa ja Nevanlinna sekä toimittaja K. G. Blomberg puolustautuivat oikeudessa huomauttamalla, että uutisessa oli tehty erehdyksessä käänkövirhe, jonka vuoksi heidät lopulta vapautettiin kunnianloukkaussyytteistä ja velvoitettiin vain oikaisemaan uutinen lehdissään. *Hämeen Voimassa* arvosteltiin tätä ja pohdittiin, oliko Jalavan ja Viitasen poliittinen tausta vaikuttanut oikeuden tekemään päätökseen: ”Olisikohan tuomio ollut näin lievä, jos esim. joku sosialisti-lehti olisi, vaikkapa vaan erehdyksessä, puhunut jonkun herrasmiehisestä väkisinmakaamisesta.”²⁰⁶

Eräissä 1910-luvulla julkaistuissa uutisissa on myös havaittavissa vihkimättömien pariskuntien vastarintaa. Suutari Jalmari Salovaara joutui Paimion käräjille ”salavuoteudesta ja epäsiiveellisestä elämästä” syytettynä: Salovaaran avustaja Seth Heikkilä²⁰⁷ kuitenkin selitti oikeudelle jättämässään kirjallisessa lausunnossa, että vihkimättömiä avioliittoja on solmittu Suomen kaupungeissa ja maaseudulla ”niin paljo, että niiden solmiaminen on jo pidettävä lakia vastaavana tapana”. Heikkilä myös huomautti Salovaaran ja tämän puolison omantunnonavioliiton olevan tunnustettu kirkkoherranviraston muuttokirjoissa, minkä lisäksi heidän lapsensa oli kasteessa tunnustettu molempien lapseksi. Lopulta oikeus kumosi Salovaaraa vastaan nostetun kanteen, mutta velvoitti tämän vahvistuttamaan avioliittonsa vihkimisellä eikä suostunut korvaamaan oikeudenkäyntikuluja. Salovaara ilmoitti tyytymättömyytensä oikeuden

²⁰³ Avioliittojuttu, joka on ensimmäinen laatuaan, *Työmies* 10.4.1907; Eräs aikamme siiveellisyysskysymys, *Hämeen Sanomat* 8.3.1907; Painokanteen..., *Hämeen Sanomat* 27.5.1907.

²⁰⁴ Siviiliavioliitto, *Helsingin Sanomat* 23.5.1907; Siviiliavioliitto, *Uusi Suometar* 23.5.1907.

²⁰⁵ Puoluetovereille ja suurelle yleisölle!, *Työmies* 30.4.1907.

²⁰⁶ Painokanteen..., *Hämeen Voima* 29.8.1907; Painokannejutut..., *Hämeen Voima* 29.8.1907; Edusmies J. O. Jalavan painokanne juttu, *Hämeen Voima* 26.9.1907.

²⁰⁷ Seth Heikkilä (1863–1938) oli SDP:n kansanedustajanakin toiminut *Sosialistin* toimittaja. *Entiset kansanedustajat 1907–2014: Seth Heikkilä*, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910442.aspx> [haettu 5.4.2019].

päätökseen, mutta *Sosialisti* juhli tapausta silti ”kirkonmiehille nolosti päättyneenä vainojuttuna”.²⁰⁸ Samaan tapaan Iitin kirkkoneuvoston eteen nuhdeltavaksi joutunut talollinen K. Ilola Haapa-Kimolan kylästä puolusti omaa vihkimätöntä avioliittoaan. Ilola vetosi eduskunnan hyväksymään siviiliavioliittolakiin, jonka vahvistamasta hän puolisoineen oli jäänyt odottamaan, ja lopulta kirkkoneuvosto päästikin Ilolan vapaaksi. Uutisessa käy myös ilmi yhteisön antama tuki ”kunnallisiin luottamustoimiin” valitulle Ilolalle ja tämän puolisolle: Ilolan sisko oli nimittäin asettunut erällä kinkereillä puolustamaan veljeään ja tämän perhettä, joista Iitin kirkkoherra Johan Samuel Pajula oli kinkerisaarnassaan käyttänyt ”loukkaavaa kieltä”.²⁰⁹

Uutisissaan työväenlehdet korostivat hyvin voimakkaasti, kuinka vihkimättömät parit olivat joutuneet epäoikeudenmukaisen kohtelun ja jopa vainon uhreiksi. Samalla näistä – ja varsinkin Ahon, Jalavan, Salovaaran ja Ilolan kaltaisista pariskunnista – rakennettiin jopa sankarikuvaa, olivathan he asettuneet uhmaamaan yhteiskunnan ja etenkin kirkon normeja. Uutiset vihkimättömistä pareista kuvastavat siis sosialistien omaksumaa kuvaa sorretusta työväestöstä, joka kuitenkin poliittiseen aktiivisuuteen heränneenä ja vahvaksi ja tehtävästään tietoisiksi luokaksi muodostuneena kykenisi taistelemaan riistäjiään ja muita luokkia vastaan.²¹⁰ Huomattavaa on myös, ettei kirkollista vihkimistä vältelleiden pariin ainoana vihollisena pidetty kirkkoa ja sen edustajia: Ahon ja Jalavan pariskunnat esittivät kanteet nimenomaan porvarillisille lehdille *Helsingin Sanomille* ja *Uudelle Suomettarelle* ja niiden päätoimittajille. Siviiliavioliittokysymyksessä tulee siis ilmi myös työväenliikkeen ja muiden poliittisten tahojen väliset suhteet.

3.3. Vaihtuvia mielipiteitä ja varovaisia uudistuksia

Siviiliavioliittokeskustelun voi katsoa käynnistyneen toden teolla Suomea ravistelleen yhteiskunnallisen ja poliittisen liikehdinnän siivittämänä 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Suurlakkoa seurasivat äänioikeus- ja eduskuntaudistukset vuonna 1906, minkä jälkeen alettiin laatia vaaliohjelmia seuraavana vuonna järjestettyjä, Suomen historian

²⁰⁸ Vihkimättömien pariskuntain asia. Kirkonmiehille nolosti päättynyt vainojuttu, *Sosialisti* 19.4.1915.

²⁰⁹ Pappien sota omantunnonvapautta vastaan, *Työmies* 25.2.1916.

²¹⁰ Huomioitavaa on, ettei tätä käsitystä jaettu koko työväenliikkeessä: esimerkiksi Matti Kurikan ja hänen kannattajiensa teksteissä ei allekirjoitettu käsitystä yhteiskunnasta luokkien taistelukenttänä. Pollari 2009, 93.

ensimmäisiä yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuneita eduskuntavaaleja varten. SDP ei yllättäen ottanut Forssan kokouksessa hyväksytyä uskontoa ja kirkkoa koskevaa kohtaa vaaliohjelmaansa, vaikka toukokuussa puoluehallinto oli päättänyt hankkia alustuksen aiheesta ja elokuussa Oulun puoluekokouksessa sitä ehdotettiin sisällytettäväksi vaaliohjelmaan – pakollisen siviiliavioliiton toimeenpanon ohella. Valintaa perusteltiin vaalitaktillisilla syillä: puolueen nimissä levitettiin tuolloin ristiriitaisesti sekä ateistisia että kristillissosialistisia kirjoituksia, minkä lisäksi uskontoasian pelättiin hautaavan alleen puolueen kannalta tärkeämmät asiat.²¹¹

Sen sijaan muut tahot tarttuivat uskonto- ja siviiliavioliittokysymyksiin vaalien alla, mikä huomioitiin myös työväenlehdissä. Syyskuussa 1906 *Turun Lehdessä* julkaistiin ilmoitus, jossa lääkäri ja entinen valtiopäivämies Axel R. Spoo²¹², lääninsihteeri ja lakimies Ivar Aminoff²¹³, lehtori Sulho Rosengren²¹⁴, apteekkari Y. W. Jalander²¹⁵ ja kultaseppä Georg Pettersson²¹⁶ kutsuvat kaikkia kaupunkilaisia ”puolueista – –, yhteiskunnallisesta asemasta, kielestä ja sukupuolesta huolimatta” keskustelemaan valitsijayhdistyksen perustamisesta. Samassa lehdessä oli myös luettavissa heidän vaaliohjelmaehdotuksensa, jossa kannatetaan muun muassa pakollisen siviiliavioliiton aikaansaamista.²¹⁷ Nimimerkki Kansalainen *Tähdessä* näkee tämän ristiriitaisena siihen nähden, miten Spoo, Aminoff, Rosengren, Jalander ja Pettersson kertovat ilmoituksessa tahtovansa ajaa ”kansan syvien rivien” asiaa. Kansalaisen mielestä ”muka mitä vapaamielisin” pakollinen siviiliavioliitto on todellisuudessa ”vapaamielisyyden irvikuva”, sillä se sortaa kristillismielisiä ja ”heikontaa ’kansan syvien rivien’ uskonnollista mieltä, pakottamalla heitä elämänsä tärkeintä askelta ottaessaan luopumaan omantunnon ja uskonnollisen katsantokannan vaatimuksista”. Koska valtapuolueet eivät Kansalaisen mielestä joko ymmärrä ”kristikansaa” tai eivät anna arvoa sen mielipiteille, hän kehottaa kristillistä työväkeä kokoamaan omia valitsijayhdistyksiään ja ”taistelemaan sortoa vastaan kaikessa muodossa”.²¹⁸

²¹¹ Soikkanen 1975, 101; Murtorinne 1967, 64; Pikkusaari 1998, 181, 184.

²¹² <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=18167> [haettu 29.4.2019]; https://fi.wikisource.org/wiki/Kuka_kukin_oli:_S#sp [haettu 29.4.2019].

²¹³ <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=22533> [haettu 29.4.2019]; https://fi.wikisource.org/wiki/Kuka_kukin_oli:_A#am [haettu 29.4.2019].

²¹⁴ <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=21020> [haettu 29.4.2019].

²¹⁵ Frisinnade valföreningen i Åbo, *Nya Pressen* 14.9.1906.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Niitä henkilöitä..., *Turun Lehti* 13.9.1906; Valitsijayhdistys!, *Turun Lehti* 13.9.1906.

²¹⁸ Sortoa ajetaan kirkkokansalle, *Tähti* 15.9.1906.

Saman vuoden joulukuussa *Tähti* raportoi myös *Helsingin Sanomia* lainaten nuorsuomalaisten puoluekokouksesta, jossa muun muassa siviiliavioliittokysymys oli ollut keskustelun aiheena. Kokouksessa kaksi puolueen pappisjäsentä, Arthur Candolin ja Gustaf Arokallio, olivat asettuneet kannattamaan pakollista siviiliavioliittoa: jälkimmäinen ei pitänyt tätä vihkimismuotoa ”vapauden loukkaamisena”, vaan sen sijaan ”juhlallisena toimituksena ja kirkolle suurena etuna”. Candolinin ja Arokallion ehdotus ei kuitenkaan saanut kannatusta muulta puolueelta, joka asettui lopulta valinnaisen siviiliavioliiton kannalle. Tästä huolimatta *Tähden* toimittajaa näyttää loukanneen papiston edustajien tuki pakolliselle siviiliavioliitolle, johon myös kirkon jäsenet olisi ”alistettava” ja jonka nämä hyväksyisivät pappiensa esimerkistä. ”[M]itä sitte lampaat kuin paimenetkin?” kirjoittaja kysyykin loppukaneetissa.²¹⁹

Maaliskuussa 1907 suoritetuissa vaaleissa SDP nousi lopulta eduskunnan suurimmaksi puolueeksi saamalla 80 edustuspaikkaa.²²⁰ Kun vielä ennen vaaleja ja niiden aikana sosialidemokraatit olivat pyrkineet välttelemään uskontokysymyksen käsittelyä, vaalimenestyksen rohkaisemana puolueen eduskuntaryhmä lähti eduskuntaesityksineen saavuttaakseen puolueen aiemmin asettamat uskontopoliittiset päämäärät: esimerkiksi jo vuoden 1907 valtiopäivillä joukko sosialidemokraattisia kansanedustajia teki anomusehdotuksen, jossa he esittivät eduskunnan aloiteoikeuden laajentamista paitsi perustuslakeja myös kirkkolakia koskeviin kysymyksiin.²²¹ Siviiliavioliittokysymyksen nousi uudelleen esille, kun uskonnonvapauskomitean ehdotus siviiliavioliittolaista valmistui saman vuoden keväänä ja lainvalmistelukunnan ehdotus tämän pohjalta seuraavana vuonna.²²² Kullervo Manner kritisoi jälleen –er-nimimerkillä lainvalmistelukunnan ehdotusta, joka hänen mielestään uskonnonvapauskomitean ehdotuksen tapaan jää puolitiehen eikä perustele tarpeeksi hyvin valinnaisen siviiliavioliiton paremmuutta vaan pikemminkin sivuuttaa tästä seuraavat haitat. Vaikka Manner tunnustaa ehdotuksen olevan sellaisenaankin edistysaskel, se kuvastaa hänen mielestään paremminkin porvariston saamattomuutta ryhtyä ”perinpohjaisiin

²¹⁹ Nuorsuomalaiset papit ja siviiliavioliitto, *Tähti* 15.12.1906; Nuorsuomalaisen puolueen edustajain kokous, *Helsingin Sanomat* 11.12.1906.

²²⁰ KrTL sai ensimmäisissä eduskuntavaaleissa kaksi kansanedustajaa, kun Kaarlo Heininen ja Matti Merivirta tulivat valituiksi. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910450.aspx> [haettu 3.5.2019]; <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911062.aspx> [haettu 3.5.2019].

²²¹ Murtorinne 1967, 204.

²²² Ks. tämän tutkielman s. 41.

uudistuksiin”. Syynä tähän on Mannerin mukaan ”tekopyhän” porvariston pelko ”oman edun ja kukkaron” joutumisesta ”pinnistykseen”, toisaalta halu säilyttää kirkko luokkansa ”tukena ja agitaattorina”. Manner kehottaakin työväkeä muistamaan tämän ”vallassaolevan luokan” opportunistisen luonteen uudistustoiminnan suhteen: ”– – [S]en vuoksi heitetään eteenpäin pyrkivien silmille tuhkaa ja mutistaa ’lopullisista tarkotusperistä’, jotka kuitenkin hautautuvat ’epäilysten’ suunnattomaan mereen.”²²³

Siviiliavioliittokysymys tuokin hyvin esille työväenliikkeen porvaristoa kohtaan tuntemaan epäluulon ja kaunan sekä retoriikan, jolla nämä esitettiin. Pohjana tälle oli sosialidemokraattisen puolueen kärjenkin allekirjoittama marxilainen käsitys, jossa yksityisomistukseen perustuva kapitalistinen yhteiskunta nähtiin pahana ja kapitalismi itse ”kurjuuden ja sorron lähteenä”.²²⁴ Siviiliavioliittokysymyksessä työväenliikkeen suhde porvaristoon ei ollut kuitenkaan aivan mustavalkoinen. Kuten on jo käynyt ilmi, sosialistit saivat suurlakon aikaisessa ja jälkeisessä kirkonvastaisessa kritiikissään tukea nuorelta perustuslailliselta sivistyneistöltä, jonka keskuudessa papiston sortokaudenaikainen myöntäväisyysasenne oli synnyttänyt katkeruutta ja saanut sen asettamaan kirkon ja valtion kiinteän yhteyden kyseenalaiseksi.²²⁵ Näin ollen ei ole ihme, että työväenlehdissä kerrottiin myös, mitä esimerkiksi nuorsuomalaiset lehdet kirjoittivat siviiliavioliitosta. Toukokuussa 1907 *Elämä* siteerasi *Pohjois-Savo* kirjoittanutta nimimerkkiä K. W. T. S–a.:ta, joka muun muassa kannattaa siviilirekisterin käyttöönottamista ja korjaa ennakkoluuloa, jonka mukaan siviiliavioliitoista erottaisiin herkemmin ja helpommin kuin kirkollisesti solmituista avioliitoista.²²⁶ Vielä samana kuukautena *Elämässä* lainattiin myös *Turun Sanomien* pääkirjoitusta, jossa asetetaan pakollisen siviiliavioliiton kannalle vedoten muun muassa avioliiton yhteiskunnalliseen luonteeseen. Valinnaisen siviiliavioliiton laillistuttaminen tietäisi useita avioliiton solmimismuotoja, mikä kirjoittajan mielestä aiheuttaisi ”hämmennystä”, ”hillitöntä mielivaltaa” ja jopa vaaran yhteiskunnan yhtenäisyydelle:

”– – [J]os tyydytään erilaisiin ahdasmielisiin kaavoihin, joista yksi miellyttää vain yhtä, toinen vaan toista, niin juopa eri aatepiirien välillä

²²³ Pelkäävät avioliittosäädännössäkkin täyttää askelta. Pakollinen siviiliavioliitto ”lopullinen tarkotusperä” – mutta ”epäilykset” voittavat, *Työläinen* 26.8.1908.

²²⁴ Soikkanen 1961, 112–113.

²²⁵ Veikkola 1977, 26.

²²⁶ Siviiliavioliitosta..., *Elämä* 8.5.1907; Siviiliavioliitosta, *Pohjois-Savo* 3.5.1907.

syvenee, kansan eri kerrokset vieraantuvat toisistaan mahdollisimman etäälle, ja tämä ei suinkaan olisi edullista yhteiskunnan yhteneväsyydelle.”²²⁷

Elämän siteeraamat kirjoitukset jäivät kuitenkin yksittäistapauksiksi, sillä nuorsuomalainen puolue luopui radikaaleimmista kirkonvastaisista näkemyksistään jo vaalien aikana. Samaan tapaan kuin sosialidemokraatit, myös nuorsuomalaiset pelkäsivät uskontokysymyksen muodostuvan vedenjakajaksi vanhasuomalaista puoluetta vastaan käydyssä taistelussa potentiaalisista äänestäjistä. Puolue tyytyikin virallisessa ohjelmassaan vaatimaan vain kirkon ja papiston riippuvuuden vähentämistä valtion määräysvallasta, uskonnonvapauden laajentamista sekä valinnaisen siviiliavioliiton toteuttamista.²²⁸ *Kansan Lehti* ottaa esille nuorsuomalaisten muuttuneen kannan senaatin lakiehdotuksia käsittelevässä kirjoituksessa. Kirjoittaja mainitsee ”monen papin”²²⁹ kannattaneen pakollista siviiliavioliittoa nuorsuomalaisten puoluekokouksessa, mutta ”teeskentelevät” maallikkojäsenet kuten Jonas Castrén ja Heikki Renvall saivat puolueen puoltamaan valinnaista siviiliavioliittoa, jota myös senaatti kannatti.²³⁰

Samassa kirjoituksessa *Kansan Lehti* huomauttaa, että nuorsuomalaisten ohella myös vanhasuomalaisen eli suomettarelaisen puolueen näkemys oli kokenut muutoksia. Lehden mukaan suomettarelaiset olivat alun perin vaatineet pakollista siviiliavioliittoa ohjelmassaan, mutta peruneet sittemmin tämän kohdan. Myös Hilja Pärssinen muistuttaa erään SDP:n naiskansanedustajan²³¹ siviiliavioliittoa kritisoineutta suomettarelaisen puolueen kansanedustajaa Hilda Käkikoskea, että *Uusi Suometar* ja suomettarelaisen johtohahmo Agathon Meurman olivat jo 1890-luvulla kannattaneet siviiliavioliittolain toteuttamista. ”Onko nyt nti K. tässä vanhoillisempi kuin A. Meurman ja U. S–tar olivat 10 vuotta sitten”, Pärssinen kysyykin, mutta huomauttaa kuitenkin eräässä kirjoituksensa viitteistä, kuinka *Uusi Suometar* ”näyttää menevän kehityksessä taaksepäin kuin

²²⁷ Yhtenäisyys vaatii..., *Elämä* 25.5.1907; Välittävä muoto, *Turun Sanomat* 24.5.1907.

²²⁸ Murtorinne 1995, 35.

²²⁹ *Kansan Lehden* toimittaja viitanee tällä Arthur Candoliniin ja Gustaf Arokallioon, ks. tämän tutkielman s. 56–57.

²³⁰ Uskonvapaus ja siviiliavioliitto. Senaatin lakiehdotukset, *Kansan Lehti* 5.11.1908.

²³¹ Kyseessä on mitä todennäköisimmin Sandra Lehtinen, joka solmi tuomioistuinaavioliiton Juho Kustaa Lehtisen kanssa toukokuussa 1907, jolloin myös Hilda Käkikosken kirjoitus julkaistiin *Uudessa Suomettaressa*. Ks. esim. Siviiliavioliitto, *Kansan Lehti* 30.5.1907; Kysymyksiä naisille II. Avioliitto vai – vapaa rakkaus?, *Suomalaisen puolueen Naisten Vaalilehti/Uusi Suometar*, 27.5.1908.

krapu”.²³² Suomettarelaiten takinkääntäminen muistettiin vielä siviiliavioliittolain ollessa eduskunnan käsiteltävänä muutama vuosi myöhemmin, jolloin nimimerkki Jaska pohti *Työssä* suomettarelaisen *Wiipuri*-lehden ”valtiollisen pöhnän” haihtumista. Lehti oli julkaissut vuonna 1906 suomettarelaisen puolueen ohjelman, jossa puolue vaati avoliittolainsäädännön uudistamista siten, että ”avioliitto solmitaan valtion viranomaisten välityksellä ja että aviokumppanit antavat pyhittää liittonsa sillä tavoin kuin heidän uskonnollisen yhdyskuntansa järjestys vaatii”.²³³ Myös *Wiipurin* toimitus oli yhtynyt tähän, vaatien siviiliavioliittoa ”ainoaksi lailliseksi [avioliiton solmimis-] muodoksi”.²³⁴ Ensimmäisen eduskunnan asetuttua koolle suomettarelainen puolue ja *Wiipuri* sen kannattajana kuitenkin Jaskan mukaan unohtivat nämä vaateet eikä ”[s]iviiliavioliittokysymys enää sen koommin ole suometarlaisten aivoissa kummitellut”: rivien välistä käy ilmi, ettei Jaska usko tämän ”unohduksen” olleen tahatonta.²³⁵

Suomettarelaiten kielteisemmäksi muuttunutta siviiliavioliittokantaa käsiteltiin myös *Työläisessä*, jossa arvosteltiin niin ikään porvoollaisen *Uusimaa*-lehden pääkirjoitusta siviiliavioliittoehdotuksesta. *Työläisen* suometarlainen ”naapuri” kuvailee siviiliavioliittoa ”avioliiton irvikuvaksi”, mutta myöntää kuitenkin yhteiskunnallisten muutosten olevan tarpeen, asettuen tukemaan uskonnonvapauskomitean ja lainvalmistelukunnan siviiliavioliittoehdotuksia. *Työläisen* pakinoitsija Visapää näkee kuitenkin ”totuuden” eksyneen *Uudenmaan* kirjoitukseen, etenkin kysymykseen ”Onko kansamme kehitys jo niin korkealla, ettei se enää kaipaa kirkon välitystä perhe-elämää rakentaessa”. Visapään mielestä tämä kysymyksenasettelu paljastaa, että *Uudenmaankin* mielestä ”– – korkean kehityksen tunnusmerkki kansassa on se, että se pitää avoliittoa yhteiskunnallisena laitoksena, jossa papeilla ja pipeillä ei ole mitään tehtävää”. Visapää toistaa silti läpi pakinansa, että totuus avoliiton todellisesta luonteesta on todennäköisesti löytänyt tiensä *Uusimaan* pääkirjoitukseen vain vahingossa eikä näin kerro totuutta lehden näkemyksestä siviiliavioliittokysymyksessä.²³⁶ Kitkaa sosialistien ja suomettarelaiten välillä voi katsoa olleen myös Kotkassa, jossa *Eteenpäin*-lehden mukaan oli pitkään kiertänyt ”julkisena salaisuutena – – tieto” suomettarelaiten entisen edustajaehdokkaan ja raittiusseura-aktiivin Matti Kantolan suhteesta naimisissa olevaan

²³² Neiti Hilda Käkikoski perättömiä syytöksiä tekemässä, *Työmies* 5.6.1908.

²³³ Suomalaisen puolueen ohjelmaehdotus, *Wiipuri* 8.7.1906.

²³⁴ Siviili-avioliitto, *Wiipuri* 27.4.1906.

²³⁵ ”Valtiollinen pöhnä” on haihtunut. ”Wiipuria” kauhistaa entiset vaatimuksensa, *Työ* 28.3.1911.

²³⁶ Tähytelyjä 29, *Työläinen* 11.9.1908; Ehdotus siviiliavioliittolaiksi, *Uusimaa* 7.9.1908.

naiseen. Vaikka pariskuntaa oli uhattu jopa tuomioistuimen eteen vetämisellä, eivät paikalliset suomettarelaisen puolueen toimihenkilöt olleet huomioineet tapausta omassa *Etelä-Suomi*-lehdessään. Lehti oli kuitenkin syyttänyt sosialisteja avioliiton pilkkaamisesta ja vapaan rakkauden ylistämisestä, minkä *Eteenpäin* näkee tekopyhänä:

”[S]opinee – – ylläolevan johdosta kysyä: Eikö edellämainittu tapaus osota suomettarelaiten ’kristillissiveellisyyden’ halveksimista ja ’vapaan rakkauden’ suosimista? – – Miksi syyttelette sosialisteja teoista, joiden suhteen omasta keskuudestanne löytyy räikeämmät tapaukset?”²³⁷

Kesäkuussa 1908 uskonnonvapauskomitea sai työnsä lopullisesti päätökseen, kun se jätti senaattiin ehdotuksensa uskonnonvapauslaiksi. Senaatti puolestaan valmisti tuomiokapitulien lausunnot saatuaan uskonnonvapauskomitean mietinnön pohjalta oman ehdotuksensa uskonnonvapauslaiksi, pyytäen kirkolliskokoukselta tästä lausunnon, jota on jo käsitelty aiemmin.²³⁸ Huhtikuussa 1909 senaatti päätti alistaa valmistamansa uskonnonvapaus- ja siviiliavioliittolakiehdotukset sekä kirkolliskokouksen niistä antamat lausunnot hallitsija Nikolai II:lle ja pyytää tämän esitystä eduskunnalle: kenraalikuvernööri Woldemar von Boeckmann kieltäytyi kuitenkin esittelemästä asiaa ilmoittaen, ettei senaatilla ollut oikeutta tehdä aloitetta lainsäädäntöä koskevissa asioissa. Uuteen sortokauteen ja lainsäädännön jarrutuksiin törmännyt senaatti päätti vielä saman vuoden aikana kääntyä uudelleen kenraalikuvernöörin puoleen ja vedota siviiliavioliittolakiehdotuksen osalta senaatin joulukuussa 1899 hallitsijalle tekemään anomukseen sekä hallitsijan tuolloin senaatille antamaan lupaan ryhtyä asian vaatimiin toimenpiteisiin. Kun senaatin uudetkaan alistukset eivät johtaneet tulokseen, lähtivät sosialidemokraatit siviiliavioliittokysymyksessä liikkeelle eduskuntaesityksen tietä. Joukko SDP:n kansanedustajia Väinö Jokisen johdolla teki vuoden 1910 valtiopäivillä esityksen, jossa ehdotettiin ”täyden ja ainoan johdonmukaisen askeleen” ottamista eli kirkollisen vihkimisen korvaamista pakollisella siviilivihkimisellä vetoamalla voimassa olevien lakien ylläpitämään omantunnonpakkoon sekä omantunnon- ja tuomioistuinavioliittojen synnyttämään anarkiaan. Jokisen esittelemä aloite ei juurikaan herättänyt vastustusta: ainoastaan RKP:n Karl Söderholm moitti esityksen tekijöitä ”liian

²³⁷ Häväistysjuttu Kotkan suomettarelaiten keskuudessa. Suomettarelaiten luottamusmies, ent. edustajaehdokas asuu yhdessä toisen miehen vaimon kanssa, *Eteenpäin* 24.4.1909.

²³⁸ Murtorinne 1967, 159, 179; ks. tämän tutkielman s. 47.

pintapuolisesta” perehtymisestä asiaa koskevaan lainsäädäntöön huomauttaen, että pakollisen siviiliavioliiton edellyttämä siviilirekisterijärjestelmä tulisi ”kovin kalliiksi” valtiolle. Jokisen ym. esitys lähetettiin lakivaliokuntaan, mutta valtiopäivät eivät lopulta ehtineet käsitellä esitystä.²³⁹

Seuraavana vuonna eli vuoden 1911 valtiopäivillä sosialidemokraatit uusivat esityksensä, jossa tälläkin kertaa lähdettiin pakollisen siviiliavioliiton periaatteesta. Rinnalleen se sai kuitenkin nyt RKP:n Söderholmin, R. A. Wreden ja Gustaf Gäddan, Maalaisliiton Lauri Kristian Relanderin sekä nuorsuomalaisten Onni Talaksen esityksen, jossa nämä ehdottivat siviiliavioliiton toteuttamista valinnaisessa muodossa. Esitystään he perustelivat paitsi Englannista ja Yhdysvalloista saaduilla myönteisillä kokemuksilla myös yleisen siviilirekisterin puuttumisella. Niin ikään Söderholmin ym. ehdotukseen oli otettu määräys, että asetuksen säännöksiä ei sovellettaisi kreikkalaiskatolisen uskonopin tunnustajiin eikä keisarikunnassa kirjoilla oleviin henkilöihin: tämä säädös oli sisällytetty esitykseen tietysti siinä toivossa, että se saisi korkeimman hallitusvallan hyväksynnän.²⁴⁰

Sekä Jokisen että Söderholmin edustamien ryhmien esitykset lähetettiin lakivaliokunnalle, jonka porvarienemmistö²⁴¹ päätti ottaa Söderholmin esityksen käsittelyn pohjaksi ja hylkäsi näin Jokisen esityksen. Valiokunnassa syntyi silti *Sosialidemokraattiin* pakinoitsija Jäsenen mukaan ”ankara kiista” ja *Työmieheen* raportoineen nimimerkki Pisteon mukaan ”pitkä ja osittain tuimakin väittely” siviiliavioliiton laajuudesta ja vahvistajasta. Ensimmäisessä kysymyksessä valiokunta päätyi Söderholmin esityksen mukaisesti siviiliavioliiton valinnaiseen solmimismuotoon, joka tuli hyväksytyksi äänin 9–8. Valiokunnan sosialidemokraatit saivat kuitenkin muutaman porvarijäsenen tuella voiton siviiliavioliiton vahvistavaa siviiliviranomaista koskevassa äänestyksessä: valiokunta hyväksyi äänin 12–5 siviiliavioliiton vahvistajaksi maaseudulla kunnallislautakunnan esimiehen, kun porvarien esitysehdotuksessa tämä vahvistaja olisi ollut kihlakunnan tuomari tai kihlakunnanoikeuden puheenjohtaja. Vaikka kirkollisen vihkimisen säilyttämistä puolustavat porvaritkin on Jäsenen ja Pisteon

²³⁹ Ibid., 255, 256; Pikkusaari 1998, 129; Eduskunta, *Työmies* 24.3.1910.

²⁴⁰ Murtorinne 1967, 257–258; Pikkusaari 1998, 129.

²⁴¹ Lakivaliokuntaan kuului kymmenen porvaripuolueiden edustajaa ja seitsemän sosialidemokraattia eli Matti Airola, Nestori Aronen, Kalle Hakala, Anni Huotari, Anton Kotonen, Taavetti Lapveteläinen ja Onni Tuomi. Valiokunta-pakinaa. Siviiliavioliittolaki lakivaliokunnassa, *Sosialidemokraatti* 7.3.1911; Pikkusaari 1998, 395, 396, 397, 398, 401, 402, 409.

mukaan saatu vakuutetuiksi siviiliavioliiton tarpeellisuudesta, pyrkivät nämä silti tekemään siviiliavioliittolaista niin monimutkaisen, ”etteivät sitä tulisi kuin ani harvat käyttämään”. Edellä mainittujen solmimismuoto- ja vihkijäkiistojen lisäksi tästä oli todisteena Jäsenen ja Pisteän mielestä valiokunnan sosialidemokraattijäsenten ehdotus kuuluttamisen ja vihkimisen maksuttomuudesta, joka sai kielteisen vastaanoton porvareilta ja etenkin valiokunnan jäsenistöön kuuluneilta papeilta.²⁴²

Lakivaliokunnan mietintöä käsittelevissä sosialististen lehtien kirjoituksissa nousee luonnollisesti esille pettymys pakollisen siviiliavioliiton saamaa tyrmäystä kohtaan. *Sosialidemokraattiin* kirjoittaneen nimimerkki J. R.:n mukaan SDP:n tulisi saada vielä muutettua valinnaista siviiliavioliittoa kannattava ehdotus pakollisen siviiliavioliiton kannalle. Samalla tämä myöntää, että ”[t]oiveet tähän eivät – – ole – – suuret”, varsinkin kun monet aiemmin pakollista siviiliavioliittoa kannattaneet ”herrasmiehet eivät uskalla irtautua joukostaan, vaan pysähtyvät valinnaisen siviiliavioliittomuodon puoltajain joukkoon”. J. R.:n mielestä sosiaalidemokraattien onkin syytä pohtia, hyväksyväkö vai hylätäkö ehdotus valinnaisesta siviiliavioliitosta: puolueen on toisin sanoen päätettävä, onko valinnainen siviiliavioliitto sille riittävä edistysaskel.²⁴³ Nimimerkillä S. H. kirjoittanut *Sosialistin* vastaava toimittaja Seth Heikkilä pitää lakivaliokunnan ehdotusta siviiliavioliitosta hyvänä asiana, mutta moittii hänkin pakollisen siviiliavioliittomuodon saamaa hylkäystä. Valinnaisen siviiliavioliiton hän väittää aiheuttavan ”tarpeettoman kaksinaisuuden” kirkollisen ja siviilivihkimisen välille sekä ”sekaannusta ja ikävyyksiä sekä aviopuolisoille että viranomaisille”.²⁴⁴ Nimimerkki A. pohtii puolestaan *Työssä*, miten porvarit aikovat äänestää siviiliavioliittokysymyksen suhteen. Hänen mukaansa ”ei voi varmasti ennustaa”, kumpi siviiliavioliiton muoto tulee hyväksytyksi, sillä porvareiden joukossa on kummankin muodon kannattajia. J. R.:n tapaan A.:kin lopulta otaksuu, että moni pakollista siviiliavioliittoa kannattavista porvareista ”peräytyy kannastaan”, jotta valinnainen siviiliavioliitto tulisi selvästi hyväksytyksi. A.:n mielestä pakollisen siviiliavioliiton hylkäämällä vallanpitäjät tulevat kuitenkin aiheuttamaan vahinkoa ja vaikeuksia myöhempiä aikoja ajatellen: samalla hän muistuttaa kehityksen

²⁴² Valiokunta-pakinaa. Siviiliavioliittolaki lakivaliokunnassa, *Sosialidemokraatti* 7.3.1911; Lakivaliokunta valmistelee siviiliavioliittolakia, *Työmies* 14.3.1911. Molemmissa esityksissä ehdotettiin kaupungeissa siviiliavioliiton vahvistajaksi maistraatin puheenjohtajaa.

²⁴³ Siviiliavioliitto, *Sosialidemokraatti* 16.3.1911.

²⁴⁴ Avioliittosekasotku selvemmäksi, *Sosialisti* 16.3.1911.

kulkevan kuitenkin kohti pakollisen siviiliavioliiton säätämistä, nostaen esimerkkinä Ruotsin ja Tanskan.²⁴⁵

Ehdotus siviiliavioliittolaista siirtyi seuraavaksi eduskunnan täysistunnon ensimmäiseen käsittelyyn 17. maaliskuuta 1911. Lehtien eduskunta uutisia ja täysistuntoja käsittelevillä palstoilla työväen omien edustajien puheenvuoroille annettiin erityisen paljon palstatilaa: näin esimerkiksi SDP:n Anton Kotoselle, joka oli siviiliammatiltaan asianajaja ja myös siviiliavioliittolakimietintöä työstäneen lakivaliokunnan jäsen.²⁴⁶ Puheenvuorossaan Kotonen keskittyy ennen kaikkea perustelemaan, miksi pakollinen siviiliavioliitto on valinnaista siviiliavioliittoa parempi. Avioliiton perustana on Kotosen mukaan ”sitä koskeva miehen ja naisen keskinäinen sopimus”, ei valtio eikä kirkkokaan. ”– – [K]un avioliitto valtion kannalta katsoen on aina yksi ja sama, on tietysti johdonmukaisinta, että sen oikeudellinen vahvistamismuotokin on sama kaikille kansalaisille”, hän toteaa ja väittää kaikenlaisen muu järjestelyn johtavan ”epäjohdonmukaisuuksiin ja ristiriitaan”. Kotosen mielestä lakivaliokunnan enemmistön ehdottama valinnainen siviiliavioliitto olisi juuri tällainen järjestely, joka samalla synnyttää ajatuksen toisen avioliittomuodon paremmuudesta ja hämmentää ”käsityksen avioliiton arvosta”. Kotonen ihmettelee puheenvuorossaan kirkonedustajien kovaäänisyyttä omantunnonvapauden perään sekä lakivaliokunnan huolta ”laajojen kansankerrosten” reaktiosta. Kotonen ei kiellä, etteikö kansan joukosta löytyisi siviiliavioliiton vastustajia, mutta väittää kielteisten näkemysten esiintyvän kuitenkin vain syrjäseuduilla kirkollisten ennakkoluulojen värittäminä: hän kehottaakin eduskuntaa luottamaan kansalaisten arviointikykyyn myös siviiliavioliittokysymyksessä ja välttämään pysähtymistä ”ennakkoluulojen eteen”. Sen sijaan Kotonen ei ymmärrä, miksi lakivaliokunnan sosialidemokraattien ehdotus siviiliavioliittojen siunaamisesta ei saanut valiokunnan enemmistön hyväksyntää. Syyksi tähän hän epäilee halua vapauttaa papisto siunaamasta avioliittoja, joita se ei hyväksy. Kotonen kuitenkin huomauttaa pakollisen siviiliavioliiton hyödyttävän myös papistoa, jonka ei tarvitsisi sen voimaantullessa vihkiä esimerkiksi eronneita ja joka vapautuisi avioliittojen kuuluttamisesta ja vihkimisestä aiheutuvasta ”työtaakasta”.²⁴⁷

²⁴⁵ Siviiliavioliitto. Valinnainen vaiko pakollinen?, *Työ* 16.3.1911.

²⁴⁶ *Entiset kansanedustajat 1907–2014: Anton Kotonen*, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910810.aspx> [haettu 2.6.2019]; Pikkusaari 1998, 401.

²⁴⁷ Eduskunta, *Työmies* 18.3.1911.

Kotosen puheenvuoro sai vaihtelevan vastaanoton muilta kansanedustajilta. Nuorsuomalaisten Tekla Hultinin mielestä siviiliavioliiton laillistuttaminen olisi erityisesti naisten ja lasten aseman takia tarpeellista, mutta piti kuitenkin valinnaista siviiliavioliittoa ”tydyttävämpänä” ja ”onnistuneempana” muotona kuin pakollista siviiliavioliittoa. Maalaisliiton Santeri Alkio puolestaan tunnustautui ”yksityisesti” pakollisen siviiliavioliiton kannattajaksi ja näki Kotosen tapaan valinnaisen siviiliavioliittomuodon aiheuttavan ”pitkiksi ajoiksi taistelua eri avioliittomuotojen kesken”; tästä huolimatta hänkin asettui tässä vaiheessa valinnaisen siviiliavioliiton kannalle, ”kansan mielipiteeseen” nojautuen. Alkion puoluetoveri, maanviljelijä ja maallikkosaarnaaja Yrjö Kiuru sen sijaan väitti, ettei ” kansa ei tule tunnustamaan [siviiliavioliittoa] saman arvoiseksi kuin kirkollista” ja vaati myös siviiliavioliittoja papin vahvistettaviksi. Suomalaisen puolueen kansanedustaja ja Kymin kirkkoherra A. O. Wuorimaa kritisoi *Työmiehen* sanoin ”sangen ankarasti tunnetulla tavallaan” valiokunnan mietintöä ja sosialidemokraattien vastalauseetta katsoen, että ne olivat esittäneet kirkollisen avioliiton historian ”sekä vajanaisesti että harhaanjohtavasti”. Pakollista siviiliavioliittoa Wuorimaa ei hyväksyisi, sillä se hänen mukaan ”synnyttäisi täydellisen sorron ja omantunnon pakon”. Myös KrTL:n Matti Helenius-Seppälä asettui valinnaisen siviiliavioliiton kannalle toivoen, ”ettei Suurivaliokunta asettuisi sosialistien vastalauseen kannalle”.

Työmiehen raportointi siviiliavioliittolain käsittelystä on sävyltään varsin neutraalia, jos ei oteta huomioon, että lehti on antanut Kotosen sekä SDP:n toisen kansanedustajan ja lakivaliokunnan jäsenen Anni Huotarin puheenvuoroille muita enemmän palstatilaa. Sen sijaan muissa työväenlehdissä etenkin pakinoitsijat yltyivät rajumpan kielenkäyttöön kuvaillessaan kansanedustajien puheenvuoroja. Nimimerkki Parvi-Matti kuvailee *Sosialistissa* Kotosen ”piiskailleen” pappeja näiden omilla lausunnoillaan, mistä kimpaantuneena eritoten Wuorimaa pyrki todistelemaan valinnaisen siviiliavioliiton paremmuutta sättien ”huonolla suomenkielellään” sosialisteja.²⁴⁸ Kotosen ja Wuorimaan välisestä sanailusta raportoi myös nimimerkki Pakana *Työläisnaisessa*. Wuorimaan ”sata kertaa lavertelemalle vaalisaarnalle” Pakana ei anna arvoa, vaan huomauttaa tämän kahdesta virheellisestä väittämästä: Wuorimaa kun on puheenvuorossaan kutsunut Kotosta ”Kohoseksi” ja verrannut tätä Raamatun selityksissään ”tunnettuun mieheen” eli

²⁴⁸ Parvi-Matin juttuja Eduskunnasta, *Sosialisti* 22.3.1911.

paholaiseen, ”jonka sukupuoli näytti [Wuorimaalla] olevan selvillä”. Pakanan mukaan pappeja ”pistellyt” Kotonen kuitenkin nolasi Wuorimaan kutsumalla tätä vastavuoroisesti ”Vuohimaaksi” ja kysyessään, olisiko Wuorimaa viitannut tunnetulla miehellä itseensä, ”koska ainakakaan [sic] ei tunneta ketään kierempää raamatunselittäjää”. Vielä ankarammin Pakana hyökkää kuitenkin Maalaisliiton Kiurua kohtaan, jota hän haukkuu ”kansamme henkiseksi takalistoksi”. ”Kiurun ’etustus’ ja ’puheenvuoro’ tekivät niin öllöttävän vaikutuksen, että sitä kuullessa täytyi poistua eteiseen”, Pakana kuvailee.²⁴⁹

Kaikista yksityiskohtaisemmin muiden puolueiden edustajia ja näiden puheenvuoroja käy läpi *Vapaan Sanan* pakinoitsija Köllistö. Pakanan tavoin hänkin ihmettelee Wuorimaan tietoa paholaisen sukupuolesta, arvelleen näiden olevan läheisiä ystäviä keskenään; muutoin Wuorimaan ”vuorisaarna” ei Köllistön mukaan sisältänyt mitään uutta. Alkion puheenvuoroa Köllistö kuvailee huopaamiseksi ja soutamiseksi ja moittii tätä vakaumustaan vastaan kääntymisestä, kun taas Helenius-Seppälä – ”[t]oinen yhtä sääliittävä ilmiö” – näytti siviiliavioliittoa vastustaessaan ”aivan onnettomalta”. Köllistön mukaan innokkaimmin siviiliavioliittokysymykseen ottivat kantaa kuitenkin Hultin ja muut ”vanhat piijat”, jotka ehdottivat avioliittoon pääsyn tekemistä ”niin huokeaksi ja väljäksi kuin mahdollista”. ”Samoin vanhat piijat ullakolla seurasivat keskustelua korvat hörössä aina väliin tehden toisilleen joitakin asiaan kuuluvia huomautuksiakin, kuten ’eikö olisi mahdollista säätää edes väliaikaista avioliittoa’ y. m. samansuuntaisia”, Köllistö kertoo.²⁵⁰

Etenkin Pakanan ja Köllistön kirjoitukset on helppo nähdä puhtaana pilkkana, jonka tarkoituksena on ollut loukata, solvata ja häpäistä muiden puolueiden edustajia. Toisaalta sosialistilehtien pakinoitsijoiden tyyli lähentelee satiiria, joka eroaa pilkasta ja ivailusta syvemmän tarkoituksensa eli jonkin yleishyödyllisemmän ihmisten ja yhteiskunnan väärän toiminnan korjaamisella. ”Satiiri on – naurun aseina esitettyä kritiikkiä, joissa on satiirikon mielestä paitsi jotain naurettavaa myös jotain tuomittavaa”, Sari Kivistö ja H. K. Riikonen kuvailevat tyyllilajia. Sen lisäksi, että satiireilla on pyritty aikaansaamaan poliittista, moraalista ja yhteiskunnallista muutosta tai purkamaan virallista retoriikkaa ja paljastamaan kulissien takaista todellisuutta, niitä on käytetty myös propagandan

²⁴⁹ Parvekkeelta, *Työläisnainen* 23.3.1911.

²⁵⁰ Pakinaa pääkaupungista, *Vapaa Sana* 22.3.1911.

välineenä. Nimenomaan suomalainen 1900-luvun taitteen työväenliike omaksui satiirin tärkeäksi ilmaisukeinokseen ja politiikan teon välineekseen: satiireilla luotiin ennen kaikkea mustavalkoista vastakkainasettelua kapitalistien ja työläisten välille, minkä lisäksi ne tarjosivat työväelle stereotyyppisen vihollisen kuvan, jota halveksia ja jonka avulla lujittaa omaa ryhmähenkeä.²⁵¹ Jyrkän ristiriidan luominen sosialistien ja muiden puolueiden edustajien välille tuleekin hyvin selvästi ilmi Pakanan ja Köllistön kirjoituksissa: tämä toteutuu niissä esimerkiksi saattamalla Wuorimaa ja tämän uskonnollinen auktoriteetti naurunalaisiksi, häpäisemällä Kiuru kansankunnan henkiseksi takalistoksi tai maalaamalla kevytkenkäinen kuva Hultinin kaltaisista naimattomista naiskansanedustajista. Satiiri ja sen perinteisiin nojaavat kirjoitukset toimivat siis nekin työväen kehystämisen välineenä siviiliavioliittokysymyksessä.

Ivailevista huomautuksista huolimatta sosialistit vaikuttavat yllättyneen siviiliavioliiton saamasta yleisestä hyväksynnästä eduskunnassa. Nimimerkki –i– kertoo *Sosialidemokraatissa*, että ”tähän asti” siviiliavioliittoa on pääasiassa ivailtu vanhoillisissa piireissä ja siinä nähty sosialistien pyrkimys ”vapaaseen rakkauteen” ja ”siveelliseen rappeutumiseen”. –i– odotti tässä valossa ”rätiseviä puheita” vanhan ja uuden maailmankatsomuksen edustajien välillä, mutta pettymyksekseen huomasi koko eduskunnan olevankin yksimielisiä siviiliavioliiton tarpeellisuudesta. ”Näin oli uudempi maailmankatsomus saavuttanut uuden voiton ennakkoluulojen pimittämästä kirkollisuudesta”, –i– toteaa.²⁵² *Työläiseen* kirjoittanutta nimimerkki Visapäätä puolestaan huvittaa se, miten ”pimeimmät suomettarelaisetkin” ovat taipuneet kannattamaan siviiliavioliittoa: ”Niin se käy, että mustamielisintekin täytyy pakostakin kulkea edistyksen mukana ja muuttaa homehtuneita mielipiteitään vallassa pysyäkseen.”²⁵³

Sosialistit joutuivat kuitenkin lopulta pettymään, kun siviiliavioliittolakiesitys siirtyi suuren valiokunnan käsiteltäväksi. Sen lisäksi, että suuri valiokunta asettui kannattamaan lakivaliokunnan tavoin valinnaista siviiliavioliittoa pakollisen sijaan, se muutti lakivaliokunnan ehdotukseen sisältynyttä pykälää siviiliavioliiton solmijasta maaseudulla: aiemman kunnallislautakunnan esimiehen tai varaesimiehen sijaan

²⁵¹ Kivistö & Riikonen 2012, 14, 18, 20–21.

²⁵² Eduskuntakirje 7, *Sosialidemokraatti* 21.3.1911.

²⁵³ Tähestelyjä 74, *Työläinen* 24.3.1911.

siviiliavioliiton saisi solmia ainoastaan kihlakunnan tuomari tai kihlakunnanoikeuden puheenjohtaja.²⁵⁴ Suuren valiokunnan jäsenet porvaripuolueista perustelivat muutosta sillä, etteivät kunnallislautakunnan esimiehet ole tarpeeksi päteviä esimerkiksi avioesteitä ratkottaessa, mitä *Raivaajaan* kirjoittanut nimimerkki –ld– pitää tekosyynä. Hänen mielestään suuri valiokunta yrittää lakipykälän muutoksellaan tehdä siviiliavioliiton solmimisen maalla ”niin vaikeaksi ja monimutkaiseksi, että ainoastaan harvat voisivat sitä hyväksensä käyttää”. ”Jos tämä pykälä saa suuren valiokunnan ehdottaman muodon, ei koko laki paljoo merkitse”, –ld– toteaa pessimistisesti.²⁵⁵

Suuren valiokunnan ehdotus eteni jälleen eduskunnan täysistunnon käsiteltäväksi, jolloin siviiliavioliittolaki saatiin viimein hyväksytyksi. Eduskunnan enemmistö äänesti suuren valiokunnan ehdotuksen mukaisesti eli hyväksytyksi tulivat valinnainen siviiliavioliitto ja maaseudulla siviiliavioliittoon vihkiäjäiksi kihlakunnantuomari tai kihlakunnanoikeuden puheenjohtaja. Sosialistit jäivät siis lopulta ainoiksi, jotka kannattivat kaikille pakollista siviiliavioliittoa. SDP:n riveissäkään suuren valiokunnan ehdotus ei saanut täyttä tyrmäystä, sillä vain noin kolmenkymmenen kansanedustajan joukko äänesti ehdotusta vastaan ”siinä olevain puutteellisuuksien takia”; loput edustajista päätyivät puoltamaan lakiehdotusta, ”koska se kaikesta huolimatta on korjaus nykyisiin satavuotta ajasta jäljessä oleviin oloihin”.²⁵⁶

Sosialistisissa työväenlehdissä osoitettiin selvästi pettymys hyväksytyä lakia kohtaan. *Hämeen Voimalle* eduskunnasta raportoineen nimimerkki *Kirjeenvaihtajan* mukaan suuren valiokunnan tekemä muutos ja eduskunnan hyväksymä lakipykälä siviiliavioliittoon vihkiäjästä maaseudulla tekee siviiliavioliiton solmimisesta hankalammaksi, sillä kihlakunnantuomari ja kihlakunnanoikeuden puheenjohtaja asuvat useimmissa tapauksissa kaukana vihittävistä.²⁵⁷ *Sosialistiin* kirjoittaneen nimimerkki W. A.:n mielestä taas porvarit eivät uskaltaneet puoltaa pakollista siviiliavioliittoa, sillä kirkko on ”tärkeä tekijä porvareiden nylkemisjärjestelmän pönkittämisessä”. Hänestä olisi ollut lopulta viisainta, että esitys olisi hylätty ja laadittu uusi tilalle, sillä tällaisenaan

²⁵⁴ Lakivaliokunnassa hylkäyksen saanut porvareiden esitysehdotus tuli siis lopulta valituksi valiokunnan enemmistön kannattaman ehdotuksen sijaan, ks. tämän tutkielman s. 62.

²⁵⁵ Eduskuntakirje VI, *Raivaaja* 27.3.1911.

²⁵⁶ Siviiliavioliittolaki, *Sosialidemokraatti* 11.4.1911; Eduskunnasta VIII, *Hämeen Voima* 11.4.1911; Murtorinne 1967, 258.

²⁵⁷ Eduskunnasta VIII, *Hämeen Voima* 11.4.1911.

se tyydyttää lähinnä ”herroja” ja ”jossain määrin – – kaupunkilaistyöväkeä”, mutta ennen kaikkea ”pappeja ja kirkon puolustajia”: jälkimmäiset kun voivat viitata avioliittotilastoon, jossa kirkollisesti vihityt muodostavat enemmistön myös siviiliavioliittolain tultua voimaan.²⁵⁸ Optimistisempiakin arvioita esitettiin. *Sosialidemokraatissa* todetaan lain olevan sellaisenaankin ”melkoinen edistysaskel”, sillä ”[a]ntaahan se ihmisille tilaisuuden vapautua pappisvallan kirkollisesta holhouksesta”.²⁵⁹ *Työssä* taas kuvaillaan siviiliavioliittolakea Suomessa käydyn kulttuuritaistelun ensimmäisenä saavutuksena, jonka arvo tosin jää ”edistyksen ystävän” silmissä ”sangen köykäiseksi”. Lehti kuitenkin myöntää lain silti poistavan ”pahimman pakon, räikeimmän osan epäkohdasta”, minkä vuoksi lain toivotaan astuvan voimaan mahdollisimman pian.²⁶⁰

Kuten on jo aiemmin käynyt ilmi, eduskunnan hyväksymä siviiliavioliittolaki sai hylkäyksen kenraalikuvernööriltä ja siirtyi vuoden 1913 puolella senaattorivaliokuntaan, jääden lepäämään useaksi vuodeksi. Nimimerkki Caliban toteaa sarkastisesti kirjoituksessaan *Arbetet*-lehdessä, että kristillisten pitäisi ilahtua ”herjaavan” siviiliavioliittolain jumiutumista senaattiin ja toivoa, että ministerineuvostolla on ”siveellisyyden nimissä” järkeä pidätellä lakiesitystä.²⁶¹ Viksari-nimimerkillä kirjoittanut Yrjö Sirola²⁶² puolestaan ihmettelee vuonna 1916 *Työmieheissä*, miksi suuret porvarilehdet vaikenevat niin ”itsepintaisesti” siviiliavioliittokysymyksestä. Sirolan mukaan ainoastaan *Hufvudstadsbladet* on osoittanut artikkelillaan²⁶³ olevansa *Työmiehen* kanssa samaa mieltä tuomioistuinavioliittojen hajottamista koskeissa tapauksissa kuten lapinlahtelaisten Yrjö Asikaisen ja Otilia Nesteen kohdalla, jotka oli 40 markan sakon uhalla velvoitettu muuttamaan erilleen.²⁶⁴ Tämä vaikeneminen kertoo Sirolan mielestä porvarilehtien antamasta hyväksynnästä hajottamisille ja on muutenkin johdonmukaista, sillä ”– – hajottaahan kapitalismi muutoinkin työläisperheitä – –”.²⁶⁵ Täysin oikeassa

²⁵⁸ Avioliittolaki, *Sosialisti* 15.4.1911.

²⁵⁹ Siviiliavioliittolaki, *Sosialidemokraatti* 11.4.1911.

²⁶⁰ Eduskunnan hyväksymä uusi ”naimalaki”. Mitä se sisältää?, *Työ* 22.4.1911

²⁶¹ Händelser, *Arbetet* 21.2.1913.

²⁶² Yrjö Sirola (vuoteen 1896 Sirén, 1876–1936) oli yksi työväenliikkeen ja SDP:n johtohahmoja, joka tunnettiin myös esimerkiksi esseistinä, kriitikkona ja pakinoitsijana. Sirola loi uraa lehdistössä muun muassa *Kansan Lehdessä* ja *Työmiehen* toimitussihteerinä. Palmgren 1966a, 187–188; Palmgren 1966b, 540.

²⁶³ Behovet af civiläktenskap. En ny påminnelse, *Hufvudstadsbladet* 22.3.1916.

²⁶⁴ Perheen hajottaminen, *Työmies* 18.3.1916.

²⁶⁵ Katsauksia, *Työmies* 25.3.1916.

Sirola ei kuitenkaan ole porvarilehtien vaikenemisesta, sillä Asikaisen ja Nesteen tapauksesta uutisoivat jo ennen *Työmiestä* vanhasuomalaiset *Savotar* ja *Uusi Suometar* kuten myös Maalaisliiton kannattaja *Savon Sanomat*: näistä kolmesta *Savotar* myös kuvaa tapauksen osoittavan lain ”vanhettuneisuuden” eli arvostelee näin pariskunnan saamaa kohtelua.²⁶⁶

Kristillisen työväen keskuudessa oli myös havaittavissa tyytymättömyyttä vallitsevaan tilanteeseen. Vaikka pakollinen siviiliavioliitto ei ollutkaan mennyt läpi eduskunnassa, olivat kristilliset huolissaan siitä, kuinka valtapuolueet olivat alkaneet vaatia siviiliavioliiton ulottamista kirkonkin piiriin, kuten Suoma Lind ilmaisee *Työkansassa*. Lind kannustaakin vuoden 1916 vaalien alla äänestämään KrTL:n ehdokkaita, jotta kristillinen avioliitto säilyisi.²⁶⁷ Nimimerkki E. J. osoitti myöhemmin samassa lehdessä pettymyksensä lainsäätäjiä kohtaan. Hänen mielestä nämä ovat toimineet edesvastuuttomasti puoltaessaan siviiliavioliittolain vahvistamista ja auttaessaan näin ”vastahakoisia, – – pakanuutta kohden kulkevia ihmisraukkoja” saavuttamaan vaatimansa omantunnon vapauden eli ”lihallisen vapauden”. Rivien välistä saa kuitenkin käsityksen, että E. J. pitää valinnaista siviiliavioliittoa hyvänä ratkaisuna, sillä silloin kirkollinen vihkiminen säilyttää asemansa ja välttyään kirkollista vihkimistä haluavien ”omantunnon sorrolta”.²⁶⁸ Näin ollen E. J.:n mielipide on tietysti mielessä samanlainen kuin niillä sosialisteilla, jotka olivat valmiita kompromissiin jonkinlaisen yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamiseksi.

Loppusyksystä 1917 siviiliavioliittolain voimaantulo siinsi jo lähietäisyydellä, sillä silloisen senaatin oli tarkoitus lähettää eduskunnan hyväksymä lakiesitys Venäjän väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi. Sosialistisissa piireissä kritisoitiin silti edelleen sitä, että lakiesitys asettui valinnaisen siviiliavioliiton kannalle. Sekä *Hämeen Voima* että *Työmieheen* J. A–io -nimimerkillä kirjoittanut Julius Ailio muistuttavat Suomen olevan Euroopan viimeisimpiä maita, jossa siviiliavioliitto ylipäänsä laillistettiin: edellisen mielestä syyppäänä tähän on ollut ”tekopyhä ja taantumuksellinen” porvaristo, joka on tukenut papistoa siviiliavioliittokysymyksessä. Kun Ailion mukaan kehitys käy

²⁶⁶ Aviopuolisoiksi julistetut eivät saa asua yhdessä. Kuvaava juttu lain vanhettuneisuudesta, *Savotar* 10.3.1916; Aviopuolisoiksi julistetut eivät saa asua yhdessä, *Uusi Suometar* 14.3.1916; Aviopuolisoiksi julistetut eivät saa asua yhdessä, *Savon Sanomat* 13.3.1916.

²⁶⁷ Miksi vaaliin käydään?, *Työkansa* 23.6.1916.

²⁶⁸ Siviiliavioliitto, *Työkansa* 10.11.1916.

”kaikkialla – – selvästi *pakollista siviiliavioliittoa kohti*”, Suomessa on tyydytty valinnaiseen siviiliavioliittoon, joka on ”nopeammin ja valtiolle huokeammin toimeensaataavissa”. Suomen siviiliavioliittolaki on siis Ailion sekä *Hämeen Voiman* mielestä edelleen jäljessä muihin Euroopan maihin verrattuna. Molemmat toivovatkin kaikille yhtenäistä pakollista siviiliavioliittoa – Ailio myös yleistä siviilirekisteriä, joka yhdessä pakollisen siviiliavioliiton kanssa on tärkeä laajennetun uskonnonvapauden toteuttamisen sekä valtion kirkosta erottamisen kannalta. Ailio kummeksuukin vallanpitäjien varovaisuutta ja ”pikkuparannuksia, jotka ovat vain hätäjarruja edistyksen tiellä” ja tuntuvat ”nykyisellä vallankumouskaudella – – taantumuksen oireilta”.²⁶⁹

Vuoden 1905 suurlakon ja seuraavan vuoden äänioikeus- ja eduskuntauudistuksen vanavedessä todella käynnistyneen siviiliavioliittokeskustelun alkuvuosia voi katsoa leimanneen eri puolueiden ailahtelevuus siviiliavioliittokannassaan. Siinä missä sosialistit ensimmäisten eduskuntavaalien alla jättivät uskontopoliittiset kysymykset pois vaaliohjelmastaan ja lähtivät vasta vaalien jälkeen toteuttamaan muun muassa siviiliavioliittokysymystä, nuorsuomalaiset ja suomettarelaiset tyytyivät varovaiseen uudistuslinjaan haudaten aiemmat ehdotuksensa pakollisesta siviiliavioliitosta. Sosialistit toivat toistuvasti lehdistössä esille pettymyksensä porvaripuolueiden linjaan, varsinkin kun valinnainen siviiliavioliitto sai enemmistön kannatuksen eduskunnassa niin valiokunnissa kuin täysistunnossa. Vuoden 1911 eduskuntakäsittelyn jälkeen on kuitenkin havaittavissa jonkinasteista kahtiajakautumista sosialistien keskuudessa: vaikka ärhäkimmät kriitikot peräänkuuluttivat pakollista siviiliavioliittoa vielä juuri ennen siviiliavioliittolain vahvistamista, on lehtikirjoitusten joukossa niitäkin, jotka olivat valmiita tyytymään kompromissiratkaisuksi katsottuun valinnaiseen siviiliavioliittoon ja sen tuomaan edistysaskeleeseen. Porvarivihamielinen retoriikka sekä pilkan ja satiirin välillä liikkuneet lehtikirjoitukset eivät siis olleet kehystämisen välineinä riittävän tehokkaita vakuuttamaan edes sosialistien omaa kannattajapiiriä pakollisen siviiliavioliiton ehdottomasta tarpeellisuudesta.

²⁶⁹ Valinnainen siviiliavioliitto. Porvarillinen pikkuparannus, *Työmies* 24.10.1917; Siviiliavioliitto, *Hämeen Voima* 22.11.1917.

4. Lopuksi

”Siviiliavioliittokysymys on eittämättä yksi tärkeimpiä kulttuurikysymyksiä. Senpätähden voimme sanoakin, että Suomen eduskunta v. 1911 taisteli merkillepantavan kulttuuritaistelun käsitellessään puheenaolevaa asetusta. Mutta kykenikö Suomen ’kansanvaltainen’ eduskunta suoriutumaan tuosta kulttuuritaistelusta voittajana, siitä ollenee eri mieliä. – Minä uskon, että Suomen kulttuurihistorian kirjoittaja vielä kerran on lausuva siitä raskaan tuomionsa.”²⁷⁰

Nimimerkki W. A.:n *Sosialistissa* julkaistun kirjoituksen avaus antaa varsin hyvän tiivistelmän 1900-luvun siviiliavioliittokysymyksestä sekä eduskunnan hyväksymän siviiliavioliittolain saamasta vastaanotosta. W. A. määrittelee siviiliavioliittokysymyksen tärkeäksi kulttuurikysymykseksi ja kuvailee siviiliavioliittolain käsittelyä merkillepantavaksi kulttuuritaisteluksi – tätä termiä Jussi Pikkusaari käytti myöhemmin kuvatessaan kamppailua Suomen valtion katsomuspoliittisesta suuntautumisesta. Siviiliavioliittokeskustelu sijoittuukin kahden suomalaista yhteiskuntaa kahden ravisuttaneen murroskohdan välille. Kuten johdannossa totean, keskustelun käynnistyminen osuu yhteen työväen mobilisaation ja venäläistämisvuosien aiheuttaman liikehdinnän kanssa: tämä liikehdintä sai huippunsa vuoden 1905 suurlakon muodossa, mikä merkitsi aiempien poliittis-maailmankatsomuksellisten rakennelmien kuten kirkon valtaan ja säätyjakoon perustuvan yhteiskuntajärjestyksen murtumista ja uudelleen muotoilemista, ensimmäistä kertaa myös työväen sanelemin ehdoin. Siviiliavioliittokysymyksen voi sen sijaan katsoa saaneen päätöksensä vuoden 1917 lopussa, jolloin eduskunta viimein vahvisti siviiliavioliittolain lokakuun vallankumouksesta seuranneen poikkeustilan avittamana tai viimeistään tammikuussa 1918, jolloin laki astui voimaan ja yhteiskunnallisen ilmapiirin kiristyminen enteili pian alkavaa sisällissotaa. Siinä missä yksi suomalaista yhteiskuntaa ravistellut tapahtumasarja oli siis synnyttämässä siviiliavioliittokeskustelua, toinen lopulta vei sen päätökseensä.

W. A. pohtii, voiko eduskuntaa pitää siviiliavioliittolain käsittävän kulttuuritaistelun voittajana. Valinnaisen siviiliavioliiton tullessa hyväksytyksi voittoa juhli ennen kaikkea

²⁷⁰ Avioliittolaki, *Sosialisti* 15.4.1911.

varovainen uudistuslinja ja sen kannattajat, joita löytyi paitsi kansanedustajien enemmistöstä myös kirkon piiristä. Häviäjiä olivat puolestaan työväenliikkeen kaksi ääripäätä. Valinnainen siviiliavioliitto ei ollut riittävä uudistus niille sosialisteille, jotka halusivat tehdä pakollisesta siviiliavioliitosta uuden yhteiskunnallisen normin ja murtaa tälläkin saralla vanhan yhteiskuntajärjestyksen. Toisaalta siviiliavioliittokysymyksessä voittanut kanta tuotti pettymyksen kristilliselle työväelle, joka näki valinnaisen siviiliavioliiton kristillisten periaatteiden vastaisena ja kannatti siviilivihkimisiä ainoastaan poikkeustapauksissa eli kirkkoon kuulumattomille henkilöille. Kumpikaan ryhmä ei siis onnistunut vakuuttamaan muuta yhteiskuntaa tai edes omia kannattajiaan oman siviiliavioliittokantansa paremmuudesta.

Tutkielmani tarkoituksena ei ole arvioida, voittiko oikea kanta reilu sata vuotta sitten käydyssä siviiliavioliittokeskustelussa – tai antaa W. A.:n sanoin ”raskas tuomio” tälle lopputuloksella. Puolueettomasti voidaan todeta, että siviiliavioliitto oli 1900-luvun alussa ainakin periaatteen tasolla hyväksytty. Eduskunta ja kirkko olivat valmiita avioliittolainsäädännön uudistamiseen, mikä ei aikalaistenkaan mukaan olisi tullut kuuloonkaan vielä pari vuosikymmentä aiemmin. Käytännön tasolla vanhat perinteet pitivät kuitenkin edelleen pintansa. Työväenlehdissä julkaistut kirjoitukset paljastavat, että tavallisen työläisväestön keskuudessa siviiliavioliittoa ei juuri tunnettu ja sitä kohtaan ei osoitettu suurta kiinnostusta. Siviiliavioliitto pysyi outona, ihmeteltynä ilmiönä siitäkin huolimatta, että työväenlehdissä siviiliavioliittokysymyksen kautta pyrittiin osoittamaan kapitalistisen, kirkon valtaan perustuvan yhteiskunnan ongelmakohtia tai maallistumisesta seuraavia vaaroja työläisperheelle ja -naiselle. Toisaalta tässä tutkielmassa esiin nousseet tapaukset, joissa niin kirkon viranomaiset kuin oikeuslaitoskin rankaisivat epätäydellisissä avioliitoissa eläviä pareja ankarilla sanktioilla, lienevät toimineen pelotteena ja estäneen näin siviiliavioliittoa juurtumasta uudeksi traditioksi. Joka tapauksessa siviiliavioliittokysymys tuo hyvin esille työväenliikkeen kohtaaman ongelman sen vedotessa kansaan: yhtäältä tämä antoi oikeutuksen työväenliikkeelle, mutta toisaalta pitäytyessään vanhoillisissa ja taantumuksellisissakin asenteissaan se esti työväenliikkeen tavoitteita toteutumasta.

Tutkielmani osoittaa, miten siviiliavioliiton kautta keskusteltiin ja väiteltiin muista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista kysymyksistä ja toisaalta miten siviiliavioliittokysymyksessä nousevat esiin monet vastaparit. Luonnollisesti

yhteiskunnalliset erot työläisten ja porvareiden välillä tulevat toistuvasti esille työväenlehdissä, kuten myös sosialismin ja kristillisyyden vastakkainasettelu – joka oli myös työväenliikkeen sisäistä. Toisaalta siviiliavioliittokysymys näyttää jakaneen mielipiteitä sukupuolten kesken. Vaikka siviiliavioliittoa kannatettiin Sosialidemokraattisessa naisliitossa ja sen alaisissa naisyhdistyksissä, olivat mielipiteet näissä perhe- ja sukupuolimoraalikysymysten kohdalla kuitenkin pääsääntöisesti muuta sosialistista työväenliikettä konservatiivisempia: siten sosialidemokraattinen naisliike lähentyi kristillistä työväenliikettä, jossa siviiliavioliitosta argumentoitiin juuri sen vaikutuksilla naisen asemaan. Siviiliavioliittoa käsittelevissä kirjoituksissa tulee myös esille 1900-luvun kielikiista, kun jopa työväenliikkeen omia ruotsinkielisen sivistyneistön edustajia kohtaan osoitettiin herravihaan sekoittuneita ennakkoluuloja. Lisäksi siviiliavioliiton puolesta argumentoitiin suomalaisittain kiusallisella itä–länsi-dikotomialla: Suomi pyrki jo 1900-luvun alussa osaksi kehittyntä ja modernia Länsi-Eurooppaa, mutta rinnastui siviiliavioliittokysymyksessä Itä-Eurooppaan eli ”ei-läntiseen”, alikehittyneeksi ja barbaariseksi koettuun maailmanlaitaan.

Olen tarkastellut tutkielmassani merkityksiä, joita työväenlehdet rakensivat kirjoituksissaan avioliitolle, tarkemmin ottaen siviiliavioliitolle. Siinä missä sosialistit pyrkivät antamaan avioliitolle uuden merkityksen pakollisen siviiliavioliiton muodossa, halusivat kristillisen työväen edustajat säilyttää avioliiton kristillisen merkityksen ja pitää maallisen siviiliavioliiton siitä erillään. Kumpikin osapuoli pyrki tuomaan määritelmänsä julkisesti esille median eli sanomalehdistön kautta. Työväenlehdet toimivat tässä prosessissa kirjallisen agitaation välineenä, jolla pyrittiin valistamaan työläisväestöä uudesta siviiliavioliittomuodosta ja joko omaksumaan tai väistämään sitä. Sanoman läpiviemisessä lehtikirjoituksissa käytettiin kehystämistä, jonka avulla esimerkiksi juuri siviiliavioliitosta rakennettiin tietynlaista, omien poliittisten ja yhteiskunnallisten tavoitteiden mukaista kuvaa ja pyrittiin samaan tämä yleiseen tietoisuuteen ja hyväksytyksi. Erityisinä kehystämisen tehokeinoina työväenlehdissä olivat pakinan ja satiirin tyyllilajeja edustavat tai jäljittelevät kirjoitukset, joissa hyödynnettiin vertausten ja metaforien kaltaisia kielikuvia, antiklerikaalisia yhdistelmiä ja painotuksia sekä mustavalkoisia vastakkainasetteluja paitsi porvareiden ja työläisten myös sosialistisen ja kristillisen työväen välillä.

Omanlaisina vaikuttamiseen tähänneinä protesteina voidaan nähdä omantunnon- ja tuomioistuinaavioliitot sekä ulkomailla solmitut siviiliavioliitot, jotka määrällisesti katsottuna jäivät marginaalisiksi kirkollisesti solmittuihin avioliittoihin verrattuna. Kuitenkin kun työväenlehdet kirjoittivat omantunnon- ja tuomioistuinaavioliitoista oman kehystyksensä pohjalta, ne samalla tekivät niistä näkyvämmän ilmiön, joka puolestaan antoi aihetta siviiliavioliittolain laatimiselle. Sosialistiset lehdet pyrkivät toiminnallaan ennen kaikkea normalisoimaan siviiliavioliittoon rinnastettavat, ilman kirkon läsnäoloa solmitut suhteet, mutta toisaalta vihkimättömät parit myös itse kritisoivat ilmoituksillaan kirkollista avioliittoinstituutiota ja omantunnonvapautta rikkovaa järjestelmää.

Epätäydellisissä avioliitoissa eläneiden parien myöhemmät vaiheet jäävät tässä vaiheessa arvoitukseksi. Kuinka moni näistä lopulta virallisti suhteensa siviiliavioliittolain tultua voimaan kuten ilmoituksessaan vannoi? Entä kääntyikö kuinka moni pari kannassaan ja solmikin sen sijaan aiemmin vastustamansa kirkollisen avioliiton? 1920-luvun puolelta on myös viitteitä totaalista avioliittoinstituution eli sekä kirkollisen että siviiliavioliiton vastustamisesta²⁷¹: omantunnonavioliitot voi siis ymmärtää esiasteena nykyisille avioliitoille, joiden kulttuurihistoriaa ei ole vielä juuri tutkittu Suomessa. Vähän tutkittu aihe on myös tutkielmassani esille tullut vihkimättömien parien kohtelu, mukaan lukien oikeudenkäynnit ja langetetut tuomiot. Oikeushistoriallisessa, vanhempia aikoja käsittävässä tutkimuksessa seksuaalisuuden kontrollia sekä kirkollisten ja maallisten viranomaisten taistelua esiaviollista yhdyselämää vastaan on kyllä käsitelty, mutta aihe tarjoaa vielä tutkittavaa kulttuurihistoriallisen tutkimustradition ja 1900-luvun alkupuoliskon kontekstissa.

²⁷¹ Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista löytyy vuosilta 1919–1929 fraasihaualla ”*Koska emme hyväksy kirkollista*” noin 30 ilmoitusta kirkollista ja siviiliavioliittoa vastustavilta pareilta.

Lähdeluettelo

1. Alkuperäislähteet

1.1. Aikakauslehdet

Euterpe, 1903

Kanerva, 1906

Kurikka, 1907, 1910

Palvelijatarlehti, 1906

Säde: Suomen kristillisen työväen naisliiton äänenkannattaja, 1909

Työläisnainen: Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja, 1909, 1911, 1912

1.2. Sanomalehdet

Arbetaren, 1904, 1906, 1907

Arbetet, 1913

Elämä, 1906, 1907

Eteenpäin, 1906–1910, 1912, 1913

Helsingin Sanomat, 1906, 1907

Hufvudstadsbladet, 1916

Hämeen Sanomat, 1907

Hämeen Voima, 1906–1908, 1911, 1913, 1914, 1917

Kansan Lehti, 1903–1909, 1911, 1913, 1914, 1917, 1918

Kansan Tahto, 1906–1909, 1911–1914, 1917

Kansan Ääni, 1908–1911

Nya Pressen, 1906

Pohjois-Savo, 1907

Päivälehti, 1903

Raivaaja, 1908, 1909, 1911–1913

Rajavahti, 1908, 1909, 1911–1914

Savon Sanomat, 1916

Savon Työmies, 1908

Savotar, 1916

Sorretun Voima, 1906–1909, 1911–1914

Sosialidemokraatti, 1907, 1909, 1911, 1913
Sosialisti, 1907, 1908, 1910, 1911, 1913, 1915
Turun Lehti, 1906
Turun Sanomat, 1907
Työ, 1906, 1907, 1909, 1911, 1916, 1917
Työkansa, 1907–1910, 1916–1918
Työläinen, 1907, 1908, 1911
Työmies, 1900, 1903, 1906–1918
Tähti, 1906–1909, 1911
Uusi Aika, 1911
Uusi Suometar, 1907, 1908, 1916
Vapaa Sana, 1906–1914
Vapaus, 1907, 1908, 1911, 1916
Wiipuri, 1906
Österbottens Folkblad, 1908–1910, 1912, 1914

2. Tutkimuskirjallisuus

Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Löytty, Olli, Pollari, Mikko, Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri: Kuinka kansa kesytetään? *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen, Petri Ruuska. Vastapaino, Tampere 2009.

Anttila, Anu-Hanna & Pollari, Mikko: Suitsittu seksuaalisuus. *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen, Petri Ruuska. Vastapaino, Tampere 2009.

Autio, Veli-Matti: *Ailio, Julius*. Kansallisbiografia, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/649> [haettu 8.11.2018].

Castrén, Klaus: Reims-suvun varhaispolvet. *Genos: Sukutieteellinen aikakauskirja* 60:3 (1989), s. 81–88, 112. https://www.genealogia.fi/genos-old/60/60_81.htm [haettu 20.9.2018].

Ellilä, E. J.: *Kirjallisia salanimiä ja nimimerkkejä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1966.

Hall, Stuart: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Vastapaino, Tampere 1999.

Jalava, Marja: *"Kokonainen elämä on ihmisen pyhin oikeus"*. Rolf Lagerborgin seksuaaliradikalismi ja ylempien yhteiskuntaryhmien keskinäiset esiaviolliset suhteet 1900-luvun alun Suomessa. Pro gradu. Helsingin yliopisto, 1997.

Jalava, Marja: *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Bibliotheca Historica 98. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Kivistö, Sari & Riikonen, H. K.: *Satiiri Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1396 / Tiede. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Klemola, Ulla: *Fanny Kaarne - "Herra on heikoissa väkevä"*, Kristillisen työväenliikkeen naisasiavaikuttaja. <http://www.naistenaani.fi/fanny-kaarne-herra-on-heikoissa-vakeva-kristillisen-tyovaenliikkeen-naisasiavaikuttaja/> [haettu 26.11.2018].

Kostiainen, Auvo: *Alanne, Vieno Severi*. Kansallisbiografia, <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4383> [haettu 8.11.2018].

Leino-Kaukiainen, Pirkko: Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät – Kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle. *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia: Yleisaikakauslehdet*. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio 1991.

Mahkonen, Sami: *Johdatus perheoikeuden historiaan*. Suomen lakimiesliiton kustannus Oy, Helsinki 1978.

Markkola, Pirjo: *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.

Markkola, Pirjo: Seksi, miehet ja moraali. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*. Toim. Minna Ahola, Marjo-Riitta Antikainen, Päivi Salmesvuori. Tammi, Helsinki 2006.

Murtorinne, Eino: *Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina*. WS, Helsinki 1967.

Murtorinne, Eino: Kirkon seitsemän vuosikymmentä. *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Toim. Markku Heikkilä, Eino Murtorinne. Kirjapaja, Helsinki 1977.

Murtorinne, Eino: *Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899*. WSOY, Helsinki 1992.

Murtorinne, Eino: *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. WSOY, Helsinki 1995.

Nieminen, Armas: *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaaliriketyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, 6. WSOY, Helsinki 1951.

Nygård, Toivo: Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdissä. *Suomen lehdistön historia. 2: Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Toim. Toivo Nygård, Raimo Salokangas, Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio 1988.

Palmgren, Raoul: *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I*. WSOY, Porvoo/Helsinki 1966a.

Palmgren, Raoul: *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II*. WSOY, Porvoo/Helsinki 1966b.

Pikkusaari, Jussi: *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydyssä Suomen kulttuuritaistelussa*. Bibliotheca historica 32. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.

Pollari, Mikko, Ruuska, Petri, Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf, Löytty, Olli & Rantanen, Pekka: Alamaisjärjestyksen konkurssi ja avoin tulevaisuus. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Toim. Pertti Haapala, Kukku Melkas, Marko Tikka. Teos, Helsinki 2008.

Pollari, Mikko: Vihan ja sovun sosialistit. *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen, Petri Ruuska. Vastapaino, Tampere 2009.

Pylkkänen, Anu: Avioliiton historiaa. Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Helsinki 1991.

Railo, Erkkä & Oinonen, Paavo: Mediasta historiaa. *Media historiassa*. Toim. Erkkä Railo, Paavo Oinonen. Historia mirabilis 9. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2012.

Rajavuori, Anna: *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017.

Räisänen, Arja-Liisa: *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Väitöskirja, Oulun yliopisto, historian laitos. Bibliotheca historica 6. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1995.

Salmi, Hannu, Nivala, Asko, Rantala, Heli, Sippola, Reetta, Vesanto, Alekski & Ginter, Filip: *Återanvändningen av text i den finska tidningspressen 1771–1853. Historisk Tidskrift för Finland 1/2018, 46–76*.

Salokangas, Raimo & Tommila, Päiviö: *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Kleio ja nykypäivä. Edita, Helsinki 1998.

Seppänen, Janne & Väliverronen, Esa: *Mediayhteiskunta*. Vastapaino, Tampere 2013.

Soikkanen, Hannu: *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. Suomen historian väitöskirja. Turun yliopisto 1961.

Soikkanen, Hannu: *Kohti kansanvaltaa. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. I 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Vaasa 1975.

Teräs, Kari: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Tikka, Marko: *Mitä tapahtui? Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Toim. Pertti Haapala, Kukku Melkas, Marko Tikka. Teos, Helsinki 2008.

Torninoja-Latola, Jaana: *Omapäisesti valtaa vastaan. Elvi Sinervon arkipäivän politiikka vankilassa 1941–1944. Vallan teoriat historian tutkimuksessa*. Toim. Ilana Aalto, Laura Boxberg, Ulla Ijäs, Heli Paalumäki. Historia mirabilis 7. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2011.

Uino, Ari: *Autonomian ajan kuvalehdistö. Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia: Yleisaikakauslehdet*. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila, Kuopio 1991a.

Uusitalo, Taina: *Äiti, nainen, toveri – Aatteellisuus velvoittaa naista työväenlehtien kirjoituksissa 1900–1923. Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Kirsti Salmi-Niklander,

Sami Suodenjoki, Taina Uusitalo. Väki voimakas no 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2010.

Veikkola, Juhani: Kansa katkoo kahleitaan – miten käy kansankirkon. *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Toim. Markku Heikkilä, Eino Murtorinne. Kirjapaja, Helsinki 1977.

3. Internet-lähteet

015 -- Väestömuutokset ja väkiluku 1749 - 2017, Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat, http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_ssaaty/statfin_ssaaty_pxt_015.px/table/tableViewLayout2/?rxid=4d9f5a15-4d41-43f3-8950-cbf991dee4ae [haettu 20.2.2019].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: Anton Kotonen, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910810.aspx> [haettu 2.6.2019].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: K. H. Wiik, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911735.aspx> [haettu 30.1.2019].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: Kaarlo Heinenen, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910450.aspx> [haettu 3.5.2019].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: Kalle Hakala, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910400.aspx> [haettu 16.11.2018].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: Matti Merivirta, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911062.aspx> [haettu 3.5.2019].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: Olavi Puro, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/911295.aspx> [haettu 20.3.2019].

Entiset kansanedustajat 1907–2014: Seth Heikkilä, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910442.aspx> [haettu 5.4.2019].

Kuka kukin oli: A, https://fi.wikisource.org/wiki/Kuka_kukin_oli:_A#am [haettu 29.4.2019]

Kuka kukin oli: S, https://fi.wikisource.org/wiki/Kuka_kukin_oli:_S#sp [haettu 29.4.2019].

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: *AMINOFF* *Ivar.*
<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=22533> [haettu
29.4.2019].

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: *ENGBLOM* (→ *AUTERO*) *Henrik Abraham.*
<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=23505> [haettu
14.3.2019].

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: *ROSENGREN* *Albin Sulho* *Valerius.*
<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=21020> [haettu
29.4.2019].

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: *SPOOF* *Axel* *Reinhold.*
<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=18167> [haettu
29.4.2019].